NEMZETI NŐNEVELÉS.

III. ÉVFOLYAM. 1882. OKTÓBER. VIII. FÜZET.

MAGYAR NEVELŐNŐK KÉPZÉSE.

Az 1868-diki népoktatási törvény nemzeti nőnevelésünk biztos és helyes fejlődésének alapjait is megvetette. Kimondta e törvény a tankötelezettséget a leánygyermekekre nézve is, s megteremtette a tanítónői intézményt, a józan nőnevelés egyik főtényezőjét.

Az 1868-diki XXXVIII-dik törvényczikk, illetőleg ezen törvénynek végrehajtása gyors fejlődésnek indította nőnevelésünk ügyét. Leányiskoláink száma egyre szaporodik s a tanítónői intézmény által eddigelé elért siker, ha nem bizonyítja is azt, hogy tökéletesen czélt értünk, arra nézve megnyugtathat, hogy helyes irányban indultunk és haladunk.

Az állami tanítónő-képzőintézetekből kikerült s nyilvános leányiskolákban működő tanítónőink nemzeti szellemben hatnak — s már is más irányt adtak nőnevelésügyünknek, mint a minővel az 1868 előtt bírt, a midőn a leányiskolák nagy része oly magán-nevelőintézetekkel volt kapcsolatban, a melyekben magyarul nem tudó, nemzeti életünket meg sem értő, nemzeti szellemünktől idegenkedő külföldi nevelőnéké volt a főszerep. S ez már magában véve is figyelemre méltó eredmény; de különösen megnyugtató és a jövőre nézve a legszebb reményekre feljogosító lesz előttünk ez az eredmény, ha felteszszük, hogy az a szellem, a mely magyar tanítónőinkben él s a melyet leányiskoláinkban terjesztenek — igazán megérdemli a nemzeti nevezetet; ha meggyőződhetünk arról, hogy az nemcsak látszat, hanem valóság. — S van-e okunk ebben kétkedni? Bizonynyal nincsen!

Tanítónőképző intézeteink élen oly kipróbált, nemzeti szellemtől áthatott magyar nők állanak, a kiktől leendő és már mű-

ködő tanítónőinkre csak az igazi nemzeti szellem szállhat örökségképen.

Folytonosan tökéletesbülő tanítónőképző-intézeteinkből csak is oly tanítónők kerülhetnek ki, a kik nemcsak megismerkedhetnek nemzetünk nyelvével, multjával, czéljaival, hanem a kik át is lehetnek hatva azon szent érzelemtől, melyre szükségünk van, ha nemzetünket tehetségünkhöz képest szolgálni akarjuk. — Csak egyesek és hála az égnek igen kevesen lehetnek tanítónőink között olyanok, a kik nem tudják felfogni hivatásuk magasztos voltát, a kik jogtalanul bitorolják a tanítónői állást és czímet s a kik nem törődve szent kötelességükkel, nem tökéletesítik, nem képezik folytonosan önmagukat s nem törődnek azzal, hogy fejlődik-e vagy sülyed nemzeti nőnevelésünk ügye.

Azonban a míg nőnevelésügyünk azon részét illetőleg, mely nyilvános leányiskoláink által képviseltetik, ma már ily örvendetes haladásról szólhatunk, lehetetlen, hogy szemet hunyjunk azon elszomorító tény előtt, hogy leányaink azon része, a mely nem veszi igénybe a nyilvános iskolákat, csak elvétve részesül nemzeti szellemben vezetett helyes nevelésben.

Avagy mit bizonyít az, hogy még ma is ezernyi ezerre rúg azon külföldi tanítónők száma, a kik hazánkban a legvagyonosabb s legelőkelőbb családok körében, mint nevelőnők működnek s igen szép anyagi előnyökkel bíró állásokat foglalnak el, holott a mi magyar tanítónőképző-intézeteinkből kikerült tanítónőink jó része kenyér nélkül várja a jó szerencsét.

Ezért, ha csak tisztán nemzetgazdasági szempontból tekintjük is nemzeti nőnevelésügyünk azon mozzanatát, a melyet vallás- és közoktatásügyi miniszterünk azon intézkedésében üdvözölünk, a mely szerint ezentúl a budapesti VI. kerületbeli állami tanítónő-képezdében oly tanítónőket kell képezni, a kik nem csak a polgári iskolákban, hanem esetleg mint nevelőnők előkelőbb családaink körében is megfelelhessenek hivatásuknak : rendkívül fontosnak kell azt elismernünk. — Nemzeti nőnevelésügyünk ezen mozzanatának jelentőségét azonban határtalanúl fokozza azon magasztosabb indok, a melyet Trefort Ágoston miniszter úr

ő nagyméltóságának Zirzen Jankához, a fent nevezett tanítónőképző-intézet igazgatójához intézett levele elénk állít.*

Közoktatásügyi miniszterünk ő kegyelmessége e levelében nemcsak megjelöli a nemzeti nőnevelésügy egyik veszedelmes betegségét, hanem rá is mutat azon módokra, a melyekkel e bajtól meg lehet és meg kell nemzetünket szabadítanunk.

Méltó feladat mindazokra nézve, a kik nőnevelésünk ügyével komolyabban foglalkoznak, eme kérdés tisztázása: *Mit kell tennünk, hogy előkelő családjaink körében megkívántató s a miniszter úr ő nagyméltósága által megjelelt nevelőnői képességek a magyar tanítónőkben ne hiányozzanak?*

Némelyek szerint e kérdés csak úgy oldható meg, ha az előkelő családok gyermekei számára külön e czélra berendezett nevelőnőképző-intézetekben — úgynevezett *úri nevelőnőket* képezünk. — Mások szerint a feladat megoldható fennálló tanítónőképző-intézeteinkben is, az esetben, ha azokat a szükségesnek mutatkozó mértékben tökéletesbítjük. — Maga a miniszter úr ő nagyméltósága egyelőre a budapesti sugárúti tanítónő képző intézetet bízta meg azzal, hogy oly tanítónőket képezzen, a kik esetleg mint nevelőnők is működhessenek előkelő családjaink körében; s ezzel a kérdés eldöntésére nézve is a leghelyesebb irányt jelölte meg a közoktatásügyi kormány. *Mert mit kívánnak előkelő családjaink a nevelőnőtől?* A miniszter úr levele e tekintetben elegendő s biztos felvilágosítást ád s ha komolyan megvizsgáljuk az előkelő családok eme követeléseit, alig-alig találunk köztük az *angol* és *a franczia nyelvet* kivéve olyasmit, a mit az 1868-diki törvény s az ezen alapuló tanítónőképző-intézetek tantervének értelmében azon magyar tanítónőktől, a kik oklevelet nyernek, meg ne lehetne, meg ne kelle követelnünk. — Avagy nem követeli-e meg a törvény s az ennek alapján készült tanítónőképző-intézetek számára készült tantervek mindegyike, hogy a tanítónőképző-intézetek növendékeiket a német nyelvre tanítsák, a rajzban és zenében a lehetőleg magas képzettséggel ellássák és nincs-e ott a tanítónőképző-intézetek tantárgyainak

* Folyóiratunk múlt füzetében közöltük e nagyérdekű levelet. *Szerk.*

jegyzékében mint rendkívüli tárgy a franczia nyelv s a polgári tanítónőképzőben még az angol is? Miért veszi fel a törvény értelmében készült tanterv e tárgyakat? Azért, mivel e tárgyakban való jártasságot a tanítónőktől megköveteli.

Új nevelőnőképző-intézetekre van-e tehát szükségünk vagy a meglevő tanítónőképző-intézetek tökéletesbítésére? *Nagyobb gondot kell ezentúl fordítanunk a tanítónőképző-intézetekben az idegen nyelvek tanítására, a rajzra és a zenére, mint eddigelé és azonnal képesek lesznek a mi népiskolai tanítóságra készülő növendékeink arra, hogy előkelő családjaink kisebb leányait s polgári tanítónőképző-növendékeink a magasabb körök nagyobb leányait nevelhessék s az idegen nevelőnőket fölöslegesekké tegyék.*

Ha elemi és polgári tanítónőképző-intézeteinkben megoldjuk azt a feladatot, hogy növendékeink németül, francziául, angolul ne csak grammatizáljanak, hanem szépen beszélni is megtanúljanak, ha ezen intézetekben növendékeink a zenében és rajzban nem csak gyakoroltatnak, hanem kellő ügyességet is szerezhetnek, akkor majd nem kell tanítónőképző-intézeteinket végzett tanítónőinknek, mint még ma — rettegniök az oly nevelőnői állásoktól, a melyeken megkövetelik azt, hogy zongorázni, franczia és német nyelvet tanítani tudjon a tanítónő. Mert hála az égnek, ma már megvan ám a jó indulat előkelő családjainkban arra nézve, hogy magyar nevelőnőt alkalmazzanak; ezt bizonyítja az is, hogy a képző-intézetek igazgatóihoz évenként száz meg száz megkeresés érkezik arra nézve, hogy ajánljanak képzett magyar nevelőnőket. Csakhogy képző-intézeteink nem igen ajánlhatják saját növendékeiket, mivel azok a zongorában s idegen nyelvekben nem bírnak elegendő jártassággal.

Ámde lehetséges-e az, hogy elemi tanítónőképző-intézeteink oly tanítónőket képezzenek, a kik a rajzban is, a zenében is s az idegen nyelvekben is jártasak legyenek és legalább oly tökéletességgel bírjanak, mint a külföldről importált nevelőnők?

Ha elegendő időt szentelnek a tanítónőképző-intézetek ezen tantárgyakra, ha azon módszer, a melyet ezen tantárgyak kezelésénél alkalmaznak, czélszerű lesz: akkor semmi létség sem

lehet arra nézve, hogy czélt érhetünk a lehető legrövidebb idő alatt.

Eddigelé azért nem érhették el a magyar állami tanítónőképző-intézetek az idegen nyelvek, a zene és a rajzbeli ügyességek körében a kellő sikert, mivel nem volt elég idejök az ezen tárgyakkal való, sikerre számítható foglalkozáshoz s mivel nem voltak a tanítónőképző-intézetek számára előkészítő iskolák. — Ma már másként áll a helyzet! — Ma mielőtt a leányka a tanítónőképző intézetbe lépne, látogathatja a polgári és a felső leányiskolákat — s úgy kerülhet a tanítónőképző-intézetbe, mint a ki már *négy éven át* tanulhatott rajzolni, németül és francziául beszélni s az énekoktatás által bevezettethetett a zene elméletének elemeibe; ezentúl ma már nem *három*, hanem *négy éven* tanulhat a leendő tanítónő az elemi tanítónőképzőben is rajzolni, énekelni, zongorázni, németül és francziául beszélni. Így nyolcz évi oktatás után csak el lehet majd ezen tárgyakban is oly sikerhez jutni, mint a minőt egy elemi iskolai tanítónőtől és a kisebb úri gyermekek nevelőnőjétől még a legmagasabbra csigázott igények sem kicsinyelhetnek; a magasabb képzettségű tanítónőknek és nevelőnőknek pedig úgy is a nyolcz éven fölül még három egész évig kell ezen tárgyakban is magukat tökéletesbíteniök. — Tizenegy év alatt bizony sokra lehet menni!

Idő dolgában tehát ma már nincsen fenakadás — csak másban ne legyen! — Értem a módszert. — Ki kell mondanom, hogy az idegen nyelvek tanításának módszere majdnem minden egyes leányiskolánkban — még a tanítónőképző-intézeteket sem véve ki — hiányos. Polgári leányiskoláinkban, felső leányiskoláinkban, tanítónőképző-intézeteinkben kevés kivétellel ugyanazon módszert alkalmazzák az élő idegen nyelvek tanításánál, mint a minőt a középiskolákban a holt nyelvek tanításánál, minek folytán az, ki máshol el nem sajátíthatja az iskolában tárgyalt nyelven való folyékony beszédbeli ügyességet, az az iskolában ugyan el nem sajátíthatja azt. — A franczia és német nyelv tanulása alkalmával annyi magyar nyelven fogalmazott szabályt hallanak és emlékelnek leányiskoláink növendékei — hogy voltaképen az ő

franczia és német nyelvtani óráikban is inkább csak a magyar nyelvbeli jártasságuk fejlődhetik. — Idegen nyelvet csak az tanulhat meg beszélni, a ki idegen nyelven minél többet hall beszélni s a ki minél többet kénytelen az illető idegen nyelven beszélni. — Ha azt akarjuk, hogy növendékeink gyorsan megtanulják az idegen, a franczia, a német avagy az angol nyelvet: ne a mai, hanem a régi gimnáziumok latin nyelvtanítási módszerét kövessük. Annyiban értem, hogy szorítsuk meg a magyar nyelven való beszéd szabadságát az idegen nyelvek tanulására szánt órákon, sőt még egyes más órákon is; szóljunk magunk is mindig azon a nyelven, a melyet növendékeinkkel el akarunk sajátíttatni — s kényszerítsük őket arra, hogy ők is minél többször használják az elsajátítandó nyelvet beszéd közben. — Szótáron kívül egyetlen német vagy franczia nyelvtanban se legyen már a második évben magyar szó. Az élő nyelveknek nem a grammatikáját kell először megtanulni, hanem magát az elő nyelvet — s csak azután kell a nyelv törvényeivel foglalkozni, ha már meglehetős szó- és kifejezésbeli bőségünk és helyes kiejtésünk van. Még az olvasást is mellőzni kellene, mindaddig — míg nem jutnak növendékeink bizonyos kis beszédbeli ügyességhez.

Zene- és rajzbeli oktatásunk módszerén is sok a javítani való. Különösen kívánatos volna, hogy legalább tanítónőképző-intézeteinkben több idő és több gond fordíttassék ezen két, a nőnevelésre nézve rendkívül nagy jelentőséggel bíró tantárgyra. Mind a két rendbeli ügyesség kifejtésével kapcsolatban nemcsak egyes művészettörténeti mozzanatokkal, hanem az esztetikából is a legszükségesebb elvekkel meg kellene a tanítónőképző-intézetbeli növendékeket ismertetni.

Hogy tanítónőképző-intézeteinkben, valamint egyéb magasabb fokú leányiskoláinkban az idegen nyelvek tanításának, valamint a rajz- és zenebeli oktatásnak módszere javuljon, szükséges volna 1. hogy az ezen tárgyak tanítására vonatkozó tanmenetek, módszeres vezérkönyvekben megjelöltessenek a hazában élő s a mi viszonyainkat ismerő legkiválóbb szakértők véleményeinek meghallgatása után megállapítandó elvek alapján; 2. hogy a leány-

iskolákban működő idegen nyelvek tanítói és a rajz- és zenebeli ügyességeket közlő tanítók számára évenként szakszerű póttanfolyamok nyittassanak; 3. hogy a tanítónőképző-intézetekben működő tanítók képzésére és képesítésére vonatkozó szabályok megállapíttassanak; 4. hogy a nevezett tárgyakra nézve a leányiskolák czéljainak megfelelő kézikönyvek készíttessenek.

Míg leányiskoláinkban az idegen nyelvek s rajz- és zenebeli ügyességek közlésének módszere meg nem javul, addig tanítónőképző-intézeteinkből kikerülő tanítónőink mindig gyengék lesznek e tárgyban s nem foglalhatnak el nevelőnői állásokat a magasabb körökben.

Ugyanezért egyelőre a bajon csak úgy lehet segíteni, hogy az elemi tanítónőképző-intézetekből kikerülő s magukat e fent nevezett tantárgyakban is tökéletesen kiképezni óhajtó növendékek számára a budapesti sugárúti tanítóképezdében felállított nevelőnőképző-intézetben oly póttanfolyamot kell rendezni, a melynek hallgatói csakis az idegen nyelvek s a rajz- és zenebeli ügyesség elsajátításával s azok közlésének helyes módszerével foglalkoznának. E póttanfolyam egyelőre két évfolyammal bírhatna, s hallgatói, a kik e póttanfolyamot jó sikkerrel végezik, külön nyelv-, zene- és rajzmesternői oklevelet is nyerhetnének — a melynek alapján nem csak mint nevelőnők foglalhatnának magánházaknál állásokat, hanem az alsóbb leányiskolákban, nevezetesen a felső-, nép- és polgári leányiskolákban és taníthatnák az idegen nyelveket, a rajzot és a zenét.

Így lehetne az alsóbb fokú képzettséggel bíró nevelőnőképzés kérdését megoldani. — A magasabb fokú képzettséggel bíró nevelőnőképzés tökéletesen összeeshetnék a polgári tanítónőképzéssel. — Ugyanis a polgári tanítónőképző-intézet azon növendékeit, a kik az idegen nyelvekben, rajzban és zenében tökéletes jártasságot szereznek, s e mellett a nyelv- és történelemi avagy a természettudományi és mennyiségtani szakcsoportbeli tárgyakból is leteszik a képesítő vizsgát — oly oklevelekkel kellene ellátni, a melyek az idegen nyelvekben, rajzban és zenében való kiváló ügyességüket és tanítási képességüket is feltüntetnék; míg azoknak, kik e tárgyak-

ban nem bírnak a kellő képzettséggel, egyszerű polgári iskolai tanítónői oklevelet kellene kiállítani.

Egyébként akár a tanítónőképzéssel, hozassék kapcsolatba a nevelőnőképzés, akár pedig máskép szerveztessék : ezen feladatnál annak a főelvek mindenkor sértetlenül kell megmaradnia, hogy nevelőnő csak az lehet, a ki tanítói képzettséggel bír. Az 1868-dik törvényünk alapján megkövetelheti az állam nemcsak azt, hogy a ki gyermekeit magán-nevelésben akarja részesíteni — vizsgákat tétessen gyermekével évenként valamely nyilvános iskolában; hanem azt is, hogy gyermekeit oly egyén által oktattassa és neveltesse, a ki erre fel van jogosítva. — Az állam törvényei pedig erre csak azt tekinthetik feljogosítottnak, a ki oly tanítói oklevéllel bír, a melyet a magyar közoktatásügyi kormány ilyenül elismer.

AZ ORSZ. KÖZOKTATÁSI TANÁCS
EGYIK TAGJA.

AZ EGÉSZSÉGTAN KÖRÉBŐL.

I.

A táplálkozásról.

Az emberi test mesterileg alkotott gépnek tekinthető, melynek ép úgy, mint minden más gépnek, a mely dolgozik, táplálékra van szüksége, hogy erőt fejthessen ki. Az emberi testnek még inkább mint minden élettelen gépnek táplálkoznia kell; mert egyrészt még akkor is folyton működik, ha látszólag egészen nyugszik, mint pl. az alvásban; másrészt pedig nemcsak sokat dolgozik, pl. az állati melegséget is maga fejleszti magában, hanem a szervezet tovább fejlődésére az ifjú korban, az elhasznált anyagoknak újakkal való fölcserélésére a férfikorban folyton alkalmas anyagokat kell fölvennie magába. Alkalmasak azok az anyagok, melyeket a test meg bír emészteni, azaz alkatrészeivé átváltoztatni. De e czélra szükséges, hogy a táplálékban már meglegyenek mindazok az alkotó részek, melyekből a test felépül. A test egyes részei pedig jóllehet, hogy nagyon különbözőknek látszanak, mégis valamennyien csak két fő alkotó részből állanak, *fehérjéből* és *zsírból*, mi alatt azonban nemcsak a tojás fehérjét s a közönséges hájat szabad értenünk, hanem sok egyéb összetett anyagot, melyeket a khemia tudománya ezeknek osztályába soroz. Tulajdonképen a test valamennyi szövete fehérjéből áll; a zsír maga sohasem alkotó elem, hanem csak az egyes részekbe vagy azok közé lerakodik s mintegy éléskamrának tekinthető, melyben munkaerő van fölhalmozva. Egyes szervekben, különösen a csontokban, *sőt* (de nem közönséges konyhasót) is találunk, a miből azonban oly kevés kell s a mi valamennyi ételünkben oly nagy mennyiségben fordúl elő,

hogy szükségtelen bővebben megemlékezni róla. A legfontosabb tápláló anyagok a fehérje és a zsír. Ezekből telik a munkaerő, ezek fűtik az emberi test gépezetét, ezekből szijják az egyes testrészek a szükséges anyagokat, míg a használhatatlan részek, a tűdő, bőr, vese s a belek utján kitakarodnak. Ha az elhasznált fehérjét s zsírszöveteket folyton nem pótoljuk, a test mesteri gépe megáll, az ember megszűnik élni.

1. Fehérje- és zsírfélék.

A fehérjefélék (főleg húsban és tojásban) s a zsírszövet (szalonnában, olajban, vajban sat.) nem egyszerű testek. A khemia kimutatta, hogy a fehérje négy egyszerű testből, khemiai elemből áll: nitrogén-, hidrogén-, oxygén-ből és szénből, míg a zsír alkotrészei: szén és egy rész víz. Ha az emberi test ezekből a megnevezett *elemekből* táplálkozhatnék, ha nem szorúlna épen fehérjére és zsírra, hanem beérné a fehérje és a zsír alkotó elemeivel, a melyeket azután maga a test fehérjévé s zsírrá alakítana: akkor a társadalmi nyomorúság nagy kérdése meg volna oldva, mert levegőben és vízben, a melyben a nevezett elemek bőven vannak ugyancsak nem szűkölködünk. De az ember az elemekből nem élhet; kész fehérjefélékre, kész zsírra van neki szüksége. A tudomány sem fejlődött odáig, hogy az alkotó elemekből birná amazokat a testeket készíteni. E nagy műtéthez, a fehérjének, a zsírnak készítéséhez, csak a nagy természet ért. Működését megérthetjük, de nem utánozhatjuk.

Az anyagok átváltoztatása czéljából csudálatos fokozatos haladás van a természetben. Az anyagok legelső átalakító műhelye, hogy úgy mondjuk, a *növényvilág*. A növények, melyek oly óriási mennyiségben ellepik a föld színét, a napsugarak behatása következtében a levegőből, földből, vízből, tehát csupa anorganikus anyagból organikus testeket fejlesztenek. Ezen organikus testekből táplálkozik az állatok világa, ezeket emészti s alakítja át munkaerővé. Az átalakítás után az összetett organikus anyagok ismét egyszerűekre bomlanak, melyek visszakerűlnek oda, a honnét szár-

maztak, a növényvilágba, melynek táplálékúl szolgálnak. Ime az anyag örökös alakváltása, körforgása a természetben.

Az ember, mint a ki szintén az állatok világába tartozik, megélhetne a növényország termékeiből, gyökerekből, gyümölcsökből és levelekből, a melyekben fehérje is, zsír is, vagy legalább oly anyagok találhatók, melyek a zsírt pótolhatják (czukor, keményítő, liszt sat.). Ámde a növényvilágban nem találjuk mindig ezeket az anyagokat — *emészthető formában!* A fűben, a szénában elég a tápláló anyag, de füvet meg szénát emberi gyomor nem bír megemészteni; a gyomornedv, melynek a táplálékot föl kell oldania, nem bír a fű vagy széna külső rétegén áthatolni. Az állati gyomor ellenben megemészti a füvet; az állat ettől nő és gyarapodik s az állat húsa és zsírja táplálékúl szolgál az embernek. Ime a fokozatos fejlődés. A növényvilág elkészíti a táplálékot az állatoknak; állatok és növények eledelt szolgáltatnak az embernek.

Az emberi szervezet, a mint említettük, fehérjéből épül, munka közben melegség fejlesztésére pedig leginkább zsírféléket és az úgynevezett szénvizegyeket, fogyaszt. Hogy mennyivel fontosabbak a zsírféléknél a fehérje anyagok, abból is kitűnik, hogy a fehérje emésztés folytán zsírrá is változik, tehát munkaerőt és meleget is szolgáltat, míg a zsirfélékből, melyekben a fehérjék egy fontos alkotó része, nitrogén, nem foglaltatik, soha nem származhatik fehérje.

2. A szükséges ételek mennyisége.

Éhség s szomjúság rendesen útmutatóink abban, hogy mikor, mennyit és mit együnk vagy igyunk. Csakhogy ezek az útmutatók nem mindig megbízhatók. Az éhes ember jóllakhatik burgonyával is, de azért az elfogyasztott táplálékot nem igen fordíthatja hasznára; evett, de nem táplálkozott. A ki ilyen ételekkel él, egyre gyöngébb lesz, munkára képtelenebb; végre megbetegedik, s elpusztúl. A jólétben élő ember nem igen törődik azzal, hogy a tudomány hogyan nyilatkozik a szükséges táplálékok mennyiségéről, minőségéről; nem is kénytelen vele, őt a szokásos táplálkozás többnyire jó úton tartja; legfölebb az ellenkező irányban vét, mértéktelen-

kedik. Nem úgy a szegény ember. Ő reá nézve nagyon fontos megtudni, hogyan táplálkozhatik legczélszerűbben s egyszersmind legjutányosabban. Azért vizsgáljuk meg röviden mennyi táplálékra van szüksége egy embernek s mely ételekben találja meg legjobban a szükséges táplálékot.

Legczélszerűbben járunk el, ha a szükséges kiadásokhoz mérjük a bevételeket, azaz, ha kutatjuk, hogy egy meglett munkás ember, a ki teste fölépítésére már nem fordít táplálékot, mennyit fogyaszt munka közben saját testéből, mennyit veszít súlyából, mennyi fehérje, mennyi zsír bomlik föl testében. A mennyit veszít, annyit kell neki pótolnia is, ha ép egészségben, erőben akar meg maradni.

A vesztett fehérje mennyiségének kikutatása épenséggel nem nehéz. Csak a fehérjében foglaltatik nitrogén, még pedig egészen meghatározott mennyiségben. Ha tehát a nitrogén mennyiségét ismerjük, könnyen kiszámíthatjuk, hogy mennyi fehérje felel meg e talált nitrogen-mennyiségének.

E czélra meg kell mérnünk, mennyi nitrogén foglaltatik az ember mindenféle váladékaiban, a vizeletben, az izzadtságban sat. A tudományos vizsgálat kiderítette, hogy egy meglett korú ember napjában 18 gramm nitrogént fogyaszt el. 18 gramm nitrogén azonban csak 118 gramm tiszta fehérjében található; tehát világos, hogy a felnőtt embernek napjában fehérjéből 118 grammra van szüksége.

Ép oly könnyen megállapítható, hogy mennyi zsírra, szénvízegyre van az embernek szüksége; csak meg kell mérnünk, mennyi *szén* foglaltatik a testből elválaszott anyagokban. Kiderítették, hogy az ember napjában 328 gramm szenet fogyaszt el. De a már említett 118 gramm fehérjében már 13 gramm szén foglaltatik, tehát még csak 315 gramm szerzendő be. 315 gramm szén pedig megtalálható 350 gramm zsírban, vagy 600 gramm szénvizegyben.

Vizsgálatunk fontos eredménye tehát az, hogy a *felnőtt mértékletesen munkálkodó embernek egyszer huszonnégy órában oly táplálékra van szüksége, melyben 118 gramm fehérje és 600 gramm szénvizegy (vagy 350 gramm zsíranyag) foglaltatik.*

A mi az utóbbi pontot illeti, kitetszik, hogy a mi az anyagok tápláló erejét illeti, fehérjén kívül, csupán csak zsírral, (350 gramm) vagy csupán csak szénvízegygyel (600 gramm) élhetnénk. De a tapasztalás mutatja, hogy gyomrunk úgy van alkotva, hogy sem zsírból, sem szénvizegyből nem tudunk ekkora mennyiséget megemészteni. Azért legjobb, ha e kettőből, melyek úgyis azon egy czélt szolgálják, t. i. meleg és munkaerő fejlesztésére valók, vegyest élünk s a fentebbi szabálynak most ezt a formát adjuk:

A test fentartására az a naponkénti táplálék alkalmas, melyben 118 gramm fehérje, 300 gramm szénvizegy és 60 gramm zsír foglaltatik.

Magától értetődik, hogy ezek a számok nem abszolut értékűek, nem szólnak mindenkire egyformán. Gyönge kis nőnek bizonyára kevesebb táplálékra lesz szüksége, mint valamely erős, munkabíró férfiúnak, kinek nagy izomtömeget kell táplálnia. A ki keveset, vagy semmit sem dolgozik, nem fogyaszthat, tehát nem is ehetik annyit, mint az, a ki erőmegfeszítéssel dolgozik. Kevesebb táplálék kell a déli égalj emberének, mint az éjszak-vidékinek, kinek sok meleget kell testében fejlesztenie, hogy testét a szükséges hőfokon megtarthassa, kinek tehát kiváltképen szalonnára, zsírfélékre sat. lesz szüksége. A számok, melyeket említettünk, középszámok, azaz olyanra szólnak, ki sem túlságos erős, sem túlságosan dolgozik, sem túlságos hidegben él. Ha e három tényező valamelyike megváltozik, azonnal megváltozik a szükséges táplálék mennyisége is. Hogy csak néhány esetet említsünk: mindenki saját tapasztalásából tudja, hogy télen többet eszik, mint nyáron, főleg zsírfélékből bír el többet, mert több meleget kell fejlesztenie; háború idején a katonát jobban táplálják, mint békében, mert sokkal többet is kell dolgoznia; a napszámos, a kit jobban táplálunk, sokkal kitartóbb, sokkal több munkát végez, mint a ki elégtelen mennyiségű eledelt kap. Az csak mende-monda, hogy a khínai munkás egy marék rizszsel is jóllakik. Jóllakik, ezt megengedjük, de nem egy marék rizszsel. Eszik az sajtot is, halat is; csak úgy mellesleg, az igaz, de megeszi. A török katonának is csak annyi táplálék kell, mint bármely más katonának; ha kevesebbet kap, harczra képtelenné válik. A gyer-

meknek nem kell annyit ennie, mint a felnőttnek; igaz, hogy az eledel egy részét a fejlődő test növesztésére, gyarapítására fordítja, de mégis kisebb a táplálandó teste, kevesebbet fogyaszt, tehát kevesebbel is beéri. Egy tizenkét éves gyermek körűlbelől két harmadát fogyasztja el annak, mit a felnőtt fogyaszt.

Többet enni a kelleténél nem csak hogy nem hasznos, de egyenesen ártalmára van a szervezetnek. Megterheli a gyomrot; gyöngíti, megbetegíti az emésztő szerveket. S ha egy darabig a sokat-evés káros hatása nem látszanék is meg a szervezeten, használni semmi esetre sem használ, mert egy meghatározott mennyiségnél többet nem birunk el; a többi hasznot nem hajtva, kitakarodik a testből.

3. Az ételek elkészítése.

Az ételek helyes elkészítése ép oly fontos, mint az ételek kellő mennyisége. Nem köszönnők meg, ha napjában 118 gramm fehérjét, 500 gramm szénvizegyet, és 60 gramm zsírt tálalnának elénkbe. A szükséges mennyiség meg volna ugyan, de azért mégis éhen vesznénk mellette. Az ember gyomra nem hasonlít a khemikus mozsarához, melybe bele lehet dobni a különféle anyagokat, megaprítani, összekeverni, khemikai vegyületet csinálni belőlük. A nagy éhségtől elkínzott ember talán elnyelné a fönt nevezett anyagok egyvelegét, de emésztő szervei kárát látnák, bele betegednének. Az ételeket kellően el kell készíteni, *fűszerezni*, hogy az emésztő szervek a fűszerek okozta inger folytán elegendő mennyiségben a gyomorban és a belekben kiváljanak. Azért a fűszerek ép oly fontosak, mint maguk az ételek. Mint izgató szerek a paprika, bors, mustár egészségesek s szükségesek. A *leves* is igen kevés tápláló anyagot tartalmaz s mégis igen egészséges étel, mert a benne levő fűszerek, só, illó anyagok a gyomrot kellemesen izgatják.

Az ételek egyformaságát sem bírja el az ember. Ugyanazt a fajtájú levest, húst, főzeléket, s tésztát, ha még oly jól van is készítve, nem bírjuk nap nap mellett megenni. Bizonyos undorodás fog bennünket ilyenkor el, s a legkínzóbb éhség ellenére sem tudunk a megunt ételekből enni. Példát rá a nagy közintézetekben, kórhá-

zakban, börtönökben találhatni, a hol az illetők nem igen választhatnak az ételekben s hol majdnem semmi változatosság nincs a táplálékban. A rab, kinek eleinte oly jól esett a kapott étel, csakhamar meg sem érinti, s gyakran meg is betegedhetik.

4. A hús.

Tápláló értékre, ízletességre s fogyasztott mennyiségre nézve a legelső helyet foglalja el ételeink között a *marhahús*, melyet a barom *izmai* szolgáltatnak. Az ide iktatott táblázatból, melyben a legelterjedtebb táplálékok elemezésének eredményei vannak közölve, kitűnik, hogy a marhahús fehérjéből s vízből áll; 100 gramm marhahúsban 21 gramm fehérjét találunk.

100 részben foglaltatik:

	víz	fehérje	zsír	szénvizegy
sovány { marhahús	75 g	21 g	3·6 g	—
sovány { borjuhús	78	15	4	—
marhahús zsíros	51	14	29	—
« főve	54	27	15	—
zsírszövedék	3	1	94	—
hal	78	18	2·9	—
tyúktojás	73	14	10	—
tej	87	4	4	4
tejföl	66	3	27	3
szedett tej	88	4	1	5
vaj	7	1	92	—
sajt	40	43	7	—
búzaliszt	12	11	—	73
rozsliszt	14	11	—	71
kenyér	37	8	1	51
rizs	13	7	—	78
borsó	14	22	—	58
bab	14	24	—	55
lencse	14	26	—	55
burgonya	75	2	—	21
répa	85	1	—	12
gomba	90	4	0·4	3

Ha tehát összes fehérje-szükségletünket marhahússal akarnók kielégíteni, napjában mintegy 560 gramm húsra volna szükségünk. Minthogy pedig, a mint már említettük, a fehérje emésztés útján zsírszövetté is alakúl, az ember tisztán húsból is megél-

hetne. De kiszámították, hogy abban az esetben, a húsban kevés lévén a szénvizegy, melyre nekünk nagy mennyiségben van szükségünk, naponként 5 kiló marhahúst kellene ennünk. Ha már nem sajnálnók a nagy költséget, gyomrunk minden bizonnyal restellené a nagy munkát, mely öt kiló marha hús emésztésével jár, s csakhamar fölmondaná a szolgálatot. Azért nem táplálkozunk tisztán húsból s inkább vegyes táplálékkal élünk. Még a szükséges fehérjét sem szedjük kizárólag a húsból, mert előfordul az, habár kisebb mennyiségben, egyéb ételekben is. A vegyes táplálékkal élő embernek körülbelől egy fél fontnál valamivel több húsra van naponként szüksége.

A húsban levő fehérje finom rostos burokban foglaltatik, melyben a gyomornedv csak nehezen hatol át. Azért főzzük a húst, miáltal a fehérje burka megpuhúl s a gyomornedv könnyebben fér a fehérjéhez. A vízben, melyet a hús megfőzésére használunk, a húsban levő sók, illó anyagok fölolvadnak, s ha még egyes fűszereket, zöldséget stb. teszünk hozzá, ama vízből jó ízletes leves válik. Ha a húst megsütjük, ama sók nem hagyhatják el a húst, mert a hirtelen hőség megolvasztja a hús fölületét és kérget képez.

A hús minősége több tényezőtől függ. Hogy csak nehányat említsünk, fontos, hogy mivel, hogyan táplálkozott a marha, fiatal volt-e vagy vén, minő volt az egészségi állapota s több efféle. A legelő marha húsa jobb a hízlalt marháénál. A vén marha húsa rossz. Az sem közömbös, hogy az állat melyik részéből vágjuk a húst. Maga a kifejezés marhahús nem mindig azon egy értelemben alkalmazható. A mészárosok a tehén, bika és bivaly húsát is ezen név alatt árúlják, a bika és bivaly húsa pedig kemény, sokszor egészen emészthetetlen. Arról ne is szóljunk, hogy nagyobb városokban marhahús czímén már lóhúst is lehet kapni a mészárszékben. A fiatal tehén húsa azonban, majdnem oly jó s ízletes mint az ököré; a baj csak az, hogy nem igen vágnak fiatal tehenet. A *borjúhúsban* kevesebb a fehérje, mint a marhahúsban, könnyebben is emészthető nálánál; de csak a téli és tavaszi hónapokban jó és olcsó, ilyenkor ellenek a tehenek. Ugyanez áll a *birkahúsra* is. A *bárány húsa* csak télen jó, a mikor a bárány tisztán anyatejjel él.

A *disznóhús* nagyon zsíros s azért nehezebben emészthető. A *hal* húsában kevés a fehérje s azért könnyebben is emésztődik.

A szárnyasok közül főkép a lúd, tyúk és kacsa szolgál eledelül. Itt megjegyezhetjük, hogy a nőstény szárnyasok húsa rendesen gyengébb mint a hímeké s hogy a fiataloké jobb, mint az öregeké. A tömött liba húsa nehezen emésztődik, mert sok a zsír benne.

Csak megemlítjük, hogy a szarvas-, őz-, nyúlhús, az osztriga, rák és béka is táplálékúl szolgálnak — az inyenczeknek. Ezek bővebb tárgyalása nem is ide, inkább az inyencz-mesterségről szóló könyvekbe tartozik.

Még csak a marhahús-okozta betegségekről akarunk néhány szót mondani. Marhahúsban néha előfordúl a *galandféreg* lárvája, melyből az emberi belekben maga a galandféreg fejlődik. Veszedelmesebb a *trichina*, mely a disznóhúsban található; trichinózus disznóhús élvezete többnyire halálos betegségbe ejti az embert. E bajok ellen igen hatályos óvszerünk van: a marha- s disznóhúst jól meg kell főzni, sütni, s a veszedelmes állatok, vagy azok csírái elpusztúlnak. Főleg disznóhúst (sonkát) soh'se együnk nyersen.

Néha előfordúl, hogy maga a levágott marha volt beteg. Különösen veszedelmes a gyöngybetegség s pokolfene, mert ezek húsa rendkívül ártalmas és veszedelmesen megbetegszik az, a ki az ilyen beteg állat húsát eszi.

5. Egyéb állati táplálékok.

Hátra van még, hogy az állatországból nyert táplálékok közül a tojást, a tejet, vajat és sajtot s a zsírféleket említsük.

A *tojásban* (s itt általában a tyúktojásról szólunk, mert leginkább csak ezzel élünk) mindazokat az anyagokat találjuk, melyekkel táplálkozunk. De azért nem igaz ám, a mit rendesen mondanak, hogy egyetlen egy tojás fölér $^1/_4$ font hússal. A fent közlött táblázatból kitűnik, hogy 100 gramm tojásban csak 14 gramm fehérje és 10 gramm zsír foglaltatik, egy tojás pedig 70 grammot nyom, ha tehát pusztán tojással akarnánk élni, könnyen kiszámíthatjuk, hogy naponként 40 tojást kellene fogyasztanunk, a mi a leglelkesebb tojásbarátnak is sok lesz.

A tojás sárgájában valamivel több zsíranyagot találunk, mint annak fehérjében. A híg tojás pedig könnyebben emészthető, mint a keményre főtt, mert a gyomornedv könnyebben érintkezik a híg tojás egyes alkotó részeivel. Különben a kis darabokra aprított keményre főtt tojás ép oly könnyen emészthető, mint a híg tojás.

Forró vízben a tojás héja könnyen megreped, ép úgy mint megreped az üveg, ha hirtelen forró folyadékot töltünk beléje. A hosszabb időn át a levegőnek kitett tojás rothadni kezd, mint minden víztartalmú organikus anyag, mely hosszabb időn át a levegővel érintkezik. A tojásnak kemény héjja van ugyan, de e héja igen likacsos, úgy hogy a levegő szabadon férhet a tojáshoz s könnyen rothasztja. Hogy ennek elejét vegyék, a tojás héjának likacsait be szokták tömni, azaz mészbe, olajba mártani a tojást, vagy pedig homokban elrejteni. A tojás így egészséges marad, de elveszti finom zamatának legnagyobb részét.

A tejet (s itt leginkább csak a tehéntejre vagyunk tekintettel, melynek élvezete legelterjedtebb s melynek összetétele különben is hasonlít a több fajokéhoz) a természet a zsenge állatok táplálkozására rendelte. A tehéntejet is úgy nyerjük, hogy megraboljuk tőle azt, kinek rendelve van, a szopós borjút, melyet elválasztunk a tehéntől, míg magát a tehenet megfejjük. A tejben is mindazok az anyagok megvannak, melyek a test fölépítéséhez s fenntartásához szükségesek, a mit legjobban bizonyít az, hogy a csecsemő valóban csak tejjel él s csak a tejnek köszöni viruló színét, teljesedő testét. De csakis a gyermek éri be tejjel. A felnőtt embernek napjában öt liter tejet kellene meginnia, ha pusztán tejjel akarna táplalkozni s ezt csakhamar megúnná.

A friss tej szép fehér színű, édes és illatos. A tej fehérjéje, *a caseín*, a tej forró állapotjában is folyékony marad, míg a tojás fehérjéje, a mint tudjuk, melegebb hőfoknál megalszik. A casein akkor alszik meg, ha a tej bárminő savval keverődik. Megalszik pl., ha a tej egy-két napig állt, mert ekkor a tejben foglalt czukor savvá változik, s ez a sav megalvasztja a tejet. Nyáron mikor nagy meleg van, s az organikus anyagok fölbomlása gyorsabban történik, a tej is hamar romlik, savanyúvá válik, megalszik. Mestersé-

gesen előidézhetjük a megalvást, ha egy csöpp eczetet vagy egyéb savat öntünk belé, vagy egy darabka állatgyomrot teszünk hozzá. Piszkos edényekben is könnyen magalszik, míg a fölforralt tej sokkal tartósabb a föl nem forraltnál.

A *hamisításokat*, melyekkel a tejet rontják, azonnal fogjuk említeni. Most még csak néhány tényezőre akarunk rámutatni, melyektől a *tej minősége* függ. Ilyen pl az, hogy mivel táplálkozik a tehén; a növény-táplálékon élő tehén jobb tejet ád, mint az, mely moslékkal, vagy más hulladékokkal táplálkozik. A beteg tehén teje rossz, egészségtelen, különösen akkor, ha a tehén gyöngybetegségben szenved; ilyenkor még tüdővészt is előidézhet. A fölforralt tejnél kevésbbé vagyunk ilyen veszélynek kitéve.

A tejet úgy hamisítják, hogy előbb lemerítik a tejsűrűt, azután vizet öntenek a tejbe. De néha keményítőt, gypszet, meszet is kevernek hozzá, hogy szebb színe legyen.

A tejből nyerjük a tejfelt, a vajat és sajtot.

Ha a tej húzamosb ideig nyugodtan áll, akkor a tejtestecskék, a melyekben rejlik a tej zsíranyagja, felszínre jutnak és képezik a *tejfelt*, ez tehát nagyrészt zsír- és vízből áll. Ha a tejfelt vagy magát a tejet széjjel verjük, előállíthatjuk a *vajat*. Minden tejtestecs finom burokban foglaltatik. Ha erősb keverés által megrepesztjük a testecsek burkát, akkor a testecsekben foglalt zsír egyesül s előáll a vaj. A vajat leginkább marhazsírral hamisítják. Súlyra nézve akként hamisítják a vajat, hogy vízzel s sóval keverik. Külföldön akárhány gyár foglalkozik vajkészítéssel, a melyek vajat marha- és disznózsírból készítenek. — A *sajtot* úgy készítik, hogy a lefölözött, vagy a tiszta tejet egy darab borjúgyomor hozzátevése által megalvasztják. A sajt zsírtartalma és jó íze a készítés módjától függ. Bármely sajt fehérjékben gazdag. 100 gr. sajtban átlag 40 gr. fehérje foglaltatik. A sajt tehát igen tápláló. Bizonyos idő folytán a sajt is erjedésbe megy át, rendkívül erős, átható szagot fejleszt. Sokan ép ezen erős zamatnál fogva szeretik az erjedő sajtot.

A *zsír* bármely formájában, mint disznó, marha, lúdzsír, szalonna vagy vaj, fölötte fontos tápláló szer. Megemésztve nem bomlik föl alkotó részeire, hanem úgy mint van a belekben foglalt bél-

nedvvel keveredik s átmegy a vérbe, a honnét vagy háj alakban az egyes szervekre rakódik, vagy munkaerő és meleg fejlesztésére szolgál.

Felnőtt embernek egy napra körülbelől 60 gramm zsírra van szüksége. A ki sokat dolgozik, annak több is kell s az a különben nehezen emészthető zsírt könnyebben is emészti. Tudjuk, hogy a munkásnak munka közben mily jól esik egy falat szalonna. De azért ne felejtsük, hogy pusztán szalonnával, kenyérrel vagy valami tésztafélével nem szabad a munkásnak táplálkoznia. Egy ideig úgy is bírja, de azután csakhamar elgyöngül, kimerül.

A különböző zsírféléknek nem egyforma az ízük, más íze van a vajnak, más a marhazsírnak. Sőt azon egy állatból vett zsír sem mindig egyforma ízű. A szalonna íze pl. a disznó hízlalása szerint nagyon különböző.

6. Növényételek.

Az ide tartozó eléggé ismeretes ételek közül csak a legfontosabbakkal, a búzafélékkel, a burgonyával s a hüvelyes veteményekkel akarunk némileg bőven foglalkozni.

A *búza*, melyből kenyerünk, tésztánk készül, a legtartósabb növényi táplálék. A búzaszem külső tokból és magból áll; őrlés közben a mag kiválik a tokból és lesz belőle liszt, a szem külseje pedig korpává válik. A korpában sok a tápláló anyag, több a fehérje benne, mint a lisztben, csakhogy sokkal nehezebben emészthető. A korpából készült kenyeret nem is igen emésztjük, nagyobbára meg nem emésztve távozik a testből. Az annyira eldicsért úgynevezett komisz kenyér változatosság kedvéért jól eshetik az elkényeztetett, fehér kenyérhez szoktatott gyomornak, de azért biz az sem oly jó, sem oly könnyen emészthető, mint a közönséges kenyér.

Liszt vízzel keverve *tésztává* lesz, mely bizonyos idő múlva *erjedni* kezd. A tésztában foglalt czukor ugyanis szénsavra és szeszre oszlik, melyek elpárolognak és elpárolgás közben a tésztát kitágítják; így képződnek a tésztában a likacsok. Az erjedést gyorsítjuk, ha a tésztához erjesztő anyagokat, kovászt vagy élesztőt adunk.

Az eléggé kelt tésztát megsütik s ezzel kész a mindennapi kenyerünk. Ha a tészta igen soká kél, megsavanyodik. Ha a kenyér soká áll, nagyon kiszárad, mert elveszti a benne foglalt víz egy részét. Azért szokás burgonyával keverni a tésztát, mely vízben bővelkedik. Némelyek timsót is kevernek a tésztába, a mi a kenyeret édesebb ízűvé, tartósabbá teszi, de egyszersmind egészségtelenné is.

100 gramm kenyérben 8 gramm fehérje, 51 gramm szénvizegy (keményítő), 1 gramm zsíranyag, és 38 gramm víz foglaltatik. Ebből könnyen kiszámítható, hogy mennyi kenyeret kellene ennünk, ha egyebet nem ennénk. Napjában két kiló kenyérre volna szükségünk, a mit a gyomor meg sem bírna emészteni.

A *burgonyának* rendkívüli a jelentősége a szegényebb népnél. Olcsóbb mint bármely más tápláló szer, de kevésbbé tápláló is. 100 gramm burgonyában csak 2 gramm fehérje, 18 gramm keményítő, s 3 gramm czukor található, úgy hogy pusztán burgonyával élve napjában öt kilónál többet kellene belőle fogyasztanunk. A tapasztalat bizonyítja is, hogy oly népnél, mely nagy szegénysége miatt majdnem kizárólag burgonyával él, mesés mennyiségben fogyasztják a burgonyát s hogy az emberek mégis elsatnyúlnak, elcsenevészednek és korán halnak.

Jó és olcsó táplálékot adnak a *hüvelyes vetemények*. Valamenynyiben (paszuly, borsó, lencse sat.) sok a fehérje, jóllehet nehezebben emészthető formában. Sok szegény vidéken azért igen jól pótolják a húst s mint ilyen húspótlók nagyon ajánlhatók is.

A *gyümölcsben* kevés a tápláló erő, de mértékletes élvezete épenséggel nem árt. Csak az éretlen gyümölcs veszedelmes, hasmenést okoz, mely nyárnak idején komoly betegséggé fajúlhat.

A *zöld főzelékben* nincs sok tápláló anyag. Jó mellékételek ezek, de táplálkozni velük nem lehet. A zöld főzelékek és répafajok különben csak zsenge korukban jók. Később rostjaik elfásúlnak, élvezhetetlenekké, emésztésre alkalmatlanokká válnak.

7. Az ételek eltartásáról.

A háztartásban, de az egészségre is igen fontos kérdés, hogy miképen lehet az ételeket megtartani, azaz ezen könnyen romladozó, bomladozó anyagokat hosszabb időn át a megromlástól megóvni. Hogy mekkora jelentősége van ennek a kérdésnek a nemzetgazdaságban is, arra elég azt a példát említenünk, hogy rendkívül nagy hasznára volna Európának, ha az olcsó amerikai húst romlatlanúl szállíthatnák friss alakban ide hozzánk, a mi eddig a sok kísérlet ellenére sem sikerült.

Bizonyos ideig már meg bírjuk tartani a húst s más táplálékokat is. Eljárásunk szabálya az, hogy a levegőtől, mely minden rothadásnak, organikus anyagok fölbomlásának főtényezője, jól el kell zárnunk a megóvandó anyagot. Előbb még megfőzzük az ételt, a mi ellentálló erejét növeli. A húst füstölve és besózva is megtarthatjuk húzamos időn át; mutatja a sonka, a hering. A hideg is elősegíti az ételek romlatlan megmaradását; hús, vaj jégre téve tartósabb. Gyümölcsöt s főzeléket akként szokás megtartani, hogy czukorral keverve, jól megfőzik s légmentesen elzárják.

8. A víz.

A folyadékok nagy szerepet visznek az emberi test háztartásában. Az emberi test súlyának két harmadát víz képezi. Az éghajlathoz, időjáráshoz, táplálékhoz mérve vizelet és izzadtság alakjában napjában 4—6 liter vizet vesztünk el, a mely veszteséget okvetlenül pótolnunk kell. Vizet szilárd ételeink is tartalmaznak, sőt nagyobbára vizet, mert java részükben 70—90% víz van. Azért szomjúságunkat mégis csak italokkal olthatjuk, tiszta vízzel, vagy italokkal, melyek nagyrészt vízből állanak.

A jó *ivóvíztől* megkívánjuk, hogy tiszta, szín- szag- s ízinélküli, továbbá hideg legyen s csak kevés sót tartalmazzon. Az ivásra alkalmas volta szerint *kemény* és *lágy* vizet különböztetünk meg. A kemény vízben mész és magnézium van s csak a kemény víz jó ivóvíz; de mosásra nem alkalmas, mert a szappan nehezen olvad

benne. A lágy vízben úgynevezett szénsavas aljak vannak, rothadó anyagok, melyek ivásra alkalmatlanná teszik.

Eredő helye szerint eső-, forrás-, kút- és folyóvíz között teszünk különbséget. *Esővíz* nem alkalmas ivásra, mert esés közben sok tisztátalansággal elegyedik. *Forrásvíz* ugyancsak esővíz, de olyan, mely egy darabig a földben tört magának útat, ott a tisztátalan alkatrészektől megszabadúlt, egyszersmint meghidegült, s ha a talajban igen sok könnyen oldható sót nem talált, kitűnő ivóvízzé vált. Ha könnyen oldható sókat vett föl, ivásra nem alkalmas többé, de sok esetben gyógyító erejű lett. A *kút vize* egészen hasonló a forrás vizéhez; ez is esőből ered, ez is a földön át hatol, ennek is a minősége attól függ, hogy milyen talajon folyik át. Csakhogy nagy városokban nagyon ritka a tiszta talaj; a nagy város talaja át meg át van hatva fertőző, rothadó anyagokkal, melyek a talajon átszivárgó kútvízben fölolvadnak. Innét van az, hogy a nagy városokban oly ritka a jó kútvíz, hogy a víz gyakran büzös kellemetlen ízű s rendkívül ártalmas az egészségre. Mondhatni, hogy a nagy városokban nincs veszedelmesebb ellensége a közegészségnek, mint a rossz ivóvíz, mely csöndesen, lassan, de biztosan rontja a testet. A mely nagy városokban a kútvizet mellőzték s vízvezetéken tisztább, jobb vizet hoztak, ott egészen föltünő módon javúlt a közegészség állapota. Kevesebben betegednek meg, kevesebben halnak el.

A *folyóvíz* eső- és forrásvíz keveréke. Ennek az ihatóság szempontjából, nagy baja az, hogy a külső levegő hőmérsékletéhez alkalmazkodik: télen nagyon hideg, nyáron nagyon meleg. Azonfelül a folyóvíz nagy városok mentén annyira el van rondítva, hogy egészen élvezhetetlen. Mert nagy városok mellett a folyó a városi sok szemétnek, sárnak, állati és emberi hulladéknak főgyűjtőhelye, a csatornák mind a folyóba szakadnak. Ezen a bajon a mi fővárosunkban s másutt is akként segítenek, hogy vízvezetéket építettek, azaz a folyóvizet, hogy megtisztúljon, mesterségesen jó darab tiszta földön, homokon, kavicson át vezetik s azután csöveken át a városba eresztik.

9. Szeszes italok.

Legfontosabb a bor, sör, kávé és thea.

Bor alatt kiválólag a szőlő megerjedt nedvét értjük. A kisajtolt szőlőnedv ugyanis két-három hét leforgása után magától indúl erjedésnek, a benne levő czukor lassan borszeszszé változik, úgy hogy mennél több czukor van a szőlő nedvében, annál gazdagabb lesz borszeszben, annál erőseb s édesebb ízű bort kapunk belőle. A szőlő czukortartalma pedig az égaljtól, a talaj minőségétől s az időjárástól függ. Mennél melegebb napok járnak a szüret előtt, annál édesebb és jobb lesz a szőlő, s ennélfogva a must és a bor is, ha egyébként tudjuk, hogyan kell a musttal bánni, ha a pinczének hol a mustnak erjednie kell, helyes a hőmérséke sat.

Hidegebb égalj alatt akárhány olyan esztendőt érünk, melyben a szőlő nem érik meg, savanyú marad. Az ilyen szőlőből nem készíthetni bort — természetes úton — annál furfangosabbak voltak az emberek mesterséges utak feltalálásában s a *borhamisításnak* ma már ezer meg ezer módja van, az egészség nagy kárára, a közbizalom megrendítésére, lelkiismeretlen emberek meggazdagítására. Még tűrhetők azok a hamisítások, midőn a mustba czukrot, vagy czukros vizet (természetesen rossz «krumpli»-czukrot) öntenek, vagy pedig a kisajátított szőlőt 3—4-szer czukros vízzel leöntik. De belekevernek a megsavanyodott borba krétát, szódát is; megfestik a fehér bort vörösre, még pedig igen gyakran mérges festékekkel, mert ezek olcsóbbak; megkeresztelik vízzel s nem ritkán több ízben, először a termelő, azután a kereskedő kereszteli; csinálnak a hazai borból egy szemhunyorításra, nehány csepp aetherikus olajjal, hangzatos nevű külföldi borokat, sőt annyira vitték, hogy csinálnak bort *szőlő nélkül*, spiritusból, vízből, glycerinből, festékből s aetherikus olajból, melyeket ügyesen összekevernek.

Magától értetődik, hogy ezek a kotyvalékok s hamisítások majdnem mind nemcsak a jó bor egészséges hatásával nem bírnak, hanem többnyire igen ártalmasak; a jó bor mértékkel élvezve, mint kellemes ízű izgató szer az egész idegrendszernek, az egész szervezetnek jól szolgál; egyes borok igen becses gyógyító erővel

is bírnak, pl. a veres borok, melyek nagyobb-kisebb mennyiségben szénsavat tartalmaznak; a hamisított borok majdnem mind ártalmasak, néha veszedelmesek, ezek élvezetét legalább is igen kellemetlen érzetek, fejfájás szédülés sat. követik.

A *sört* is mindinkább hamisítják. Sört csak árpa (maláta), komló, sörseprü és víz erjedése útján volna szabad készíteni, de mivel komló és maláta elég drága szokott lenni, más olcsóbb anyagokkal pótolják. Így a rossz sörhöz glycerint öntenek, ezzel édesítik s a mint szokás mondani kövérítik; ópiummal, borssal erősebbé teszik a sört; a kik keserü sört szeretnek, azok számára ezerjófü vagy vidrafü terem a kertben s kerül a sörbe. A hamisítatlan sör kellemesen izgató s némileg tápláló ital is.

A *pálinka* igen erős s igen ártalmas idegizgató ital. Hagyján, ha még természetes úton gyümölcsökből, szilvából, burgonyából főzik. De az árúba bocsátott pálinka mesterségesen készül; összekevernek spirituszt, vizet, lángolajat és czukrot s kész a rendkívül veszedelmes ital, mely faluhelyen s a városok alsó rendü munkásai között néha borzasztó pusztításokat visz véghez.

Mind a három említett italról mondottuk, hogy nem tápláló, de alkohol-tartalmuknál fogva izgató szerek. Ilyen izgató szerekre bizonyos határig a testnek sok esetben szüksége van, de épen csakis e határig. E határon kívül az italok részegítő hatása kezdődik. A mi az idegeket, mértékkel élvezve, némileg eleveníti, nagyobb működésre sarkalja: az mértéktelen élvezet folytán az idegeket túlizgatja, roncsolja, tönkre teszi. S magától értetődik, hogy a gyermeknek nem kell semmiféle szeszes italokat adni. A gyermek idegrendszere semmiféle izgató szerekre nem szorúl, elég eleven az magától is. A szülők vétkes könnyelműséggel s azzal a hiúsággal, mely talán a szeretet forrásából fakad, de gyászos értelmetlenséggel hihetetlen tárgyakban találja kielégítését, néha még azzal is dicsekednek, hogy gyermekük mennyit bír el valamely szeszes italból . . . . .

10. Kávé és thea.

Kávé és thea sem tartalmaznak tápláló anyagokat, ezek is csak izgató szerek, melyeknek mértékletes élvezete szintén igen jótékonyan hat a testre. Új életre ébresztik a fáradt idegeket, a fázó embert fölmelegítik, az izzadó embert lehűtik; az éhség érzetét csillapítják, az álmos embert ébren tartják. Fájdalom, mindkettőt ugyancsak óriási mértékben hamisítják. A kávészemeket festik, sőt külföldön vannak gyárak, a melyekben mindenféle hulladékokból kávészemeket csinálnak. A theát a khínaiak rendesen előbb már leforrázzák, mielőtt Európába küldik s még jó sora van annak, ki — csak egyszer leforrázott thea birtokába jut. A kereskedők a zamatja- és illata-vesztett theát megszárítják, megfestik s így bocsátják árúba.

A kávét még magunk is hamisítjuk, — tudva, akarva, t. i. czikóriával keverjük. Eleinte czikóriát csak a czikória növény szárított gyökeréből készítettek; nem volt sem tápláló ereje, sem jó íze, s mégis a legszélesebb — női körökben hódított, elannyira, hogy a czikória gyökere csakhamar rendkívül megdrágúlt s mai nap már mindenféle hulladékokból, kávéaljból, répából, régi kétszersültből sőt még fűrészporból is készítenek — czikóriát. A czikória a kávét csak keserűvé s vastagabbá teszi, különben mindenképen rontja. Kiküszöbölésére, bármennyire kívánatos volna is, kevés a kilátás; mégis csak olcsóbb s mégis csak kávészint ad a víznek.

Dr. Szalárdi Mór.

A POLGÁRI LEÁNYISKOLÁK TOVÁBB FEJLESZTÉSE.

A polgári iskolai országos tanítói egyesület utolsó közgyűlése a leánynevelésre és tanításra nézve kiváló fontossággal bíró kérdés tanúlmányozásával bízta meg az egyesületi választmányt. A kérdés, a polgári leányiskolák kérdése, nem először foglalkoztatja az érdekelt köröket. Mivel a tanításnak a nevezett iskolákban föltüntetett eredménye magukat a tanítókat sem elégíti ki teljesen: régóta keresnek módokat a tanítás maradandóbbá s az életre kihatóbbá tételére. Ezeket a módokat a választmány által a kérdés tüzetesebb tanulmányozására kiküldött albizottság is *a polgári leányiskolák kibővítése, illetőleg két osztálylyal való megtoldásában véli feltalálni, s ez októl kimondván a polg. leányiskolák tovább fejlesztésének szükségét, a négyosztályú iskolák hatosztályúakká szervezését javasolja.*

Az okok, melyekkel az albizottság a választmány, illetőleg a közgyűlés elé terjesztett javaslatát támogatja, melyeket azonban nem fejt ki, csak vázol, nagyjában a következők:

1. A hivatalos tanterv által megjelölt tanítási anyagot, mely pedig csak minimumát képezi annak, mit a társadalom egy középosztályú nő míveltségéhez megkövetel — a kiszabott négy év alatt — csak nagy nehézségek leküzdése mellett lehet úgy-ahogy feldolgozni. A két-két órás tantárgyakon pl. a tanár végig futni kénytelen a nélkül, hogy a valóban képző elemeket bővebben tárgyalhatná. Ismereteket nyújthat, de azokat be nem gyakoroltathatja.

2. A társadalom a fővárosban és a vidék nagyobb s kivált többnyelvű czentrumaiban megköveteli, hogy a növendék egy-két

idegen nyelvet (németet és franciát) is elsajátítson. Ez a jelenlegi szervezet mellett a növendék túlterhelésére vezet.

3. A hazai földrajz és történelemben részletesebb tájékozottság kívánatos, mire a rendelkezésre állónál szintén több idő szükséges. A világtörténetre nézve pedig pedagógiai okok teszik a más beosztást és érettebb korban való tárgyalást szükségessé.

4. A *női kézimunka*, bár a nők életében kiváló fontossággal bír, *a legmostohább, minden tartós eredményt koczkáztató időtöltözetben részesüli minél fogva a szülők kénytelenek másutt keresni azt, amit a polg. iskola nem nyújt s mivel nem találják tévutakra* (!) *jutnak:* **szakiskolákba,** *vagy nem ritkán erkölcsöt mételyező* (?!) *varróiskolákba.*

5. A polgári iskolát végzett leány átlag még iskolaköteles korban van. Hátralevő iskolaköteles éveit nagyobb haszonnal értékesíthetné a tovább fejlesztett polgári iskolákban, mint a jó részben úgyis csak papíron levő ismétlő iskolákban . . . . .

Nem tagadhatjuk, hogy a felsorolt — sajnálatunkra a javaslatban is csak érintett — okok a tovább fejlesztés mellett szólanak. S annyiban egyet is értünk a javaslattal, hogy a tovább fejlesztett polgári iskola tökéletesebb képzést nyújtván, fontosabb szolgálatot is tehetne a nőnevelésnek, mint tesz most jelenlegi szervezetével.

Azt is elismerjük, hogy a legtöbb tantárgynál a mostohán kiszabott óraszám mellett kellő eredményt fölmutatni nehéz; hogy a hazai földrajzban és történelemben ép úgy mint a természettudományokban minél alaposabb, részletesebb ismeretek nyújtására kell törekednünk. S ha a világtörténeti események tűzetesebb tárgyalását nem tartjuk is elkerülhetlennek: annál nagyobb fontosságot tulajdonítunk s annál több figyelmet követelünk a kézimunkaoktatás számára.

Az ügy általános érdekű volta azonban arra kényszerít, hogy — noha távol van tőlünk a polemizálás viszketege — a javaslattól itt-ott eltérő véleményünket is nyilvánítani siessünk. Kétségünk van ugyanis a felől, hogy az általánosan érzett hiányokon ne lehetne — az iskolák legnagyobb részénél — a létező viszonyok tekintetbe vételével, illetőleg az iskolák jelenlegi szervezete mellett is segíteni?

Nehéz segíteni, de nem lehetetlen. A tovább fejlesztés, mint a javaslat is mondja, pénz és idő kérdése, s csak életrevaló társadalmi mozgalom, és az iskolai törvény megváltoztatásával érhető el. De ha ez csak évek múlva következik be, addig a mostani gyarló eredménynyel beérhetjük-e? S érdemes-e a mozgalmat azon vidéki iskolák érdekében is megindítani, melyeknek a tovább fejlesztésre szükségük egyáltalában nincsen?

Hogy pedig a vidéknek a tovább fejlesztett polgári iskolákra szüksége nincsen, az kitűnik abból, hogy a négy osztályú polgári iskolák felsőbb osztályait sem képes ellátni növendékkel. Csak végig kell tekintenünk a vidéki polgári iskolák értesítőjén azonnal szemünkbe tűnik az állítás igazsága. A legtöbb vidéki polgári leányiskola felsőbb osztályainak alig van 6—8 növendéke még ott is, a hol a felsőbb osztályok 30—40-et számlálnak. A falvakban és a pusztákon lakó nagyszámú közönség szükségletét a polgári iskolák, mert nincsennek internatussal egybekötve, úgy sem fedezhetik. A szülők ugyanis, még ha a polgári iskola által nyújtott míveltségnél többet kívánnának is leányaik részére biztosítani, — igen természetesen — nem a tovább fejlesztett polgári iskolákat, hanem inkább a benlakással szervezett magán-nevelőintézeteket s a zárdai iskolákat keresik fel, s fogják felkeresni.

A fővárosban a szakiskolák s a már fennáló felsőbb iskolák (mint az állam s a «Nőképző egyesület» felsőbb leányiskolája) ha nem fedezik is teljesen a szükségletet, pótolják némileg a hiányt. De ha itt fog is akadni a tovább fejlesztett polgári iskolák felsőbb osztályaiba növendék, azért szerintünk azt a «tévedést» azután is elfogják követni a növendékek, hogy a polgári iskolák felsőbb osztályaiból valami megfelelő szakiskolába lépnek.

Amint hogy most is, ha csak tehetik, már a második osztály befejeztével szakiskolába mennek.* Mert a gondos szülők nemcsak

* Pl. A kassai polgári iskola VI. és IV. osztályában a növendékek száma a mult évben észrevehetőleg megcsappant; mert a növendékek a felekezeti tanítónő-képezdébe mentek át, hol csak minden harmadik évben vesznek fel növendéket.

míveltteknek akarják leányaikat tudni, hanem biztosítani akarják nevelésük által a megélhetésükre, önfentartásukra szükséges ismereteket.

Mi ezt a törekvést, ma, midőn a nőre mind súlyosabban nehezednek az önfentartás gondjai, egyáltalán nem tartjuk «tévedésnek.» Nem, már csak azért sem, mert *a nálunk eddig létező szakiskolák, tanítónő-képezdék és ipariskolák koránt sem vonják el a nőt természetes hivatásától, sőt inkább még képesebbé teszik arra.* Ezért mondja *Veres Pálné*, a nők magasabb képzésének búzgó híve: «*Követeljék meg minden művelt családhoz tartozó leánytól, hogy a nevelőnői képesítő oklevelet szerezze meg magának;* mert annak elmulasztása a mai viszonyok között sokakra nézve többé nem pótolható megbánást eredményez, annak bírása pedig a legjobb viszonyok között is bizonyos önérzetet kölcsönöz.»

Az ipariskolát pedig még a javaslatkészítő bizottságnak sem szabad a «tévút»-ak közé sorolnia, mert hisz itt épen abban nyer a növendék oktatást, amit a javaslat szavai szerint a polgari iskolákban oly igen elhanyagolnak: a női kézimunkában.

Sajnálatunkra e részben már teljesen igaza van a javaslatnak. Azért nem állhatjuk meg, hogy ez alkalommal megütközésünknek ne adjunk kifejezést a fővárosi polgári iskolai tanterv azon szakasza fölött, mely újabban a női kézimunkát az oly kötelezett tárgyak közé sorolja, a melyből nyert érdemjegy az osztályzatra semmi befolyással sincs. Ez kétségtelenül visszaesést fog okozni a kézimunka oktatásban, s megsemmisíti szép reményeinket, melyeket a múlt évi nőiparkiállításon a fővárosi polgári leányiskolák munka-gyűjteménye keltett bennünk. Az a rendszeresség, melyet két iskola munka-gyűjteménye feltüntetett, hinnünk engedte, hogy a polgári iskolák munkatanítói megtalálták a helyes irányt, melyen haladva sikeres lesz az oktatás. Ma bátran állíthatjuk, hogy a tantervben kifejezést nyert mellőzés miatt a legkiválóbb módszer segítségével sem lesz kellő eredménye a tanítók fáradozásainak.

Bizony nem csekély szolgálatot tenne az a nőnevelésügynek, a ki a tanterv ama szakaszát megváltoztatná, s módot mutatna

arra, hogy addig is, míg a polgári leányiskolák tovább fejlesztésének eszméje valósággá izmosodik, az oktatást e téren is eredményesebbé, maradandóbbá tehessük.

Még egyet. A javaslat a «*germán fajnak* oly jelesül szervezett felsőbb leányiskoláit» óhajtja megközelíteni a polg. leányiskolák tovább fejlesztése által. Ez nehéz lenne; mert nem ugyan a «*germán fajnak*», hanem az e fajhoz tartozó népeknek sokféle s különböző szervezettel bíró felsőbb leányiskoláik vannak. Egészen más pl. az angoloké, más a németeké, más a svédeké stb. — Melyiket óhajtják a sok közül megközelíteni? . . .

Terünk nem engedi, hogy a javaslatnak azon részleteire is kiterjeszkedjünk, melyek a tovább fejlesztés módozataira vonatkoznak. Sok figyelemre méltót mond el a javaslat különösen általános leánynevelési elvek közül. Mindenek felett azt kívánja, hogy «*feladatát ismerő és teljesíteni bíró, nőies gondolkodású, magyar, házias nőket*» képezzen a tovább fejlesztett polgári iskola. Nem tehetjük le szentebb óhajtással a tollat, mint ha azt mondjuk: adja Isten, hogy a javaslat-készítők ezen óhajtása minél előbb, és ha lehet, még a polgári leányiskolák tovább fejlesztése előtt **teljesüljön!**

S. S.

A MAGYAROK KÜLFÖLDI HADJÁRATAI.*

(899—970.)

1. A honfoglalás történeti fontossága és a külföldi hadjáratok jellemzése. A honfoglalás nemcsak a magyar nemzet életében jelez döntő és szerencsés fordulatot; hanem Európa népeinek történetében is a IX. század egyik legfontosabb eseménye. Állandóan letelepedvén a magyarok kipihenik eddigi vándorlásaik emésztő fáradalmait, megszabadulnak a nomád népek magasabb czél nélkül szűkölködő küzködéseitől s minden erejüket az új haza földjén megalkotott állam fölépítésére, fölvirágoztatására fordíthatják. Megtették; s nagy dolgot műveltek, mikor azon a földön, a mely azelőtt sohasem hódolt egy úrnak, s a melyen soha egyetlen nép uralma sem volt tartós: egységes és állandó államéletet birtak teremteni. És a magyar állam Európának épen legveszedelmesebb pontján épült fel: azon a ponton, a hol világrészünk keleti és nyugati fele egymással érintkezett, a szláv népek áradatának kellő közepében. A magyarság gátolta meg e mai napig az északi és déli szláv törzsek egyesülését; ő volt őre és paizsa Nyugat-Európának azon népdúlások és hódító törekvések ellenében, melyek Ázsia felől zúdultak világrészünkre, annak

* Ezen közleményhez még egy utolsó fog járulni s azzal befejezzük tán kelleténél is hosszabbra nyúlt czikksorozatunkat, melyet hazánk régi lakosainak s a pogány magyarok történetének szenteltünk. Történeti kézikönyveinknek e tekintetben való rendkívüli hiányossága bátorított fel olvasóink türelmének megpróbálására. Pótolhattuk-e a hiányt és segítettünk e bajon, mely e hiánynyal jár? — Ha igen, a legszerényebb siker is kiment és igazol bennünket. *Szerk.*

műveltségét pusztulással és enyészettel fenyegetvén. De nemcsak kardjával, karja erejével szolgálta a nyugoti kereszténységet; résztvett a nála szerencsésebb nyugati nemzetek vallási, tudományos, irodalmi és művészeti törekvéseiben s buzgó terjesztőjévé lett a nyugati műveltségnek saját tűzhelye körül s elmaradottabb keleti szomszédjai körében.

De ezt a nagy hivatását csak később, századok multával teljesitette. A honfoglalás után csaknem három emberöltő tűnt le, míg a magyarság az államalkotás munkájához kezdhetett. Letelepedett ugyan a megszállott földön; de azért régi, örökölt s megszokott életmódjával nem szakíthatott egyszerre, s a körülmények — ben az országban s azon kívül — épen nem ösztönözték e szakításra, sőt az ellenkezőre csábították. Földnek bőviben voltak s a meghódított népek munkája szolgálatukra állott: a szabad magyar zavartalanabb kedvteléssel élhetett a fegyverforgatásnak, harczi vitézkedésének, mint valaha. Ben az országban ugyan a honfoglalás után béke volt, de bárhova fordultak a határokon túl, mindenütt a legkedvezőbb körülmények kínálkoztak arra, hogy könnyelmű vakmerőséggel, kevés erőfeszítéssel dúsgazdag harczi bért arathassanak. Nyugat hatalmas nagy birodalmai megdűltek már, a belőlük keletkezett újakat pedig belső forrongásaik nem engedték még megszilárdulni. Hiszen alig múlt ötven esztendeje, hogy Nagy Károly unokái a frank birodalmon megosztozkodtak s az ifju Német-, Franczia- és Olaszországban a királyok gyengesége s az országnagyok féktelenkedései tehetetlen aléltságra kárhoztatták az állami hatalmat. A kik sem parancsolni, sem engedelmeskedni nem tudtak, mikép állhattak volna ellen a külső támadásoknak! Mind a három országot csaknem egy időben s egyaránt dúlják éjszakról, nyugatról a normannok, keletről a magyarok. Sok időbe telik, míg vesztük-káruk az összetartásra megtanítja s a veszedelem elhárítására megtanítja őket. De nemcsak Nyugat-Európa volt ilyképen tárt-nyitott zsákmányoló tere a magyaroknak. Éjszaki, keleti és déli szomszédaik még hátrább voltak az állami szervezkedés s erőkifejtés dolgában. Lengyelországban a Piasztok, Oroszországban a Varégek — a kereszténység derengését inkább

csak sejtve mint élvezve — a magyar honfoglalással egy időben kezdik lerakosgatni állami életök alapjait. A déli szomszédok javarészben görög fenhatóság vagy befolyás alatt állanak s a görög császárság maga a legveszedelmesebb vallási és politikai villongások senyvesztő betegségében sínylődik. Nincs tehát nép sehol Európában, a mely a magyarok támadásai elé erős gátat vethetne. Nem csuda, hogy zsákmányoló dúlásaikban a lanyha ellenállás, a könnyű siker, a szerencse kedvezése elbizakodottakká teszi őket s csak nagy sokára szenvedett veszteségeik, a műveltebb népek életének megismerése és saját jövendőjük biztosításának gondja terelik rá a hadi kalandok abbanhagyására s az európai népekéhez hasonló új élet kezdésére. De a míg ide jutnak, ismételve bekalandozzák a keletet és nyugatot Brémától, Rouentől le a Vezuv aljáig és Cordováig, az Atlanti oczeántól Konstantinápolyig; babonás rémületet és rettegést terjesztenek a sujtott népekben mindenfelé s alapját vetik meg a magyar vitézség hírének, melyet nem értéktelen örökségképen hagynak utódaikra.

2. **Első kísérletek. Az olaszországi hadjárat 899-ben. Brenta; szövetség Berengárral.** A magyarok már Árpád életében megkezdték külföldi hadjárataikat. Részint a honfoglalás alatt, részint annak befejezése után egyes csapataik megfordúltak a görög birodalomban, a szomszéd német földön és felső Olaszország síkságán. Ezen rövid ideig tartó, csekélyebb erővel folytatott kalandjaik azonban nem annyira a zsákmány bősége miatt, mint az illető vidékek kifürkészése szempontjából fontosak. Előkészítették az utat későbbi nagyobb hadjárataikra, melyeknek sorát 899-ben az Olaszország ellen intézett támadással kezdték meg. Karinthián és Krajnán keresztül, — azon az úton, melyet róluk sokáig «magyarok útjának» neveztek, — megmászván a keleti Alpok szorosait és átjáróit, mint a gátjait széttépett áradat, úgy özönlötték el a Pó lapályát hadaikkal. A gazdag lombard városok kizsákmányolását tűzték ki czélúl s nem menekült pusztításaiktól Pávia, Milano, Turin, sőt a szigetekre épült Velencze sem, melynek külvárosait, hajók híjában, tömlőkre ülve közelitették meg. Épen ezen várossal bajoskodtak, midőn hírét veszik, hogy Berengár, Lombardia her-

czege nagy sereggel közeledik üldözésökre. Meg levén rakodva zsákmánynyal, nincs miért szembeszállaniok az ellenséggel; tanácsosabbnak látják a gyors menekülést. De Berengár hadai utólérik őket az Adda vizénél s ettől kezdve egyre sarkukban maradtak s nyomon űzték a Brenta folyóig. A magyarok lovai ki voltak merülve; a tovább jutásról szó sem lehetett: alkudozni kezdtek tehát Berengárral s nemcsak zsákmányuknak, hanem fegyvereiknek s fölös lovaiknak kiszolgáltatására is hajlandóknak nyilatkoztak. Az olaszok azonban a győzelmet már előre is kezeik között vélvén s biztosra fogván az egész magyar had megsemmisítését, visszautasítottak minden ajánlatot. De vesztükre szolgált fenhéjázásuk. A magyarságot lealáztatásának szégyene és kétségbeejtő helyzete a legelkeseredettebb küzdelemre sarkalta. A hogy éj borúlt a tájékra, a támadást nem váró s táborukban pihenő olaszokra rohantak, elárasztották őket suhogó nyilaik záporával és a megrettent, fejét vesztett tömeg között oly öldöklésssel dúltak, hogy néhány órai viadal után az olasz sereget teljesen tönkre tették. Húszezer halott borította a csatatért; Berengár futásban keresett menedéket. A magyarok hasznukra fordítván a koczka kedvező fordulását, egyszerre felejtik a hazatérést, még egyszer végig kalandozzák a Pó síkságát egész a nyugati Alpokig s csak a következő év tavaszán hagyják oda zsákmányolásaik és vad harczi vitézségük színhelyét. Berengár pénzen vásárolta meg távozásukat; sőt szövetséget is kötött velük, hogy távol tarthassa őket s a szövetség díjában évi adó fizetésére kötelezte magát. Nem is bántották a magyarok ezentúl mintegy húsz évig sem Berengárt, sem országát.

3. **Háborúk Németország és a magyarság között Árpád halálától a merseburgi vereségig. 907—933.** A dunántúli vidék elfoglalása óta alig telt el év, hogy kisebb-nagyobb magyar csapatok ne kalandozták volna be a német királyság keleti felének, a mai Ausztriának területét; sőt egyszer-másszor tovább is merészkedtek: 900-ban Bajorországgal is megismertették fegyvereiket, 906-ban pedig a morvák földjén keresztül egész a Thüringeni erdőkig pusztítottak. Hírét vevén Árpád fejedelem halálának, Gyermek Lajos német király tanácsosai kedvezőnek látták az időt

arra, hogy a magyarok dúlásait megtorolják s a jövendőre is biztosítsák magukat a félemletes szomszéd ellen. Erősen is számítván arra, hogy Árpád fiának, a kiskorú Zsoltnak fejedelemmé választása egyenetlenségeket fog támasztani a magyar nemzetben, nagy hirtelen három hadsereggel támadtak az országra 907-ben. Azonban csalódtak s keservesen lakoltak csalódásukért. A magyar nemzet résen állott, elejökbe sietett s Pozsony mellett a három büszke német sereget három napig tartó csatában egyenkint tönkre tette, szétszórta s vad futásba kergette. A győzők a fejöket vesztett menekülők után robognak s Ennsburgnál utolérvén őket, megsemmisítő csapást mérnek rájuk. Hiába szedik össze erejüket a németek, három évvel utóbb, 910-ben még egyszer: Augsburg mellett a minapinál is keményebb vereséget szenvednek. Fegyverrel meg nem védhették hazájukat; nem maradt romlásukban egyéb menedékük az imádságnál, melybe naponta buzgón belefoglalták: «ments meg Urunk bennünket a magyarok haragjától!» S ettől az időtől fogva tizenöt éven át suhogott fölöttük a magyarok haragjának ostora. Az Ennstől a Rajnáig, az Északi tengertől a tiróli havasokig nem maradt kolostor, templom, város megsarczolatlanúl. Nagy szerencséjük s a remegő nép meghunyászkodása el is bizakodtatta őket. Idővel mind jobban megfeledkeztek régi ovatosságukról s apróbb csapatokra oszolva, egymástól messze el-elbarangolva űzték dúlásaikat a megszállt területen. Az igaz, hogy úgy bővebben fizetett a zsákmány, csakhogy a szerte kalandozó csapatokat kisebb-nagyobb vereségek is mind gyakrabban érték a rejtekeikből előrontó német fegyverek részéről. 924-ben történt, hogy egy ilyen jelentéktelenebb csetepaté alkalmával a magyaroknak valamelyik előkelő férfia is a németek fogságába jutott. Mi tevők legyenek, hogy kiszabadítsák? Kardjukkal ki nem vághatták; kevesen voltak hozzá. Henrik német király szabta meg a föltételt: kötelezzék magukat a magyarok arra, hogy kilencz évig békében hagyják Németországot; ha ezt megteszik, nemcsak hogy szabadon ereszti az elfogott előkelő magyart, hanem azonfelül még évi adót is fizet a béke idejére. A magyarok a letarolt német földet nem sajnálták, a holnappal könnyelmű módra nem törődtek s a fölté-

teleket elfogadták. Később keservesen kellett tapasztalniok, hogy kelepczébe jutottak. Henrik király nagy terveket forgatott elméjében. A kilencz évi béke alatt a magyarok hadi útjai mentén új városokat alapított, erősségeket emelt s a régi városokat falakkal vétette körül. Katonaságát szaporította, újra szervezte s begyakorolta a magyarok fortélyaira. Meg is próbálta fegyverét a szomszéd szlávokon: éles és erős volt az, megbízhatott benne. Jöhettek most már a magyarok kilenczed évre, hogy az adót követeljék: Henrik kardjára csapott s szégyennel utasította ki udvarából az egykor rettegett nép követségét. A háború nem is maradt el; de a magyarok nagy áron fizették meg könnyelműségöket. A 932-ik év végén nagy hadsereggel árasztották el a szász földet; dúlt-pusztított e had az egész télen át! a megriadt nép az erősségekbe, vagy a hol ilyenek nem voltak, a hegyek barlangjaiba menekült; de az általános rémület közepette Henrik is előáll begyakorolt hadával s ettől az időtől kezdve a megszokott diadalok helyett csapásra csapás sujtotta a meglepett magyarságot. A 933-ik év tavaszán épen Merseburg városát ostromolta a fősereg, mikor hírét vette elszéledt társai vereségének s Henrik király közeledtének. Menekülniök késő volt már; de meg nem is gondoltak rá. Biztak jó csillagukban s maguk kezdték meg a támadást. Sem vitézségök, sem harczi cseleik, sem kétségbeesett elszántságuk meg nem menti őket. A németek vitézségre vitézséggel, cselre csellel s a kétségbeesés elszántságára a bizalom erejével válaszolnak és saját fegyvereikkel verik le a magyarokat. Sok ezeren hullottak el a csatában, még többen a rendetlen visszavonulás közben. Táboruk minden podgyászszal, zsákmánynyal, kincscsel együtt a győzők kezébe jut s Henrik birodalomszerte hálaünnepeket tartat az ég kegyelméért. Megillette őket. Övék volt az első diadal dicsősége s a magyarságé: az első veszteség tanulsága. Nagy kincs mind a kettő.

4. **Olasz- és franczia országi hadjáratai, főképen 924-ben és 937-ben.** A merseburgi vereség után a hadakozó magyarok óvatosan kerülték Németországot. A rákövetkezett húsz esztendő alatt csupán négyszer fordultak meg a német földön; ekkor is inkább csak a bajor széleket pusztították s nem ragadtatták magukat

messzire az ország belsejébe. E helyett annál sűrűbben látogatták meg Olasz- és Francziaországot. Mind a két ország ismerte már a magyarokat régebbről is. Olaszország 899 óta, mikor Berengár hadait a Brenta vize mellett tönkre tették; Francziaország 910-ben érezte először csapásaikat. A magyarok támadásai azonban ő ellenük csak akkor váltak gyakoriabbakká, mikor Berengárt ellenségei 924-ben meggyilkolták. Ekkor, hogy kényszeredett szövetségesük halálát megboszulják, Lombardiába törtek, Pávia virágzó városát porrá hamvasztották, lakosságát kiirtották s hallatlan vakmerőséggel — lovas had létükre — a nyugati Alpok szorosain át betörtek Burgundba. Egy részük a Pyrenei hegyekig, más részük az Atlanti óczeánig száguldott. Csakis a szokatlan éghajlat, a rendkívüli hőség s a soraikat pusztító betegségek birták a visszatérésre. Hazafelé is azt az útat választották, a melyen jöttek s a Mont Cenis csúcsa alatt másodszor is megmászták az Alpok hótakarta gerinczét. Míg itt Hannibál világcsudálta hadi vállalatának emlékét ujítják meg; azalatt Németországban megkötik a baljóslatú kilencz évi békét Henrik királylyal. . . . De a legnevezetesebb hadjáratuk Olasz- és Francziaországban a 937. évre esik. Soha egy huzamban nagyobb területet be nem száguldoztak mint ekkor. Már 936-ban indultak meg s Dél-Németországon át egyenesen a Rajnának tartottak; Worms táján átkelvén a folyón, a telet már Francziaországban töltötték. Rheims vidékét és a virágzó Champagnet — azt a földet, a melyen egykor Attila mérte össze fegyvereit Aetiusával — elpusztították. Majd a Loire vizén is átcsaptak s az Atlanti oczeánig terjesztették dúlásaikat. Visszajövet kifosztották Lyon vidékét s a Burgundi herczegséget le a Földközi tengerig. Az arabokkal is összetalálkoznak itt, a kik a burgundok szövetségében harczolnak ellenük. Nagy a veszteségük emberben; de annál több kincset visznek magukkal. Megint a Mont Cenis alatt kelnek át az Alpokon s csak azután térnek haza, miután Olaszország déli vidékét is le a Vezuv aljáig és Beneventóig megsarczolták. Francziaországban ezentúl még négyszer, Olaszországban ötször megfordúlnak; sőt egy ízben (940) a Pyrenei hegyeken át még Spanyolországba is átkalauzoltatják magukat, hogy a kordovai khalifaság nagy váro-

sainak kincseiben dúslakodhassanak. Vágyuk nem teljesül: éhség, szomjúság, forróság visszatérítik őket, mielőtt a félholddal megmérkőzhettek volna.

5. **Beütéseik a görög császárságba.** A merseburgi vereség után mind gyakrabban ütögetnek be a magyarok a görög császárságba is; de ezen beütések azért sem fontosságukra, sem pusztító voltukra nézve nem mérkőzhetnek a nyugatiakkal. Legnevezetesebb két hadjáratuk ezen időből a 934- és 943-ik évi. Mind a kétszer egészen Konstantinápoly falai alá nyomúltak; de a császárok — valamint hajdanta a húnokkal, avarokkal és más barbár népekkel cselekedtek — a magyaroktól is pénzen, évi adó fizetése árán váltották meg a békét. Ezen hadjáratok és békekötések idejében történt, hogy a béke megtartásának kezességére előkelő magyarok maradtak a császári udvarnál. A régi írók ezen kezesek közül kettőt meg is neveznek: Bulcsot, a magyarok főbíráját és Gyulát, Töhötömnek unokáját. Bulcs előbb volt Konstantinápolyban, Gyula nehány évvel utóbb. A hagyomány azt tartotta róluk, hogy a császárok városában keresztény vallásra tértek s hazájukba visszakerülvén első terjesztőivé lettek a szent hit igéinek. Gyula egy Hierotheus nevű görög szerzetest is hozott volna magával, kit a görög császár előre is Erdély püspökévé avatott fel. Mi foganatja lett emez első térítésnek, nem tudjuk; de krónikáinkban fenmaradt annak emlékezete, hogy a Konstantinápolyban megkeresztelkedett Gyulának leánya, a keresztény hitben növekedett Sarolta lett anyjává az első keresztény magyar királynak, Szent Istvánnak. A nemzet maga csak ötven évvel utóbb tért meg, s a kereszténységet nem keletről fogadta be, hanem nyugotról. De a míg ide jutottak, a magyaroknak nagy megpróbáltatásokra volt szükségök, melyek a külföldi hadi kalandoknak mindörökre véget vetettek, — s az utolsó hatalmas tanuságra, melyet a Lech mezején magyar vérrel írtak meg a német fegyverek.

6. **A magyarok utolsó hadjáratai a német földön; az augsburgi ütközet 955-ben.** Azalatt míg Henrik király utóda, első Ottó — kit «fensőgesnek» nevez a német történet — az ellene támadt herczegekkel folytatott viaskodásban emésztette erejét: a

magyarok neki bátorodva hol hivatlanúl, hol a pártütők által hívatva megint fel-felkeresték Németországot. A bosszúállás tüze is sarkalta őket az el nem feledett merseburgi vereségért s a régi vakmerőséggel intézték támadásaikat. De a szerencse nem csak a vakmerőket segíti; fegyelem és óvatosság biztosabban aratnak babért. Ezt a kettőt azonban lanyhulni engedték s amaz elpártolt tőlük. 955-ben Ottó már diadalmaskodott ellenségei fölött s megerősítette királyi háza hatalmát. A magyarok ezt nem vették tekintetbe s a múlt évek zavargásaira számítván, nyár derekán roppant számú hadsereggel törtek Bajorországba. «Ha csak a föld alattuk meg nem hasad — így dicsekedtek — vagy az ég rájuk nem szakad, senki őket le nem győzheti!» A védtelen bajor föld tárvanyitva állott előttük, mivel Ottó király ép ekkor az Elbe melletti szláv népek ellen harczolt. A pusztító magyarok egy ideig a Duna mentén haladtak; majd két részre oszolván a főssereg Bulcs és Lél vezérlete alatt a Duna jobb oldalán elterülő vidéket fosztogatta, mialatt a kisebbik hadosztályt Botond a Rajna és Majna folyók mellékére vezette. A főssereg augusztus 3-án a kincsekben dúslakodó Augsburgot szállotta meg. A lángokba borított külváros csakhamar kezükre került, de a vár kétségbeesett elszántsággal védte magát. A várak vívásában nem gyakorlott lovas had hiában emésztette magát, hasztalanúl pazarolta erejét napokon át a falak alatt s nem vette észre a veszedelmet, a mely föléje tornyosúlt. Ottó ugyanis, hírét vévén a magyarok betörésének, ott hagyta a szlávokat és nagy birodalmának csaknem teljes haderejével sietett a Duna felé. A vár vívásának hetedik napján érkezett meg Augsburg alá. A meglepett magyar hadsereg, hogy erejét annál jobban kifejthesse, a várostól délre vonúlt s a Lech folyó tág mezején ütött tábort. Előtte Ottó hada; mögötte a tartós esők által megdagasztott Lech folyó. Menekvésük nem volt másban, csak a győzelemben. S a győzelem elleneik fegyveréhez pártolt: veszniök kellett. Augusztus 10-én virradattól estig tartott a két nemzet sorsra fölött döntő viadal, mely a magyar hadsereg tökéletes összezúzásával ért véget. Ki a csatamezőn találta halálát, ki a folyó áradatában, mely a menekülésnek kegyetlenül útját szegte.

A menekülőket az ország határáig üldözte s egyenként szedte szét a neki bátorodott és felbőszült lakosság; kegyetlen kínzással, lealázó halálosztással töltötte bosszúját a győztes fél a fogságba esetteken s Bulcs és Lél és a többi vezérek is osztoztak seregük romlásában. Hiában fordúlt utóbb a Rajna mellékéről visszatérő Botond bőszült haraggal a már széledezni kezdő német seregre; hiában öldöstette le a magával hurczolt német foglyokat, hiában tetézett pusztulásra pusztítást hazamenő útjában: a német fegyverek nagy diadalát nem kisebbíthette, a magyarságra borúlt gyászt nem oszlathatta el. Az a diadal lett Németország függetlenségének kezessége, s az a gyász serkentette a magyarságot új életre.

6. **Az augsburgi gyász emléke a nemzeti hagyományokban.** A hetven évig tartott külföldi hadakozások egyetlen eseménye sem volt olyan erős hatással a nép lelkére és fantáziájára, mint az augsburgi vereség. Még századok multával is élt emléke a hagyományban, tán a nép költészetében is. A többi kalandokat rég elfelejtették már; ezt megszentelte a nemzeti fájdalom s bús regéket énekeltek róla még akkor is, a mikor első krónikásaink írásba kezdték foglalni a régi történeteket. Nekik köszönhetjük a nép kegyelete által megőrzött s költészete által átalakított hagyomány egy-egy töredékét. Mily megragadó erővel nyilatkozik a nemzeti érzés lesújtott, de meg nem tört büszkesége az elfogott magyar vezérek kivégeztetéséről szóló regében! Bulcsot és Lélt a császár elébe vezetik. A császár kérdi tőlük: miért oly kegyetlenek a keresztényekhez? «Mi — válaszolják ők — a nagy Isten bosszúja vagyunk, ki minket ostorúl rendelt ti reátok; mert azonnal a ti rabjaitokká leszünk, mihelyt titeket üldözni megszűnünk.» A császár e feleleten fölindúlva, halált mond fejükre; de vitézségök díjában megengedi, hogy szabadon választhatnak olyan halált, a milyet óhajtanak. «Hozzák elő kürtömet — mond Lél — hadd fújjam meg még egyszer életemben s azután rögtön válaszolok.» A kürtöt előhozzák, Lél előlép, kürtjét ajkához emeli; de e pillanatban oly erővel sújtja a császár homlokához, hogy ez a csapásra rögtön szörnyet hal. «Eredj — riad fel szilaj büszkeséggel a

magyar vezér — eredj előttem a halálba; a más világon is az én szolgám lész.» De nemcsak a vezérek haláláról, a sereg pusztulásáról is zengett az ének. Oda vesztek mind ki a harczban, ki fogságban; csak hetet hagyott közülök életben a németek császára. Ezeket levágott füllel becsájtotta vissza hazájukba. «Menjetek — mondá — magyarjaitokhoz s adjátok nekik hírül, hogy soha többé a kínok ezen helyére ne jőjjenek.» Ezt a hét magyart itthon közmegvetés sújtotta; gúny üldözte. Csúfosan magyarkáknak, gyászmagyaroknak nevezték. Házról-házra jártak ők és ivadékaik, énekeket készítettek magukról s arról a nagy veszedelemről, melyben nekik is oly gyászos részök volt, és vándor dalosokként énekeikkel keresték az irgalom kenyerét. Övék volt az ország szeltében-hosszában; de nem volt hajlékuk, mely alatt megvonhatták volna magukat. István, a szent király könyörült meg rajtuk először s az esztergomi szent Lázár ispotálya ótalmára bízta őket. Így lettek a gyász-magyarok utódai szent Lázár szegényeivé; így nyújtott a gúny és megvetés üldözötteinek menedéket a késő kor irgalmas szívű nagy királyának kegyelme.

7. **A külföldi hadjáratok abbanhagyása; hatásuk.** Hogy a magyar nemzet megértette az augsburgi veszedelem tanúságát és az idők intését: az az egy tény is eléggé bizonyítja, hogy ettől fogva a nyugatot egyáltalában nem háborgatták s a keleti császárságot is nagy ritkán keresték föl hadaikkal. De a szerencse itt is elfordúlt tőlük; csaknem mindegyik hadjáratukból kisebb-nagyobb kudarczczal tértek haza. Utólszor 970-ben mint az orosz fejedelem szövetségesei támadták meg a görög császárságot; de ezúttal is szerencsétlenül, mert Drinápolytól nem messze szövetségeseikkel együtt megverettek. Így lőn csendes vége ama dúló hadjáratoknak, melyek sorát hetven évvel az előtt a megriadt Európa rémületére oly szilaj harczi kedvvel s féktelen erővel kezdették meg. A nemzetre új feladatok vártak. Földet foglaltak, hazájuk volt: a haza földén meg kellett alkotniok a magyar államot. S ennek szükségességéről nem az augsburgi vereség győzte meg őseinket. A természet rendje maga követelte ezt így; ama nagy nemzeti veszedelem csupán siettette az államalkotás munkáját. Ha csak futva

tekintjük is át a külföldi dúló hadjáratok történetét, világosan szemünkbe ötlik: mint hagy alább a nemzet fokról-fokra harczi szenvedélyével, s mint közeledik azon úthoz, mely jövő hivatása felé vezette. A hetven év alatt mintegy negyvenöt nagyobb hadjáratukról emlékezik a történet. De a míg az első harmincz évre huszonhárom hadjárat esik; a rákövetkező huszonkét év már csak tizenötöt mutathat fel s az augsburgi ütközet után már csak negyről szólhatunk. A nemzetnek mind inkább be kellett látnia, hogy az egybegyűjtött kincsek s a foglyúl ejtett rabszolgahad nem éri föl a nagy embervesztességet, melylyel a nép régi szokásainak és szenvedélyeinek áldozott. S ha az új haza biztonsága meg is követelte korábban a szomszédok pusztítását, gyengítését és távoltartását: most, hogy e czélt elérték, minden körülmények pihenésre, erőgyűjtésre s a belső szervezkedés útjára terelték a népet. Mert a külföldön kalandozó magyarok nem csupán zsákmánynyal tértek haza. Magukkal hozták a műveltebb országok, népek ismeretét; és sok olyat ismertek meg, a minek utánzására vágyaik, érdekeik egyaránt ösztönöztek őket. Hiszen mindazt, a miért a háborúk ezer zaklatásai között emberöltőkön át jártak messze országokba, megadhatja itthon a haza földje is! Részben adta is már. A külföldi hadjáratok alatt ben az országban béke volt s a béke idején a hódolt lakosság s a betelepített foglyok s tán a magyarság egy része maga is hozzá látott a föld műveléséhez; a régi elporlasztott városok újra fölépültek, példájukra keletkezhettek mások is s bár félve, tapogatózva, utat kezdett törni az ipar és kereskedelem is. Terjedezett a kereszténység is s a hittérítők, kezökben a kereszttel, türelmetlenül várták a határon a béke idejét, hogy a béke áldásait hirdethessék. A fejedelem megvizsgálta népét, mérlegelte az időt s a nép tekintete fejedelmére volt szegezve.

Sebestyén Gyula.

EGY TANÍTÓNŐ NAPLÓJÁBÓL.

(AZ ISKOLAI ÉV ELEJÉN.)

Üdvözöllek benneteket, mosolygó, üde, ártatlan gyermekarczok! Még mint idegenek állunk egymással szemközt, de iskolában az ismerkedés percz műve szokott lenni. — Lássuk, kiket vezetett sorsom ez új iskolai évben elém! Úgy érzem magamat mindenkor ez újonnan érkező gyermekvilággal szemben, mint megannyi érdekes rejtvénynyel, melyek megfejtése hol első pillanatra, hol hetek, hónapok múlva sikerül csupán. Mondják, hogy a rejtvény csak addig vonzó, a míg megfejtetlen. — Ez a mi esetünkre nem áll, mert ha sikerült bepillantást nyernünk egy ilyen gyermeklélek titokzatába, érdeklődésünk még csak akkor fokozódik igazán, mert ekkor kezdődik csak a mi feladatunk megoldása.

Itt űl előttem egy bohókás kis teremtés, nagy, bársonyfekete, csodás szempárral; — a kis hamis rendkívül élénk és szórakozott; figyelmét ritkán, s azt is ezer fortélylyal, csellel birom perczekig lekötni. — Igy pl. természettani óránk lévén, a függő ónt magyaráztam; de az én Erzsim — dehogy figyelt volna! A leánykák legnagyobb része tisztában volt e kérdéssel, ő nem is hallotta. E pillanatban végig gördűl a padlón egy gyönyörű, nagy őszibaraczk. «Mi ez! mely fáról hullott ez alá?» — Elárúlta Erzsim fülig piros két orczája, s könybe lábadt, esedező szemepárja.

«Megvan,» mondám magamban, — «most vagy soha!» — s ezzel felvettem az őszibaraczkot, szép piros pamutfonálra kötém, s kezdém vele szemléltetni a függő — ónt! Soha ájtatosabb hallgatóm, mint Erzsike e pillanatban, és soha szebb felelet az övénél a nehézség törvényéről!! — pedig nagy zavarban volt a kicsike.

Erzsinek merő ellentéte Ilona, a kit 10 éves korához képest ritka komolyság, okos, meggondolt magaviselet jellemez. E vézna, kis testben meglepő akaraterő rejlik; — feszült figyelemmel és látható érdeklődéssel kíséri az előadásokat, s kötelmeinek katonai pontossággal tesz eleget. — Igaz, hogy korát jóval meghaladó értelmi fejlettsége, kitünő emlékező-, éles megfigyelőtehetsége tetemesen megkönnyítik neki az ismeretszerzés munkáját, — de ez nem von le azért előttem semmit érdemeiből. Hány gyermeket ismerek aki szintén meg van áldva ily tehetséggel, és visszaél vele!? — Kár, hogy e szeretetreméltó leányka oly gyenge idegzetű s ennélfogva túlérzékény — ő az osztály érzikéje, Mimosája. — Ha anyjával találkozom: testi edzést, úszást, tornázást ajánlandok leánykája számára, mert ezen ideges természete végzetessé válhatik szegényke boldogságára. Tanulótársnői gyengéden szeretik, sőt nagyrabecsülik őt, mert komolysága,- szigorú kötelességérzetével felsőbbséget gyakorol rajtuk. Ők tehát nem is ingerlik őt, — de a világ, az nem lesz mindig ily méltányos és igazságos érintkezéseiben — és ettől féltem szegénykét.

Ilonka legbensőbb barátnője Sarolta, a ki méltó is e barátságra. — E gyermek minden mozdulata, még hanghordozása is elárúlja a mívelt kört, melynek áldó napsugarában nőtt eddig nagygyá. — Sokszor, midőn nyugodt, keresetlen, tapintatos modora elegancziájában gyönyörködöm, meglepetve kérdem magamtól, iskolás gyermek, avagy felnőtt fiatal hölgy áll-e előttem? — s e mellett oly gyermekded, oly naív, hogy elbájol ártatlan szíve nyilatkozataival.

Irénke szüleinek egyetlen gyermeke, s így senki sem veheti tőle komolyan rossz néven, ha olykor-olykor kényeskedik. Az ő hibája-e hogy elkényeztették? — Eddigi tanítónőinek ítélete megegyezett abban, hogy a gyermek korlátolt tehetségű és tunya. — Bocsánat! ő egyik sem. Már eddig is elég alkalmam volt meggyőződhetni helyes ítéletéről; felfogása lassú, de fogalmai, ha egyszer megszerezte, tiszták, emlékezőtehetsége inkább gyakorlatlan mint gyenge, s ha szorgalma nem is ernyedetlen, de a munkakedv nem

hiányzik benne, csak éleszteni kell. — Sokat hibáztak itt a házi nevelésben, de — kimondjam-e? — még többet az iskolaiban elnyomván a gyermekben az önérzetet, az önbizalmat.

Regina kotnyeles, kellemetlen kis leány, akkor beszél, mikor senki sem kérdi, és tanulótársnőinek, szigorú tiltalmam daczára, jobbra-balra súg, bár ő maga, felhívatván, mint aféle tanácsadó veréb, egy összefüggő mondatot megteremteni nem bír. — Sőt a minap szívtelen kíméletlenséget árult el egy szerencsétlen, félszemű tanulótársnője irányában. — A magaviseletről olvasánk; az olvasmányban egy hölgy a következőt mondja a jó modorról: «Jó modorúnak mondható azon ember, a ki a félszeműnek csak az ép szemébe néz!» — «De kérem, szólal fel Regina, ha én Rózával (ez a félszemű neve) beszélek, nem bírok csak az ép szemébe nézni!» — E szavakra a rosszalás moraja hangzott fel a leánykák soraiból, s mindenfelől szemrehányó pillantások érték Reginát; szegény Róza félszemében a fájdalom könye csillant meg. «Szokja meg» — mondám hosszabb szünet múlva — «szavait előbb megfontolni, nehogy, mint e pillanatban is, azon szomorú helyzetbe jusson, hogy azokat utólag, és a legtöbbször későn kelljen megbánnia. Képzelje magát Róza helyzetébe, mit érezne ön ily esetben? — Jegyezze meg magának továbbá azt is, hogy az ember ne mindig mondja ki azt, a mit gondol!» — Regina annyira megdöbbent szavainak e váratlan hatásán, miszerint hajlandó vagyok hinni, hogy szíve nem is oly rossz, mint nyelve. — Meglehet, hogy ő az idézett szavak rejtett értelmét (melyet később megmagyaráztam) csakugyan nem érezte ki s azokat, mint aféle gondolkozni nem szokó gyermek, szó szerint vette. — Mindegy, elvártam volna jobb érzésétől, hogy súgja meg neki meggondolatlan szavainak sértő voltát.

Szeretem hinni, hogy e jelenet maradandó benyomást tett Regina szívére, s abban hagyja idővel majd kotnyeles modorát.

«Rend a lelke mindennek!» hangoztatám tanítványaim előtt találkozásunk első napján. «Testükre, lelkükre, mindenükre ügyeljenek, gyermekeim, mert legszebb ajanló levele a leánykának: a szívtisztaság s a külsejében is nyilvánuló rendszeretet!»

De mit Katinak a rend, mit neki a tisztaság! Szurtosan, fé-

sületlenül állit be naponta, s tanszerei már most, a tanév elején is mocskosak, gyürötték. — Elhanyagolt ruházata, fájdalom, azt bizonyitja, hogy ezen erkölcsi fogyatkozás nem a gyermekben, hanem a családi körben gyökeredzik. — Ily viszonyok közt sysiphusi munkát végez a nevelő, mert a mit az iskola épit, lerombolja azt az a szomorú, elhanyagolt otthon. — Szoktatás, — a nevelés e hathatós tényezője itt szóba sem jöhet, mert az következetességet, folytonosságot tételez fel; megkisérlém tehát a másik eszközzel: a példaadással, Mariska mellé ültetvén őt; de ő észre sem látszik venni azt a csint és tisztaságot, melyet ennek egész lénye kisúgároz.

E leányka középszerű tehetség mellett szorgalmas, jóakaratú. Mily örömest elengedem a nőben a szellemességet és sok iskolai ismeretet, midőn azt a rend- és tisztaságszeretet oly magas fokú érzésével birja pótolni, mint Mariska. Kedvező viszonyok közt e leánykának boldog jövőt jósolok. Ilyenekből lesznek azon Schiller megénekelte nőalakok, (Lied von der Glocke 8. rész) kik a ház nemtői, s megteremtői annak a kedves, derűs, jólétet hirdető tűzhelynek, melynek fényében nemcsak a család, hanem az idegen is oly szivesen melegszik, oly kimondhatlan jól érzi magát. — Még várok egy hónapig, s ha Mariska példája utánzásra nem lel, nem fogom szép lelke harmóniáját tovább is zavarni Kati szomszédsága által.

A sok megfejtett rejtvény közt akadtam végre egyre, melyhez mindeddig hiányzik a kulcs. — S e talányos lény a hideg, szoborszerű Adél. — Az üvegszemű Coppéliát juttatja eszembe, amint ott űl automataszerű mozdulatlanságában. — Misem érdekli őt; semmi sem hatja meg, senkit sem szeret közülünk. Érdekes volna megtudni, hogyan vannak vele otthon? Az iskolai életnek elég oly mozzanata van, mely hullámzásba hozza a leánykák szívvilágát. A részvét és megindúltság könyétől fel a boldog pajzán kaczajig és viszont, folytonos apály és dagály uralkodik itt, — de Adél nem tud ezekről, az ő ajkain mindössze egy hideg, közönyös mosoly lebben el, midőn körülötte mindenki a jókedv árjában úszik s nevettében könyekre fakad.

Mi az tehát, a mi e gyermeket apathikus egykedvűségéből fel

bírná rázni? Miért oly zárkózott, oly bizalmatlan? Avagy talán gőg ez? Tudja-e, megmondták-e neki, hogy oly szép, mint egy cherub? — Csupa oly kérdések ezek, melyekre a feleletet a jövőtől várom. Pygmalionról meséli a rege, hogy Galathea szobrába életet lehelt csókjaival. — A művész nyomdokaiba fogok lépni s megkísérlem; nem birnék-e szeretetem melegével életet lehelni e szoborba is, hadd nyíljanak meg ajkai, hadd tárja fel előttem bensejét, mint a vadon virága bontogatja szirmait a hő napsugár felé. — Meg fogom-e érni ezen pillanatot? Nem tudom, de komolyan akarom; mert ha e gyermek megmarad megközelíthetlen, érzéstelen természetében. úgy tündökölni fog ugyan, de melegíteni nem, s akkor magára marad! Ily hideg, kietlen körből fut a barátság, részvét, rokonszenv, minden, a mi az életet széppé teszi!

Többi tanítványaimról hallgatok; ők amolyan tuczat-gyermekek, a kikből lesznek a hétköznapi, közönséges nők, s ha a világnak is oly kevés mondanivalója lesz felőlük, mint tanítónőjüknek, úgy vígasztalódjanak ama sokat koptatott, egyébiránt a bebizonyításra még nagyon rászoruló szójárással, mely szerint: «legjobb nők azok, a kikről nem beszélnek!»

Nemecskay Irma.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

1. *Emlékbeszédek és tanulmányok.* Írta *Trefort Ágoston. Budapest, 1881. A m. tud. Akademia könyvkiadó hivatala.* (Ára 1 frt. 80 kr.)

2. *Kisebb dolgozatok az irodalom, közgazdaság és politika köréből.* Írta *Trefort Agoston. Budapest, 1882. A m. tud. Akademia könyvkiadó hivatala.* (Ára 1 frt 80 kr.)

Államférfiakra nézve, kik egy központból mozgatják az állam gépezetét, kiknek a közre hatását ezer és ezer fej közvetíti, nagy fontosságú dolog az, ha a közügyre vonatkozó eszméik fejlődését, gondolkozásuk menetét minél szélesebb körökben megösmerhetik. Az ily férfiakat nem igen érheti azon kellemetlenség, hogy terveiket, törekvéseiket félreértik; a nagy közönség nem csak hivatalos működésük- és ténykedésükben látja őket; intézkedéseiket nem tekinti ismeretlen gyümölcsöknek, hisz ismeri a talajt, melyből az a növény fakadt, mely e gyümölcsöket hozta.

Ily bepillantás az államférfi lelki fejlődésébe s eszméi megszülemlésébe különösen akkor lehető, ha az államférfiú egyszersmind író is. Az írót belső ösztöne hajtja, hogy a sokasággal közölje, a mit tanúlt, a mit gondol és érez; s az olvasó, legyen az írótól térben és állásban bármily távol, meg fog vele lélekben ismerkedni.

Ily megismerkedésre nyújtott nekünk közelebbi alkalmat fönt jelzett két kötet munkájával azon államférfiunk, kinek mint vallás- és közoktatásügyi miniszternek e minőségben való tíz évi sikeres és eredményekben gazdag működését csak a múlt napokban ünnepeltük. Trefort Ágoston, mielőtt a gyakorlati térre lépett, majd jelenlegi magas hivatalát elfoglalta: leginkább mint publicista s

nemzetgazdasági író és tudós szolgálta a közügyet. Írói működésének legtermékenyebb korszaka 1838 és 1848 közé esik. Előbb a «Jelenkor» társlapjában a «Társalkodó»-ban közölte úti naplóit s történeti értekezéseit; majd midőn Eötvös József báróval és Szalay Lászlóval 1840-ben megindították a «Budapesti Szemlét», ebbe írta nemzetgazdasági dolgozatait; később 1844-től fogva, mint az ú. n. czentralista pártnak, mely a felelős miniszterium mellett küzdött, egyik előkelő harczosa, e párt lapjában, a «Pesti Hirlap»-ban fejtett ki nagy írói tevékenységet, ismertetve a művelt nyugot irodalmából a tárgyára vonatkozó tudományos mozgalmakat s fejtegetve alkotmányunk átalakításának egyes kérdéseit.

Ezen czikkeknek és tanúlmányoknak jelentékeny részét összegyűjtve találja az olvasó közönség a fönt megjelölt 2 kötet munkában. — Ezeken kívül az I. kötetben van még négy akadémiai emlékbeszéd a 60-as évekből Tocqueville, Fallmerayer és Klauzál Gábor fölött, továbbá két akadémiai értekezés; végre egy hosszabb országgyűlési beszéd 1873-ból, melyben a miniszter, e pályája kezdetén, közoktatásunk teendőit részletesen fejtegeti. — A II. kötetben is van nehány újabb keletű beszéd, ú. m. követválasztási és beszámoló beszédek 1861. és 1865-ből; továbbá «Három beszéd a választások után» czím alatt azon tartalmas beszédek, melyek közül egyet Zala-Egerszegen s kettőt Sopronban mondott a miniszter a múlt év folyamában. Ki kell még is emelnünk ugyancsak e kötetből 2 czikket. Az egyikben (megjelent 1838. a «Társalkodó»-ban) egy képzőművészeti egyesület alapítására hívja fel az író a közönséget, s a másikban («Társalkodó», 1839) a «felállítandó művészi egyesület programmját» közli. Ez volt nálunk kiindúlási pontja a képzőművészet terén történt újabbkori mozgalmaknak s törekvéseknek.

Mind a két kötethez hosszabb előszót csatol a szerző. — Az elsőben a gyöngéd atya korán elhullt derék fiának állít emléket, vázolván a Boszniában 1878-ban elhalt 24 éves ifjúnak életrajzát; itt mondja el azt is, mi adott voltaképen okot e gyűjtemény közzétételére: «Ha ő él — úgymond a szerző, fiáról szólva, — e könyv nem látott volna napvilágot. Halálom után

megtalálta volna e tanúlmányokat leveleimmel s mindenféle jegyzeteimmel együtt, s cselekedett volna velök belátása, kénye és kedve szerint. De ő nincs többé; meghalt azon korban, mikor még nem ismerte az élet keserűségeit, azon küszöbön állva, melyen túl az élet harczai s keserűségei még csak kezdődnek, úgy hogy elmondhatni róla is: az istenek elveszik azt ifjúságában, a kit szeretnek.» — A 2-ik kötet előszavában genesisét adja a szerző az ezen kötetben foglalt czikkeknek s egyszersmind számos igen érdekes önéletrajzi adatot közöl.

Hadd álljon itt egy pár részlet ez oly becses adatokból; egyik, mely az író ifjúkori olvasmányaira s útazására, másik, mely a képzőművészeti egyesület indítványozására vonatkozik.

«Jogi tanúlmányaimat 1835-ben, tehát tizennyolcz éves koromban fejeztem be; de míg itt Pesten iskolába jártam, az iskolai tantargyakon kívül tanúltam egyebet is s főleg sokat olvastam, s miután azon idő még sokkal nagyobb mértékben állott a XVIII. század eszméinek befolyása alatt, mint mai napjaink, szenvedélylyel olvastam Rousseau munkáit, főleg Emilt, valamint Voltairet, Montesquieut, később Mme de Staël-t, Ségur-től Napoleon oroszországi hadjáratát, Daru Velenczei történelmét, Mignet-től A franczia forradalom történetét; és mivel angolul is tudtam, Shakespeare-on, Walter Scott-on s Byron-on kívül vállalkoztam Gibbon-nak A római birodalom hanyatlásáról írt nagy művének s Hume munkáinak olvasására is.

Ezen olvasmányok s részben azon emberek fölfogása is, kikkel éltem és érintkeztem, sajátságos nézet- s érzületmódot ébresztettek bennem, mely a konkrét világgal teljességgel nem volt öszhangzásban. Ehez járult, hogy minden, a mit Éjszak-Amerikáról tudtam, rendkívüli szeretetet költött bennem a világ ezen része iránt. Fölébredt bennem a vágy, az Atlanti tengeren túli világot látni s Európa nyugoti országait beutazni.

Bécsben a postakocsira ültem, Prága felé indulván. — Utam Drezdán, Lipcsén, Berlinen, Hamburgon, Lübecken át vitt tovább Oroszországba, Moszkváig s onnan vissza Finnlandon át Svéd-, Dánországba, és ismét vissza Hamburgba. — Augusztust

és szeptembert töltöttem Angliában s midőn Liverpoolban voltam, csak a rossz idő s egy jóval idősebb útitársam, kivel Londonban ismerkedtem meg s kivel egy hónapig Anglia különböző vidékeit beutaztam, tartottak vissza, hogy Amerikába nem mentem. November- és deczemberben voltam Párisban s végre Dél-Franczia-országon át januárban Genuán s Milanón keresztül érkeztem Velenczébe.

Februárban 1837-ben hazatértem, épen 7-én, születésem napján, midőn húsz éves lettem, s miután úgy utaztam el, mint ábrandozó fiu, ki azt hitte, hogy a magyar társadalomban nem fog maga számára helyet találni, ki az ország sorsa iránt is desperált és sok állami tényező létjogát nem értette s a tényekkel megalkudni nem tudott, — úgy tértem vissza, mint józan fiatal ember, kiben a világ- s emberismeret a praktikus észt kifejlesztette, s ki azóta a legrosszabb viszonyok közt sem a maga, sem a haza sorsa fölött sohasem esett kétségbe.

Szeretem hinni, hogy a hosszabb utazás most is hasonló eredményeket szülhet fiatal emberekben, kikben jó hajlamok vannak; de társasági állás tekintetében az utazás ma már nem szüli azon következményeket, miket akkor eredményezett. Akkoriban Londonban, Párisban oly kevés magyar ember utazott, hogy azokat, kik ily dologra vállalkoztak, az ország evidentiában tartotta; — ma pedig, ha valaki a világot körűlhajózta s Chinában s Ausztriáliában időzött, nem fog hazajövet oly effectust előidézni, minőt akkor az csinált, ki egy pár hónapig a kontinensen járt. Mondhatom, hogy azon utazás nekem pozicziót csinált.

Hazatérve, szinte szégyeltem magamat, hogy nálunk egyes kevés kivétellel a képzőművészet ismeretlen föld, s hogy még azt sem tudjuk becsülni, mit a középkor hagyományozott nekünk. Egy este élénkebben éreztem, mint máskor, hogy ez nagy hiány, s fiatalkori fölindulásban megírtam a czikket a műegyesületről. Ismerőseim, kik olvasták, megdicsértek s igazat adtak nekem; én tehát fölbátorítva, bővebben megbeszéltem a dolgot, megírtam a programmot, aláirattam ismerősemmel s barátaimmal, s bármi szerény lehetett a kezdet: ez volt mégis kiindúlási pontja az újabbkori mozgalmaknak s törekvéseknek a képzőművészetek terén.»

E kötetekből sokoldalú hasznot merít az olvasó: alapos tájékozódást nyer a tárgyalt tudományos kérdésekről; látja hazánkban a 40 es évek szellemi mozgalmait s gazdasági törekvéseit; megismerkedik a szerzőnek, ki egyszersmind közéletünk egyik kitünősége, a társadalmi és állam-élet számos kérdését illető nézeteivel s gondolkozásmódjával, s figyelemmel kísérheti ez «irodalmi államférfiúnak» lelki fejlődését.

A tanügy embereit, kik jelenleg Trefort Ágoston vezetése alatt haladnak pályájokon, kiválólag ez utóbbi szempontból fogják e kötetek érdelni.

Az intézeti és tanítóegyesületi könyvtárak bizonyára sietni fognak e nagybecsű munkát megszerezni, hogy a vele való megösmerkedést minél szélesebb körökben lehetővé tegyék.

II. ISKOLAI ÉRTESITŐK.

15. *Szeged sz. kir. város polgári leányiskolájának értesítője az 1881—2. tanévről, közzéteszi: Dr. Tóth ker. János. kegyesrendi áldozár, városi népiskolai felügyelő. VII. Szeged.* — Az intézet nyolcz évi szervezkedés után az év folytán végre a megállapodás révébe jut. Minden megtétetett arra, hogy a IV. osztály is megnyíljék s az intézet ama díszes épületben foglaljon helyet, melyet számára az elemi leányiskolákkal közösen újonnan építettek. (E díszes egyemeletes épület rajzát is közli az értesítő.) A tanulók száma örvendetes gyarapodást tűntet fel. Kiváló súlyt helyeztek a kézimunka-tanításra (az orsz. nőiparkiállításon ezüst érmet nyert az iskola), úgy, hogy ezentúl a miniszt. tantervről eltérőleg az eddigi hetenkénti nyolcz óra helyett huszonegy órát fordítanak a nagyjelentőségű tantárgyra. — A konyhakertészet gyakorlásául s a testgyakorlatok fesztelen végzésére külön-külön alkalmas helyiség lesz az új iskolaépületben. A városi hatóság bőkezűen gondoskodik az isk. tanszerek beszerzéséről. — A *tanítói kar* a hitoktatókon kívül tíz tagból állott, köztük tanítónők: Csonka Radimatzky Feodora, Kovács Vilma, Krikay-Barbaró Emma, Mészáros Jozéfa, Okrutzky-Kutassy Emilia, Szendrői Ilona, Zombory-Mészáros Julianna. *A növendékek létszáma a három osztályban: 187.* Az I. osztályban 99, a II-dikban 52, a III-dikban 36. *Vallásra nézve:* róm. kath. 101, ágostai hitv. 1, helvét h. 4, Mózes v. 81. *Nemzetiségre nézve:* magyar 175, német 12; *illetőségre nézve:* helybeli 163, vidéki 24. — Az intézetnek 1874 óta, midőn az első osztály megújult, 1882-ig összesen 1139 növendéke volt. Az értesítő elején rövidke pedagógiai czikk is van, czíme: «Emlékcsokor a nevelői pálya viránayairól». — (A tandíj nincs megemlítve az értesítőben.)

16. *A brassói m. kir. áll. elemi, polgári és ipariskolák VII. értesítője az 1881—2. tanév végén. A gondnokság megbizásából kiadta Orbán Ferencz, igazgató.* «Az 1881—2. tanév iskoláink történetéhez — úgymond az

értesítő — egy új korszak kezdetét nyitotta meg. Ezen évben ugyanis a nm. vall. és közokt. miniszterium kegyéből három oly intézet szerveztetett, melyek mindenike hivatva van egyfelől aránylag rövid idő alatt életpályát biztosítani, másfelől városunk megcsökkent műiparának újabb lendületet adni. Ezen intézetek: 1. a műipar irányu polg, fiu-iskola, 2. *női ipartanműhelylyel kapcsolatos polg. leányiskola* és 3. alsó fokú ipariskola iparos tanulók részére. A polg. leányiskola az elemi iskola 5. és 6-ik osztályából s az 1878-ban átalakított felső leányiskolából szerveztetett; még pedig aképen, hogy a lefolyt tanévben már a polg. leányiskola első három osztálya felállíttathatott.» — Mi feladatunkhoz híven csak a leányiskolákra vonatkozó adatokat sorolhatjuk el. Az új iskolában nagy megelégedésre a Likroth-féle padokat használják. — A leányiskola az orsz. nőiparkiállításon ezüst érmet nyert. — Deák Ferencz és b. Eötvös József emlékére isk. ünnepeket tartottak. — Az isk. takarékpénztárt meghonosították. — A szegény növendékeket nagy mértékben segélyezték stb. — *A kettős, polg. fiu- és leányiskola tanitói testülete 9 tagból állott;* tanítónők: Bartha Ágnes, ipartanítónő, Jancsó Riza, Millner Lenke r. tanítónők, Orbán Ferenczné, óraadó. *Az elemi fiu- és leányiskolák tanitótestülete* állott a hitoktatókon kívül 13 tagból; tanítónők: Borosnyai Póli, Czinner Janka, Gyertyánffy Katinka, Miess-Langer Albina, Pánczél-Kassics Etelka, Stark-Zeffer Mari. *A növendékek létszáma:* 1. a polgári és felső leányiskola: 69 (a polg. l.-iskolában 37, a felső l.-iskolában 7, a rendkívüli ipari csoportban 15); 2. az elemi leányiskolákban 205. *Összesen: 274.* Az értesítő végén közölt általános statiszt. összeállításból nem lehet kiszemelni a leánynövendékekre vonatkozó részletes adatokat. — *Tandij:* az elemi iskolában 2 frt; a polg. iskolában 5 frt. Felvételi díj czímén az isk. könyvtár javára minden tanuló fizet az elemi iskolában 25 krt, a polg. iskolában 50 krt.

3. Felső leányiskolák, nevelő intézetek, szakiskolák.

1. *Nyolczadik jelentés a debreczeni helv. hitv. egyház nyolcz osztályú leánynevelő intézetéről az 1881—2. isk. év végén. Az egyháztanács határozatából közli: Dóczy Gedeon, ig.* Az év történetében a legfontosabb esemény, hogy az intézet számára az egyház megfelelő új épületet emeltet.» Így lehetővé válik — úgymond az értesítő —, hogy a jövő isk. évben nagyobb számban jelentkező növendékeket is elfogadhatunk; a mindennapi iskolából kilépő növendékek pedig a varró-osztályba léphetnek át, hol a piperenemüek készítésében, a himzés különféle nemeiben s fehérneművarrásban kézzel és gépen oktatást nyernek.» — *A tanító-személyzet állott 11 tagból;* köztük tanítónők: Simonisz Ernesztina, Gabányi Ilona, Titz Laura. *A növendékek létszáma a nyolcz osztályban: 171.* (Legkevesebb a VIII-ik osztályban: 12; legtöbb a VI-ik osztályban: 35.) *Vallás szerint:* helv. hitv. 100, róm. kath. 30, ágostai hitv. 8, izraelit 33. *Illetőségre nézve:* helybeli 146, vidéki 25. A mi a felszerelést illeti, kiemeljük, hogy arra az egyház csupán *csak 60 frtot fordit évenként! Tandij:* az első osztályban 20 frt, a többi osztályokban 30 frt. Ezenfelül isk. szükségletek czímén minden növendék fizet 2 forintot. A *benlakási dij* teljes ellátásért — ide nem értve a rendes és rendkívüli tandíjakat — 300 frt.

2. *A fiumei m. kir. leányiskola értesítője az 1881—2. tanévről.* (A magyar szöveg mellett párhuzamosan van közölve az olasz is.) «Az intézet hat osztályból áll. A négy alsó osztály tanításának a népiskolai tanterv szolgál alapúl, a VI. és VII-ik osztályban részint a növendékek kora, részint a helyi körülmények szabták meg az irányt. Az év folytán a német nyelvet felvették a kötelező tantárgyak sorába. Az értesítő magasztalva emeli ki a növendékek körében rendezett isk. ünnepélyek jótékony hatását. Clotild főherczegasszony f. év april 7-én magas látogatásával tisztelte meg az iskolát. *A tanítói testület kilencz tagból állott:* tanítónők, az intézet igazgatóján, Lakos Károlynén kívül: Hosztnik Józéfa, Schmidtné Toborffy Berta, Babare Adél. *A növendékek összes létszáma: 126. Vallásra nézve:* róm. kath. 114, gör. kath. 4, protestans 4. Mózes v. 5. *Anyanyelvre nézve:* olasz 80, magyar 19, német 16, horvát 11. *A szülők állására nézve:* hivatalnok 35, iparos 33, kereskedő 18, magányzó 17, szolgálattevő 16, birtokos 5, katonatiszt 3. — Az iskolai felszerelések és a tandíj nincsenek megemlítve.

3. *A somorjai áll. segélyzett poly. fiu- és felső leányiskola tizedik értesítője az 1881—2. tanévről.* Az intézet tíz év óta áll fen, de a mi népességét illeti, csak nehezen bír virágzó állapotra jutni. Legkevesebb növendéke volt a f. leányiskolának az első évben (1872—3): tizenegy; legtöbb növendéke 1876—77-ben: huszonhárom. Azóta emelkedés helyett apadást találunk. Az intézet elvesztette a lefolyt évben Seress-Havas Józsa tanítónőt, a ki az intézetnek fennállása óta, fáradhatatlan munkása volt. Helyét egyideig helyettesítőképen, utóbb véglegesen Lassner Gizella tanítónő foglalta el. *A növendékek létszáma* a felső leányisk. osztályban: *19* (9 az első, 10 a második osztályban). *Vallás szerint:* róm. kath. 13, ágostai hitv. 6. *Nyelvismeret szerint:* magyar 10, német 2, magyar-német 7. *Illetőség szerint:* helybeli 10, vidéki 9. A szertár állásáról örvendetes kimutatásokat olvasunk az értesítőben. *Tandij:* 3 frt, beiratási és könyvtár-illeték fejében 1 frt.

4. *A szegszárdi áll. segélyzett községi polgári fiu- és felső leányiskola hatodik értesítője az 1881—2. tanévről. Közzéteszik: Krammer János, polg. isk. igazgató, és Czibur-Kerkápoly Matild, f. l.-isk. igazgatónő.* «A lefolyt tanévben — így szól az értesítő — a felső leányiskola beléletében semmi nevezetes változás nem történt.» Az idén foganatosították a tavaly már tervbe vett tornatanítást és a selyemhernyótenyésztéssel mint fontos női iparággal sikeres kísérletet tettek. A kettős intézet *tanító-testülete* 10 tagból áll; közöttük tanítónők: az igazgatónő Cz.-Kerkápoly Matild és Bati-Stancsics Fanni. *A növendékek létszáma a két leányosztályban: 30.* (19+11.) *Vallásra nézve:* róm. kath. 20, helv. hitv. 2, Mózes v. 8. *Nyelvre nézve:* mind magyar. *Illetőség szerint:* szegszárdi 22, tolnamegyei 4, vidéki 4. *Előmenetelre nézve:* haladó 29, ismétlő egy sem. Az isk. takarékpénztárt meghonosították. *Tandij:* 4 frt, beiratási díj 1 frt, könyvtári illeték 50 kr. Ezenkívül a hitoktatásért fizetnek a róm. kath. növendékek 1 frtot, az ágost. és helv. hitvallásuak 2 frtot az egész évre.

5. *Az ungvári g. sz. kath. papárvaeány tan- és nevelőintézetnek értesítője az 1881—2. isk. évről. Közli: Firczák Gyula, igazgató.* — E jóhírű, derék intézet történetében a lefolyt év — az értesítő szerint — nevezetes lapot töltött be. Pásztélyi m. püspök kezdeményezésére Nagy-Szőllősön fiók-nevelőintézet állíttatott fel, mely máris virágzásnak indult. —

Hogy az egyház-megye szegényebb templomai is a rituális kívánalmaknak teljesen megfelelő, jó anyagból és mégis lehető olcsón készült egyházi öltönyökkel láttassanak el: meghonosították az intézetben az egyházi-ruhavarrást. — Az egyh.-megyei értekezlet tagjainak egyhangú kívánságára a jövő isk. évben a VIII-ik, illetőleg a IV-ik polg. isk. osztály is meg fog nyittatni. Részt vett az intézet a budapesti országos — és a szobránczi kárpátalji fiókegylet által rendezett iparkiállításon s mind a két helyen elismerést és dicséretet aratott. — Az intézeti főnöknő kezdeményezésére az intézetben önképző-kör alakult. — *Az intézetben lakó előljáró személyzet:* Pataky Irma, főnöknő, Haránth-Hauriss Emilia, Kovács Mária, Paulik Emilia, Schlosser Hermin, Stefan Ottilia. *A bejáró tanári* kar hét tagból állott; köztük egy tanítónő: Roskovics-Baksay Mária. *A növendékek létszáma:* a négy elemi osztályban 73; a három polg. osztályban 48, az iparosztályban 35; *összesen: 156.* Az összes növendék közül volt: *vallásra nézve* gör.-kath. 85, róm. kath. 28, helv. hitv. 11, ágostai hitv. 1, mózes v. 31. (Egyéb részletezése a statiszt. anyagnak nincs közölve.) Benlakó növendék volt 43; ezek közül árva 13, kosztos növendék 30. *Fizetendő díjak:* Minden benlakó növendék egy évre 200 frt kosztpénzt és 20 frt tandíjat fizet; a nem kötelezett tárgyakért külön díj jár. — A bejáró növendéknek tandíj fejében 20 frtot fizetnek. — Az ipariskola növendékei havonként 1 frtot fizetnek. — Az értesítő egy szépen írt értekezést is közöl «az önképzésről a leányiskolákban», melyet füzetünk más helyén egész terjedelmében közlünk.

6. *Az orsz. nőiparegylet évkönyve az 1881—2. évről. Egyszersmind a nőipariskola évkönyve. Tizedik évfolyam. Az igazgatóság megbízásából szerkesztették: Gelléri Mór és Szukováthy István, egyl. titkárok.* Magáról a virágzó nőiparegyletről s annak ép a lefolyt évben kivívott nagy sikereiről e helyen nem szólhatunk; csupán az egylet nőipariskolájáról közöljük a fontosabb adatokat. — A tanulók száma oly nagy mértékben szaporodott, hogy a meglevő helyiségek már-már elégtelenek. Ily körülmények között lehető, sőt szükséges volt a beiratási díjnak s a havonkénti tandíjnak 1—1 frttal felebb emelése. — Az oktatás rendszeresítése czéljából elvűl kimondatott, hogy a fehérvarrás és ruhavarrás tanítása és gyakorlása a növendékekre nézve ezentúl 6 hónapig kötelező. — Az 1881—2. évben megnyilt a rendes tanulók II. tanfolyama. — Új iparágként a gépkötés vétetett fel. — A felszerelések nagy mértékben szaporíttattak. A növendékek munkásságáról szólnak a következő adatok: A fehér-varróteremben 1882. májusig 1644 darab készült 2740 forint értékben; a vegyes munkateremben 520 drb 1052 frt értékben; a szabóosztályban 134 drb 1900 frt; *összesen 2298 drb 5692 frt értékben.* Az intézet fentartása a lefolyt évben 15.340 frtba került. *Tanító-testülete* az igazgatónőn, Szukováthy Otilián, kívül 12 tagból állt. Az elméleti tárgyakat óraadó tanárok tanították, a kézimunkák különböző nemeit: Gömbös Flórisné, Sável Ida, Sável Ágnes, Verédy Józsa, Gelléri Józsa, Majer Róza. Mint segédtanítónők működtek Aszmannn Emma, Nothaft Eleonóra, Fröhlich Krisztina. *A tanulók létszáma:* az I. osztályban 45, a II-ikban 37 rendes tanuló, és 140 rendkívüli növendék; *összesen 222.* A kézimunka szakosztályok szerint: *a)* a fehérvarró-osztályban 117, a vegyes kézimunka-osztályban 83, a ruhavarró-osztályban 22. — Rendes tanulók beiratási dija 2 frt, havi tandíja 2 frt; a rendkívüli tanfolyam-

ban a beiratási díj 2 frt, a tandíj havonkint 4 frt. A gépek használatáért az egész évre minden tanuló egy-egy forintot fizet.

7. *A nagy-kanizsai polg. iskolai tantestület által felserdült leányok számára miniszteri engedélylyel rendezett rendkívüli tanfolyam értesítője 1876—82. A tantestület megbízásából szerkesztette Hoffmann Mór, tanár.* — Hogy a teljes népiskolából kikerült, felserdült leányok a szükséges továbbképzés híjával ne maradjanak, a n.-kanizsai polg. iskolai tantestület 1876-ban elhatározta, hogy a polgári iskolának megfelelő fokra rendkívüli tanfolyamat rendez. Ezen rendkívüli tanfolyamot, miniszt. engedélylyel, de mindennemű pénzbeli segedelem nélkül most már öt év óta tartja fen a derék tantestület. A rendk. tanfolyamnak 1876-ban volt 9 növendéke; 1876—7-ben, két évfolyamban, 21, 1877—8-ban 11, 1878—9-ben 27, 1879—80-ban 18, 1880—1-ben 15, 1881—2-ben 15 növendéke. Bővebb tudósítások hiányzanak. A tandíj havonkint 6 frt. — A füzetnek nagyobbik felét Hoffmann Mór értekezése foglalja el «*a leányok kiképeztetéséről*».

8. *Értesítő a siketnémák váczi kir. orsz. intézetéről az 1881—2. tanévben. Közli Fekete Károly, igazgató.* Az intézet belső életére vonatkozó adatokat a lefolyt évről nem közöl az értesítő. A növendékekről is csupán sorrendi s osztályonként kimutatást közöl. Az intézet leánynövendékei a rendes tanításon kívül munka-oktatásban is részesülnek, melynek vezetése Olgyay Julia, munkatanítónő gondos kezeire van bízva. A lefolyt évben a 63 fiunövendék mellett 37 leánynövendék részesült az oktatás jótéteményében. Ezek közül 18 foglalt el orsz. alapítványbeli, 8 magánalapítványbeli helyet, 3 fizetett táplálási díjat, 8 bejáró volt.

9. *Kutka Mária Verseczen 22 év óta fenálló magánleánynevelő és tanintézetének értesítője az 1881—2. tanévről.* — Az év történetének legfontosabb mozzanatául jelöli meg az értesítő, hogy az intézet tulajdonosát és igazgatóját az orsz. nőiparkiállítás végrehajtó bizottsága «a kiállítás sikerének előmozdítása körül szerzett érdemeiért» díszokmánnyal tűntette ki, az intézet növendékei pedig a kiállításon bemutatott tárgyakért ezüst érmet nyertek. A *tanszemélyzet*, az intézet tulajdonosán és igazgatóján Kutka Márián kívül, 10 tagból állott; tanítónők: Brzoboháty Ilona, Kun Etelka, Saif Antonia, Aman Franciska és Józsa. — *A növendékek létszáma:* az elemi iskolai tanfolyamban 48, a polg. isk. két osztályban 26; *összesen 74.* Vallás szerint: róm. kath. 20, gör. kel. 41, mózes v. 13; nyelv szerint: *magyar egy sem*, magyar-német 30, román-magyar-német 2, szerb-magyar-német 42; előmenetelre nézve: haladók 59, ismétlők 15 (!). Mennyi a benlakó, mennyi a bejáró növendék, nincs közölve. A felvétel feltételei: a) *benlakóról* fizetnek évenként 336 frtot; ezenfelül esetleg zongoratanitásért havonkint 6, műénekért 1, franczia nyelvoktatásért 1 frtot: b) *félkosztosok* fizetnek havonként 15 frtot; c) *a bejárók* fizetnek a rendes oktatásért: az elemi I—II. osztályban havonként 2 frtot, a III—IV. osztályban 4 frtot; a polg. iskolában 6 frtot; a rendkívüli tárgyakért ezenfelül olyan díjt fizetnek mint a benlakók. Az értesítőben a következő című értekezés «A leánynevelés a nyilvános iskolában, magánintézetekben és a háznál» a magán-nevelőintézetek jogosultságát védi és feltűnteti azok előnyeit más tanintézetek felett.

10. *Keméndy-Drucker Irma nyilv. joggal felruházott nőnevelő-intézetének értesítője az 1881—2. tanévről (Dugonics-tér, saját ház), Szeged.* Az

intézet 20 év óta áll fen, mely idő alatt 1822 növendék nyert benne oktatást; ezen növendékek közül 215 idegen ajkú volt (német, szerb, horvát), kik mint benlakók a magyar nyelvet teljesen elsajátították. A *tanszemélyzet* a tulajdonosnőn kívül 16 tagból állott; tanítónők: Bozsó Mária, Keméndy Mária, Tamler Friderika, Váradi Szidónia, Vrede Vilmosné, Zay Adél. *A növendékek létszáma:* a hat alsó osztályban 96, a felső tanfolyamban 20; *összesen 116.* (Tápnövendék volt 10.) *Vallásra nézve:* r. kath. 78, gör. kel. 1, helvét h. 2, ágostai 3, mózes v. 32. *Nyelvre nézve:* magyar 111, német 5. *Illetőségre nézve:* helybeli 104, vidéki 12. — *Felvételi díjak:* tápnövendékért 12 éves korig 350, — azonfelül 400 frt. A bejáró növendék fizet tandíj fejében az I. osztályban 3 frtot havonként; a következő osztályok egy-egy forinttal többet fokozatosan; külön ismétlő órákért havonként 5 frt. Csupán ebéd- és ozsonnáért jár havonta 8 frt.

Utólagosan küldettek be hozzánk a felsőbb leányiskolák értesítői közül, azért pótlólag e helyen emlékezünk meg róluk, a következők:

a) *A marmaroz-szigeti m. kir. állami felsőbb leányiskola s a vele kapcsolatos elemi iskola értesítője az 1881—2. tanévről. V. évfolyam. Közli: Marikovszky Menyhért, igazgató.* A terjedelmes igazgatói jelentésből, mely emelkedett szellemben fejtegeti a nőnevelés fontosságát, az intézet évi történetére vonatkozólag a következőket emeljük ki: a szegénysorsú, jómagaviseletű és szorgalmas növendékek segélyezésére 1870—80-ban megalakult «Trefort Ágoston segélyalap» az évben is tetemesen gyarapodott; úgy hogy ma már 264 frtja van gyümölcsözőleg elhelyezve. — A szertár és tanári könyvtár gyarapítására fordíttatott 330 frt. — Az összes növendékek $^1/_3$-da részesült a tandíjmentesség kedvezményében. — Az iskolai takarékpénztár virágzásnak indult. — Az intézet az országos nőiparkiállításon bronz-érmet nyert. *A tanári kar* az elemi és felsőbb leányiskolában együtt 8 tagból állott; tanítónők: Barkóczy-Dömök Antónia, Hörcher Etel, Giusti Antónia, Szilágyi Róza, Barthos Erzsébet. *A növendékek létszáma:* a felsőbb leányiskola négy osztályban 28 (legkevesebb a IV. osztályban: 5; legtöbb az első osztályban: 8); az elemi iskola I—IV. osztályában 66; *összesen 94.* A növendékek osztályozása vallás és nyelv szerint nincs közölve. *Évi tandíj:* az elemi osztályokban 20 frt, a felsőbb leányiskolában 30 frt, felvételi díj egyszer s mindenkorra 5 frt.

b) *Az országos nőképző-egylet évkönyve az 1880—81. és 1881—82. évekről. Budapest.* A nőképző-egylet kitűnően szervezett minta tan- és nevelőintézetet tart fen a fővárosban. A tanintézetnek tíz osztálya van, mely a legjobb vezetés alatt áll s a legkitűnőbb tanerőkkel rendelkezik. A tanintézeti növendékek száma évről-évre emelkedik; míg az 1879—80. iskolai évben 168, az 1880—81. isk. évben 205, a jelen 1881—82. isk. évben már 234 a növendék száma. Ezen 234 növendék közül 30 benlakó, 204 pedig bejáró, tandíjmentes növendék 32, féltandíjmentes 8, ingyenes ebédet nyer 2, ingyenes benlakó 3, féldíjas és kedvezmény melletti 5. A növendékek ellátása és kiképeztetése érdekében tett ezen kedvezmények értéke az egész évre 4595 frt; fényes bizonyság arra nézve, hogy az egylet, mely tagjainak járulékaiból, pártfogóinak segélyéből tartja

fen magát, teljesen a közügy szolgálatában áll. Az intézet az orsz. nőiparkiállításon arany éremmel és oklevéllel tüntettetett ki. A felső tanfolyam ez évben két évről három évre terjesztetett ki, a végből, hogy a tantárgyakat három évre beosztva, a franczia és német nyelvekre több időt lehessen fordítani s a többi tananyag feldolgozására s a házi munkásság által való kiegészítésre több idő jusson. — Az egylet régi óhaja, miszerint tanintézete számára házat építsen s azt a czélnak megfelelően és ízléssel rendezze be, teljesült. A ház felépítése az 1881. év julius havában teljesen befejeztetett s a folyó iskolai év már az új helyiségben nyittatott meg. Az intézet igazgatója: özv. Janisch Józsefné, igazgató-tanár: Vámossy Mihály. Huszonhárom óraadó tanár mellett legnagyobbrészt benlakó tanító- és nevelőnők: Gressler Hermin, Krug Teréz, Bromeis Zoë, Diedier Eugenia, Rosenberg Augusta, Sesselmann Matild, Vörös Ida. *Felvételi föltételek:* teljes ellátásáért egy évre 400 frt; tandíj fejében úgy a benlakó mint bejáró növendékek az elemi osztályokban 5, a felsőbbekben 7 frtot fizetnek havonként. A rendkívüli tárgyak közül: tánczért 10 frt a téli idényre, angol nyelvért 2 frt havonként, zongoratanításért 70 frt egész évre. Beiratási díj 2 frt.

NEHÁNY SZÓ AZ ÖNKÉPZÉSRŐL,

KIVÁLÓ TEKINTETTEL A LEÁNYISKOLÁK ÖNKÉPZŐKÖREIRE.*

«Kétféle nevelésben részesülünk: az egyiket másoktól nyerjük, a másikat, mely amannál jóval fontosabb, önmagunk szerezhetjük meg.»
Gibbon.

Százhúsz évvel ezelőtt Franciaországban egy nevelési munka jelent meg, a melynek írója a meggyőződés legmerészebb hangján kárhoztatja a fenálló nevelésmódokat s szembeszállva a megkövesült szokással, a régivel merőben ellenkező nevelésrendszert hirdet. Ezen Európaszerte ismert mű címe: «Emil vagy a nevelésről» szerzője Rousseau János Jakab, a nagy franczia forradalom erkölcsi előkészítőinek egyike.

Rousseau a társadalmi bajok kórisméjét a hibás nevelési rendszerekre utalva állapítja meg s rámutatván a baj alapokára, sürgetőleg hívja föl a nevelés barátait, de főképen az anyatermészet által kötelezett nevelőket: a szülőket, hogy térjenek vissza gyermeknevelésökben a természethez, a melytől annyira eltávoztak; mert csak a természetes nevelés teszi az embert szellemileg úgy, mint testileg igazán emberré.

Rousseau «Emilje» a nevelés terén valódi forradalmat idézett elő a tanításügy két nagy pártra szakadt barátai között. Az egyik rész szívóssággal ragaszkodott az ősi szokásokhoz, a másik teljes odaadással hódolt a boldogítással kecsegtető, új eszméknek. A kísérletezés azonban megmutatta, hogy mint minden másban,

*Az ungvári 9. sz. kath. papárvalány tan- és nevelőintézet 1881—2. évi értesítőjéből.

úgy a gyermeknevelés felette kényes kérdésében is a szélsőségektől óvakodni kell. Valamint a régi módszer, az emlékezőtehetség mértékfeletti terhelése miatt hátrányos, úgy az új a természetességnek túlcsigázott keresése folytán, hasznavehetetlennek bizonyúlt. Elvitázhatatlan azonban, hogy Rousseau meglepő fellépése a nevelésügynek új s jobb korszakát nyitotta meg. Nem mintha épen elvei — a mint említém — a gyakorlati életben egészben véve érvényesíthetők volnának, hanem mert, átcsapván a dívó szokással ellentétes másik szélsőségbe, kimutatta, melyek azon határok, a melyek között a czélhoz vezető utat keresni kell. Rousseau kimutatta — tudtán kívül bár — hogy itt is az «arany középút» boldogít; kimutatta — s ezt már öntudatosan — hogy a nevelésben az önkifejtő módszer a legtermészetesebb s hogy a józan itélőtehetség a gyermekben e módszer alapján a legkönnyebben s legbiztosabban fejleszthető ki.

Jöttek utána számosan a legfényesebb tehetségek közül; köztük Basedow János (1723—1790) Salzmann Keresztély Gotthilf (1744—1811) stb. s lelkesedve sorakoztak a zászló körül, a melyet Rousseau oly merész lelkesedéssel lobogtatott. Végre 1746-ban született meg Pestalozzi Károly, a ki, a Rousseau által tört úton haladva, több józansággal, a gyakorlati életnek beható számításba vételével, az önkifejtő módszer alapján a jelenkor pedagógiájának megalapítója lett.

Valamint igen sok más lángészt úgy Pestalozzit is saját kora meg nem értette. De legkevésbbé sem csodálkozhatunk ezen, ha egy pillantást vetünk a korra, a melyben Pestalozzi fellépett. A «szabadság, egyenlőség és testvériség» magasztos eszméi mindinkább erőt vettek e korban az emberiségen s mint a láva, mely kitörni készül, fokozódó mérvben forrongtak a kedélyekben. Bekövetkeztek a franczia forradalom napjai s egész Európa harczkészen állott, hogy viharként megtisztítván a romlott levegőt, egy jobb kort teremtsen.

A fegyverzaj elnyomta a múzsák szavát s a nevelés szép eredményt igérő vívmányai a czélzott, általános újítást nem eszközölhették. De lecsendesedvén a vihar, az emberiség a béke talaján

tovább űzhette a tudomány és művészet körébe vágó foglalkozását s e foglalkozása között — századunkban — a Rousseautól ültetett s Pestalozzi által megnemesített csemetét gyümölcshozó fává növelte.

Nem kétkedünk már többé azon, hogy az önkifejtő tanításmód a legtermészetesebb s felette áll minden más tanítási rendszernek.

Korunkban az önkifejtő tanításmód a kulturnépeknél általános érvényre jutott s minthogy a nevelés bajnokai belátják e rendszer áldásos voltát, minden erejökkel oda törekszenek, hogy a gyermekeket, az ezen módszer által czélzott önmunkássághoz szoktassák. E bölcs törekvés eredményei közé tartoznak kétségkívül az iskolákkal kapcsolatos s mindnagyobb tért hódító önképzőegyesületek vagy önképzőkörük.

Az ifjúsági önképzőköröknek tág értelemben vett feladata: az iskolai tanulmányoknak önmunkásság általi kibővítése. Nem egyéb ez, mint a fentebb méltatott önkifejtő módszernek szabadabb alkalmazása oly czélból, hogy a tanuló az iskolában elsajátítottak alapján, magára hagyva, nagyobb önállósághoz szokjék.

Ha tekintetbe veszszük, hogy az iskola rendeltetése előkészíteni a gyermeket az élet számára; ha belátjuk, hogy az élet maga egy új iskola, a melyben önerőnkből kell tovább fejlesztenünk ismereteinket: lehetetlen be nem ismernünk egyszersmind azt is, hogy az iskola csak azon esetben felel meg rendeltetésének, ha a tanulót gondolkozásában, munkásságában önállósághoz szoktatja.

Az iskola e rendeltetésének szem előtt tartásával az iskolai önképzőköröket a nevelés igen jelentékeny tényezőinek kell tekintenünk. Hogy ezen állításom igazsága mennél világosabb legyen, szükséges legalább érintőleg az önképzőkörök szervezetéről szólanom.

Az iskolai önképzőkörök szervezete, bár a körülmények szerint módosul, lényegében mindig ugyanaz. Egy társulat ez a tanulók kebeléből, mely az iskolai elöljáróság ellenőrzése mellett alakul meg s saját tisztviselőket választván, az iskolai tanulmányokkal összhangzóan, de tanító oktatása nélkül folytatja működését. Mű-

ködési körébe esik rendszerint a szavalat, írásbeli munkák készítése, idegen nyelvekből való fordítás stb.

Minthogy az iskolai rend és fegyelem a megkívánt siker elérhetésének szempontjából követeli, hogy a tanulók egy előírt terv szerint haladjanak; minthogy továbbá éppen e terv a tanulók működését egyöntetű mederbe szorítja, — ami gyakran az elme szabadabb szárnyalásának rovására történik: nagyon jótékonyan hatnak a tanulók szellemi erejének kifejlesztésére az iskolai önképzőkörök. A szabadabb önmunkásság által ugyanis a tanuló önérzetében emelkedettebb lesz, mert látja, hogy neki már oly működési tere van, a melyen fáradsága s egyéni gondolkozása társai előtt számba vétetik s azokban érdeklődést költ. Az önmunkásság folytán felserked a tanuló önbizalma, a nagy tetteknek e hatalmas emeltyűje; mert érzi, hogy ő már képes valamire akkor is, ha a tanító nem áll többé háta mögött; s hogy mily hatással van ez érzelem az ifjú kedélyre, arról szólanom felesleges. Az önmunkásság sikere felébreszti a tanulóban a nemes önbecsérzetet, a mely önbecsérzet egyedül képes arra, hogy minket a lealacsonyodástól megóvjon s tehetségeinket emberi méltóságunkhoz mért szüntelen tevékenységben tartsa.

Az önképzőköröknek imént érintett szervezetéből, de már magából az önképzés fogalmából is következik, hogy ily körök megalakulásához némi értelmi fejlettség s az itélőtehetségnek bizonyos foka szükséges; s épen azért alig szólhatunk elemi iskolai önképzőkörről, de igenis beszélhetünk gymnasiumi, tanítóképző-intézeti, polgári iskolai s hasonnevű önképzőkörökről.

Eddig általánosan beszéltem az önképzés fontosságáról s az iskolai önképzőkörökről s olvasóim nagyobb része bizonyára inkább a fiú-, mint a leánygyermekek önképzésére gondolt.

Hogy azonban megértsük egymást, kijelentem, hogy én az önképzésről értekezve, a két nem között különbséget nem teszek s az önképzőköröket úgy a fiú-, mint a leányiskolákban egyaránt szükségesnek tartom.

Korunk már túlhaladta ama nézetet, a melynek értelmében a leánygyermekek iskolai nevelésének az olvasás, írás és egy kis

számolásban kellene tetőztetnie. Kissé keleties zamatú e felfogás s mert a nőnek lealacsonyítását czélozta: a valódi míveltség terjedésének kimondhatlan akadályára volt. Hiszen a nők kezében van letéve az emberiség sorsa, az anyák nevelik a gyermekeket s hogyan volna képes jól nevelni az, aki maga kellő nevelésben nem részesült?...

Napoleon Campan asszonynyal folytatott társalgása közben fölemlíté, hogy: «a régi nevelésrendszerek nem érnek semmit sem, mire volna hát szükség, hogy az emberek helyesebb nevelésben részesülhessenek?», «Anyákra» válaszolt Campan asszony. E válasz teljesen fölvilágosítá Napoleont. «Igaza van, úgy mond, ez egy szó egész nevelési rendszert tartalmaz. Gondoskodjék ennélfogva, hogy olyan anyákat képezzen, kik gyermekeiket jól tudják nevelni.» — Mily fontos és sokat mondó nyilatkozat «egész nevelési rendszer ez egy szóban: anya.» Felfogja ezt korunk s a nőnevelés korántsem tekinti többé a társadalom mellékes kötelességének: sőt ellenkezőleg ma már megkívánjuk, hogy a nő általános ismeretek terén csaknem a férfiakkal egy színvonalon álljon. E követelésünkkel azonban egy jelentékeny nehézségbe ütközünk A leány ugyanis sokkal hamarább éri el teljes kifejlődését, mint a fiú; s valamint az előbbinél, úgy az utóbbinál is, rendes körülmények között az iskolai nevelés a teljes kifejlődés koráig tart. Hogy tehát a lány a kor igényeihez mért képzettségi fokot elérhesse; aránylag rövid idő alatt sokat kell tanúlnia.

E jelentékeny nehézségen csak úgy könyíthetünk, ha a leány munkakedvét minden kitelhető módon élesztjük s így munkaerejét mennél nagyobb mértékben fokozzuk. S vajjon képzelhetünk-e alkalmasabb módot a leány munkakedvének élesztésére s munkaerejének fokozására az önképzéshez való szoktatásnál. Ha az iskolai önképzőkörök által felkölthető önbizalom s önbecsérzet általában a mívelődésnek oly jelentékeny rugója; úgy a leányok nevelésében semmit se mulasszunk el megtenni, ami által önbizalmukat s nemes önbecsérzetüket fokozhatjuk. Lélektani okokból merem állítani, hogy ha a fiuk önbizalma sokat tehet; úgy a leányok nemes önbecsérzete a hihetetlenségig hatványozza munkakedvüket s ren-

díthetetlen alapját veti meg mindazon erényeiknek, a melyek szeretetreméltóságuk alapföltételei. Igen is szükséges tehát a leányiskolák mellé önképzőköröket állítanunk nemcsak azért, hogy a leánynövendékek az iskolában tanúltakat önmunkásság által kiegészítsék: hanem főleg azért, mert ügyes vezetés mellett egy önképzőkör csaknem a leányok egész jövő életműködésére elhatározó befolyást gyakorolhat. Nézzük azonban közelebbről, mit nyerhet egy leány az önképzőkörök által s megértjük, mily indítóokok vezették rá intézetünk igazgatóságát, hogy a gondozása alatt álló polgári leányiskola mellé önképzőkört állítson.

A leányintézeti önképzőegyesület működési köre, tekintve a növendékek készültségének kezdetlegesebb voltát, a helyes, értelmes felolvasástól jelesebb prózai és költői művek elszavalásáig, a legegyszerűbb irálygyakorlatoktól a leírások, értekezések, elmélkedések s más hasonnemű műfájok készítéseig terjed. Tekintve pedig azt, hogy hazánkban egyes idegen nyelvek tudása a műveltségnek elengedhetetlen föltétele, működési körébe zárja még a leányintézeti önképzőkör a német és franczia nyelv gyakorlását s gyűlésein a magyar szavalatok mellett a német és franczia szavalatokban, esetleg e nyelveken írt munkák felolvasásában gyakorolja magát. Élő szóval s írásban igyekszenek tehát e kör növendékei képzettségöket növelni, ismereteiket gyarapítani. Ami a szavalás tüzetesebb gyakorlását illeti, érzem, hogy e tekintetben néhány fölvilágositó szó nem lesz felesleges.

Vannak ugyanis oly emberek, akik azt hiszik, hogy a leányt szavalatra tanítani egészen szükségtelen. Igaz ugyan, hogy a lányból ügyvéd, pap, vagy országgyűlési képviselő soha sem lesz s a társadalomra nézve egyáltalában nem is volna kívánatos, hogy a nők a nyilvános szónoklatok fegyveréhez nyúljanak. Aki azonban az iskolai önképzőköri szavalási gyakorlatokban egyenesen a szónoklatra való előkészületet lát, az a dolgot nagyon is tévesen fogja föl. A szavalásgyakorlatok czélja kellemes beszédmodorhoz szoktatni a növendéket s annyi bátorságot önteni beléje, a mennyire mindenkinek szüksége van, hogy egy társaságban minden zavar nélkül megjelenve beszélhessen. Ily alapon nagyon is helyesel-

hetjük a szavalási gyakorlatokat, sőt határozottan szükségét látjuk a leánynevelésben a szavalás tanításának. «A beszédbeli ügyesség a tetszés mesterségében első helyet foglal», mondja Rousseau s ily értelemben vett tetszésre mindenkinek, de főképen a leánynak törekednie kell.

Beszédmodorunk az, a miről leghamarább ítélnek meg s vajjon mily míveltséget tételezhetünk fel azon leányban, aki az «igen» és «nemen» kívül alig szól egyebet, avagy vontatva, dünnyögve s szenvelegve beszél; vagy ha e hibák közül egyikbe sem esik, de beszédjében nincs csín, választékosság?...

Ellenvethetni ugyan erre, hogy a leány a kellemes beszédmodorhoz s választékosabb nyelvezethez szavalási gyakorlatok nélkül is hozzászokik! Valóban a nőnemnek már természettől nyert jelesebb fogékonysága s korán feltünő ítélőtehetsége, mint egyébben, úgy a kellemes beszédmodor elsajátításában is nagyon segíti őt; de én itt nevelési elvről beszélek s a nevelésnek egyet sem szabad figyelmen kívül hagynia mindazon részek közül, a melyek összetéve a mívelt embert állítják elő. Van tehát jogosúltsága a leány-önképzőkörben a szavalásgyakorlatoknak; van jogosúltsága a kisebb szabású színi előadásoknak is, a milyeneket a szavalási gyakorlatokból kifolyólag leányintézetünkben úgy, mint más hasonnemű intézetekben időnkint rendezni szoktak s e jogosúltságot a fentebb említettem kettős czél teljesen igazolja.

A szavaláson kívül írásbeli munkák készítésével, azok kölcsönös megbírálásával s felolvasásával foglalkoznak az önképzőkör növendékei. Ami az írásbeli munkák készítését illeti, arra nézve semmi mondani valóm nincs. Mindenki tudhatja, miért történik s ennek jó oldalát be nem látni lehetetlen. Ha azonban mégis akadna valaki, aki e foglalkozást tévesen fogná föl; annak részére megjegyzem, hogy valamint a szavalási gyakorlatoknak nem czéljuk szónoknőket; úgy az irálygyakorlatoknak nem rendeltetésük írónőket képezni.

Az iskolai önképzőkörökben divó bírálatok a nevelés szempontjából sokkalta fontosabbak s erkölcsi hatásuk jóval jelentékenyebb, mintsem azt első tekintetre gondoljuk. A bírálatok fő

czélja az észlelő- és ítélőtehetség fejlesztése. E főczél mellett azonban a szerint, a mint a bírálót, vagy a megbíráltat tekintjük, több jelentékeny mellékczélt vehetünk észre. A birálatnál ugyanis míg egyrészt a bíráló tanítva tanúl, addig másrészt, feltüntetve valamely munka jó és rosz oldalait, kettős feladatot teljesít. Előbbi ténykedése által ugyanis munkára serkenti társát s fokozza annak önbizalmát; míg szeretettel kimutatván a hibákat, ezektől való óvakodásra inti őt. A megbírált felbuzdúl a dicséreten; de hallván hibáit felsorolni, behatóbb önismeretre s a maga iránti elfogultság leküzdésére vezettetik. A ki tudja azt, hogy a magunk iránti kedvezés s önhibáink legyezgetése mennyi félszegségnek szülő oka; hiszem, hogy a bírálatok intézményét, főképen a leányönképzőkörben, teljes elismeréssel helyesli.

Leány-önképzőkörünk a szavaláson, írásbeli munkák készítésén s a bírálatokon kívül még a zene- s énekgyakorlást is működési keretébe foglalja.

Alig képzelhetünk embert, a kinek kedélyére a zene s ének jótékony hatást ne gyakorolna. A hitregék szerint Orpheus lantjával indította útnak a megfeneklett hajót s a szirének dalaikkal bűvölik meg a tengeren tévelygő hajóst. E hitregék nyilván arra vallanak, hogy az ének s zene bűvös hatásáról már a legrégibb időkben sem kételkedtek. Nagyon is beleillik tehát leányintézetünk önképzőkörének keretébe a zene s ének gyakorlása; mert a zene s ének fölvillanyozza a kedélyt, nemesíti az ízlést, lelkesedést s munkaerőt önt ereinkbe.

Röviden átgondolva az önképzőköri munkálkodás hasznáról elmondottokat, belátjuk, hogy a leány önképzőköri működése által fellépésében bátorságot, előadásában kellemet s szabatosságot nyer; munkái sikeréből önbizalmat s önbecsérzetet, mások munkáinak bírálgatásából józan ítélőtehetséget merít; s társai által jóakarólag megbírálva, a maga iránti elfogultság leküzdésére, hibái beismerésére s ezektől való óvakodásra vezettetik.

Igyekeztem a szükséghez mérten, néhány szóval kimutatni az önképzőkörök jogosúltságát s fontos voltát a leányok iskolai nevelésében s csak egy megjegyezni valóm van még az önképzőkörök

magasabb czéljára vonatkozólag. Hagyjunk tekinteten kívül minden hasznot, melyet a leányiskolai növendékek az önképzőköri munkálkodásból közvetlenül meríthetnek; de be kell ismernünk azt az egyet, hogy az önkényt felvállalt munkálkodás által megízlelik a leánynövendékek az önmunkásság gyümölcsének édességét s megtanúlják, hogy még szabad idejöket is lehet hasznos, szívnemesítő dolgokkal tölteni; s már ezzel felette sokat nyertek. Aki munkához szokott s megszerette azt, az a boldogság ösvényére lépett, mert Eötvös szavai szerint: «Csak a munka boldogít, csak azon éldelet, melyet önmagunk szerzénk, mienk egészen.»

Miklóssy István.

PETŐFI ÜNNEP.

Ismét magasztos ünnepet ült a magyar nemzet. Hálájának és kegyeletének adójából rótt le egy parányi részt egyik dicső fia, Petőfi Sándor iránt. — A főváros díszes pontján, a Dunaparton emelt érczszobor újabb tanubizonyságot tesz arról, hogy nemzetünkhöz nem hiába küldi a Gondviselés felkentjeit. A magyar nemzet sem feledkezik meg azokról, kik egész életüket a hazának szentelték s annak dicsőséget szereztek! Azonban a f. hó 15-én lefolyt Petőfi-ünnep s maga az érczszobornak története — még nem hirdeti, nem bizonyítja azt, hogy az egész nemzet minden rétege megértette, felfogta már azon kötelességet, melylyel nagy fiaik iránt a művelt népek tartoznak.— Petőfi Sándor nemcsak a fővárosnak, nemcsak egyes irodalmi köröknek; hanem az egész magyar nemzetnek élt, az egész nemzetre dicsőséget árasztott: és mégis hol maradtak a vármegyék s nagyobb városaink küldöttségeinek koszorúi a nemzeti ünnep alkalmával — és hol maradtak megyéink, városaink akkor, midőn a Petőfi-szoborra gyüjtötték a nemzet filléreit?! Avagy talán minden egyes kisebb körben megtartották Petőfi emlékezetének ünnepét akkor, a midőn itt a fővárosban a nemzet színe-java meghozta a kegyelet adóját? Bizony, bizony nincs még meg népünkben a nemzeti *közérzületnek* oly mértéke, a milyet a boldogabb nemzeteknél találunk. — Neveljük hát azt nagy gonddal és szorgalommal iskoláinkban — s különösen mi, a kik a leányiskolákban működünk. — Válaszszunk nagyjaink számára a tanév folyamában alkalmas napokat arra nézve, hogy róluk kegyeletesen megemlékezzünk; intézzük el az oktatás menetét úgy, hogy ilyenkor a rendes mindennapi munkát felválthassuk ünnepies hangulatban tartott oktatással. Változzék át az iskola az ily ünnepélyes oktatások alkalmával szentegyházzá — s a katedra oltárrá, a melynél magasan lobogjon a hazaszeretet s a nemzeti érzület szent lángja, hogy a növendékeink szívében szunnyadozó szent tűz is kigyúladhasson.

Folyóiratunkban már több ízben sürgettük az ily nemzeti ünnepeknek leányiskoláinkban való rendezését. A Petőfi-ünnep tanulsága csak megerősít bennünket az ily iskolai ünnepek tartásának szükséges voltáról. — Felhívjuk tehát olvasóinkat, s a nőnevelés ügyével foglalkozó ügyfeleket ez alkalommal is arra, hogy Petőfi emlékezetének évenkint szenteljenek egy-egy ünnepet — ha lehet, rendesen márczius 15-én —, mert miként Jókai Mór mondja, e nap a legalkalmasabb arra, hogy Petőfinek nevét viselje közöttünk, hálás utódok között.

E napon az alsó osztályokban Petőfinek egyik-másik, népiskolában is tárgyalható költeményével s annak magyarázatával foglalkozzék a tanító s hogy ünnepélyes hangulatot kelthessen — gondoskodjék arról, hogy a tanteremben a költőnek megkoszorúzott arczképe vagy szobra ez alka-

lommal ne hiányozzék. — A felsőbb osztályokban, nevezetesen a polgári és felső leányiskolákban, valamint a tanítónőképző-intézetekben pedig e napokon adja elő az illető tanár Petőfi életrajzát, még pedig úgy, hogy az életrajz előadása által a növendékek lelkében a Petőfi iránt való tisztelettel a hazaszeretet és nemzeti érzület is hatalmas lendületet nyerhessen.

Készüljön el az ily alkalmakra a tanító kiválóan — lássék meg előadásán, hangján, hogy nem mindennapi teendőt végez. Használja fel a tanító az előkészülés alkalmával azon forrásokat, a melyek Petőfi ismeretére, az iránta való érzelmekre nézve — a nemzet legjelesebbjei számára is kútforrásokúl tekintetnek. Használja különösen azon beszédet, a melyet Jókai Mór tartott a Petőfi-szobor leleplezése alkalmával az akademia dísztermében. — S hogy ezen forrást minden egyes leánytanító könnyen felhasználhassa, közöljük azt e füzetünkben minden kihagyás nélkül s ellátjuk azt Gyulai Pál előadásaiból vett magyarázó jegyzetekkel.

Jókai Mór emlékbeszéde.

Épen most negyven éve annak, hogy először találkoztam vele; és annak, hogy utoljára beszéltem vele, Budavár ostroma alatt, harminczhárom esztendeje mult már.

Fizikus deák voltam Pápán, mikor először megláttam az utczán, kopott fekete gallér-köpönyegben, gyűrődött kalapban, mezítelen nyakkal. Szobatársam, a kivel együtt mentem fel a kollegiumba, már ismerte s rákiáltott: «Jó reggelt bús magyar!» Ez volt a tréfás gúnyneve. Mindenkinek volt. Engemet úgy hittak, hogy «Jámbor.» — Nem fogadta a köszöntést, mindig olyan léptekkel járt, mintha távgyalogolna. Iskolában nem igen találkoztam vele. Ezért kezdtem lenézni. Hanem a helyett verseket írt, s azokat a «Képzőtársaság» gyűlésein elszavalta. Ekkor kezdtem rá irígykedni. Aztán megtudtam, hogyan él? Elhagyatva mindenkitől, stúdiumokat másol úrfiak számára. Ekkor kezdtem megbecsülni. Mikor elváltunk, akkor már szerettem.

S ez a kopott, lenézett, nyomorgó gyermek már akkor tudta, hogy az ő szívében egy csillag lakik, a mely fel fogja őt vinni olyan magasba, a mennyire egy nemzet firmamentuma terjed, s mikor már minden porrá vált rajta, akkor fog ez a csillag legfényesebben ragyogni.

Most itt állunk az érczszobor előtt. Magyarország metropolisának az ő nevéről hívott egyik disztere'n.

Attól a soproni faköpönyegtől, melynek deszkafalára első verseit felírta, ennek a szobornak a talapzatáig — mily hosszú az út!

S most azt kívánjátok tőlem, hogy írjam le azt a hosszú útat én, a ki nyomában jártam.

Ha csak egy költő, egy jó barát, egy nagy ember életét kellene leírnom: csupán az adatokra kellene visszaemlékeznem, józan, hideg műítészettel bírálat alá vennem az alkotott műveket s aztán — nincs könnyebb, mint a holtakat felmagasztalni! de az a hét év, melyet Petőfi meteorja végig húzott tűzvonalként nemzetünk egén, maga egy korszak, s az olyan korszak, a milyen nem volt és nem lehet többé.

Volt egy varázsálomra bűvölt magyar nemzet, melynek nem volt szabadsága és mely nem érezte azt, hogy nincs szabadsága. A szellem kezén bilincs volt, a nép nyakán járom. Czenzura és jobbágyság. Ezt a népet álmából felébreszteni, ezt a szabadságot vallási dogmává felemelni támadt egy Petőfi.

Nem elég ide az emlékezet: az élő érzéseket kell újra felidéznem, a mik akkor hevíték, ösztönözték a kortársak szívét: fel kell szítanom azt a csodatavő lángot, melynek kohójában aczéllá vált a jellem, aranynyá a gondolat. Nem tudom, rátalálok-e még.

De hiszen, a ki meg akarja ismerni Petőfit, olvassa végig a költeményeit: azokban ő maga úgy kidomborítja, úgy megalakítja saját lényét, hogy kész a szobor-minta, csak érczet kell bele önteni, s ott áll a szobor.

S minden vonás, a mivel alakját körvonalozza, való, s minden hangulatnak megfelel az ő életének és a korszaknak kiváló egy-egy nevezetes eseménye, csendes folyása, megrázó katasztrófái.

Semmi túlzás, csupa valóság mindaz, a mit arról a nyomorról ír, a mivel élte délpontjáig küzködnie kellett; de az mind nem a könyörkereső panasz hangja: sorsdaczoló öngúny, gyakran könynyelmű humor tör ki belőlük, mint a Debreczeni emlékben, a Tél végén, a Sovány őszben, Tompához írt levelében, — Kis lak áll a nagy Duna mentében, a miben titkolja anyja előtt balsorsát: «óh ha tudná, mily nyomorban élek, megrepedne szíve a szegénynek!»

csak az «utolsó alamizsnában» csap át az elegiacus hangba: s aztán a mi e hangulattal rokon; betegségében írt művei, halálsejtelmei oly megdöbbentő látnoki igazságot tanúsítanak; de még azokkal sem akar senkit búsítani: «daloljátok majd sírom felett holt bajtársatok dalait.»

De lelkét, testét nem töri meg se nyomor, se szenvedés. A tél hidege ellen betakarózik büszkeségébe, s óh mily magasztalva dicsőíti a száraz kenyeret és a koldúsbotot!

Tanúja vagyok, hogy ez érzések mind valók. Együtt eltem vele gyakran: tudom, mennyit nélkülözött, s segélyt legjobb barátjától sem fogadott el soha: s mikor egy ízben egy ünnepély emelésére irandó költeményért egy, az ő körülményei közt tetemesnek mondható összeget kínált neki Pest város hatósága, arra egy monumentális gorombaság volt a válasza. Megdicsérni valakit versekben pénzért; még ha nagy ember is! Ilyet nem fog Petőfi tolla soha!

Szülői is is szegények voltak; az apja, az egyszerű kisvárosi mészáros, még azonfelül ki is tagadta, a miért színészszé lett: — és mégis mennyi gyöngédséggel halmozza el őket? Egész jelleme átváltozik olyankor: gyermekké lesz, mikor fejét anyja ölébe hajthatja. Könyekre indít; maga is lemond dicsvágyáról, fényes ábrándjairól, mikor az édes otthon csendébe vissza-visszatér: inti az öcscsét testvéri szavakkal, hogy szülőit ápolja és áldja az otthoni fekete kenyeret. Aztán biztatja a szülőit, hogy ha ő neki egyszer módja lesz benne, majd milyen jó dolguk lesz nála.

Nemcsak énekelte, hanem meg is tette.

Csak egy hangulat talány előttem Petőfi költészetében: bordalai. A ki azokat olvassa, azt hiszi, hogy Petőfi mintaképe lehetett a korhely borozóknak. Ilyennek én soha sem ismertem őt. Pedig voltam vele víg társaságokban: vidéken, a hol a vendégszerető magyar gazda virtust csinál belőle, hogy a kit szívesen látott, azt le is itassa: soha sem láttam én Petőfit még csak jó kedvre valót is inni. Ő maga azt írja: «Ajkaimon fölröppen a mosoly, de nevetésem ritkán hallani.» Évekig egy vendéglőbe jártunk, soha a maga «egy pisztoly boránál» többet el nem fogyasztott, az pedig félme-

szely s télen csigabiga volt a rendes vacsorája; a mi bizony nem lukullusi lakoma. Az a rengeteg bor, a mi verseiben szomjaztatik és elfogyasztatik, valami ideális korhelynek a lelkét terhelheti; ő csak a verseket írta felőle. Nagyon jól emlékezem rá, hogy mikoriban az a költeménye, a minek a refraineje «nem azért szerzem a pénzt, hogy legyen, hanem azért, hogy megigyam s egyem,» megjelent, kapta Petőfi a legelső nagyobb összeget a kiadójától — s az egészet — elvitte a szülőinek, a kik már akkor tönkrejutottak, hogy életmódhoz segítse őket vele. — Hanem ahogy nem szeretett senkit megdicsérni, úgy szerette saját magát leszólni: ha valaki szépnek találta az arczát, szépségflastromot ragasztott az orra hegyére, s úgy ment ki az utczára. Szeretett a mindennapi rendes, józan világtól különböző lenni. Minden divatot megvetett. Frakk, czilinderkalap soha nem érte a testét. Kezdetben Csokonai-mentét varratott magának, később nagyvirágú, fekete selyemből készíttetett magának attilát s a kalaposnak külön formájú föveget kellett a számára föltalálni, a minőt senki sem viselt. Hanem hát a bordalokban van valami, a mi a csatadalokkal rokon, férfiassággal kérkedő vonás «Szivárványi mámoros lelkemnek.» A lelke volt csak ittas.

A hogy bordalait nem vette a borból, úgy a népdalait sem vette ő a néptől; a nép vette át ő tőle: azokat énekelték erdőkön, mezőkön, már 42-ben minden diák kántusban dalolták a «Hortobágyi korcsmárosné angyalom» dalát, a dallamát Szénfi írta. Később a «Befordúltam a konyhára», a «Szerelem sötét verem», «Ereszkedik le a felhő», «A virágnak megtiltani nem lehet», «Hull a levél a virágról», «Kis furulyám szomorú fűz ága», a miknek Egressy Béni szerzette a dallamát, telehangzották az egész országot: még most is hangzanak. A «Juhász legény, szegény juhász legény» dalát Erdélyi János tudósunk felvette a magyar népköltészet remekei közé; nem tudta, hogy azt Petőfi írta, a dalt hozzá csakugyan maga a nép szerzette: Később aztán Simonffy Kálmán, Bognár és mások is zenére tették népdalait; de már azokat ő nem hallotta.

Senki sem tolmácsolta, úgy a nép jellemét, senki sem fes-

tette le a magyar alföldet, a pusztát úgy mint Petőfi. A pusztát fölvitte az Olympra. Azon a pusztán lakott az ő népe. Az a nép, akiért rajongott, a kiért élt, a kiért küzdött, a kiért meghalni óhajtott. Az a nép, melynek «Egyik kezében eke szarva, másik kezébe' kard.» «S haza csak ott van, hol jog is van. S e népnek nincs joga.» — Azért, hogy ezt a népet felszabadítsa, így szól: «én elkészítem saját kezemmel a keresztfát, a melyre fölfeszíttetem:

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy, szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében egyszersmind, a mely
Eldől, ha nem nyer uj védoszlopot.
Az alkotmány rózsája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek:
Ide a rózsa nehány levelét
S vegyétek vissza a tövis felét!

A kiváltságos nemességet, az idegenkedő úri rendet ostorozza kíméletlenül. «Én magyar nemes vagyok!» «A külföld magyarjaihoz.» «Ti fekélyek a hazának testén.»

S a nép szerelmével együtt kél a «Százszor szent égi szabadság» imádata nála. Mindenütt érzi a bilincsek súlyát, miket a nemzet, a rabszellem visel. Összeszorítják ezek a lánczok a saját kezeit is. Minden költeményének előbb a czenzorhoz kell vándorolni, hogy engedje kinyomatni: azokat a költeményeket, a mik a magyar nép felszabadítására, a nemesi alkotmány megdöntésére, az emberi jogok egyenlő megosztására, a magyar nemzetnek mély álmából felébresztésére támadtak elő. — És soha sem történt meg Petőfin, hogy a czenzor által egy szó megváltoztatására is rá hagyta volna magát bírni. Úgy kellett azoknak megjelenniök, a hogy meg lettek írva, vagy sehogy sem.— Hanem hát szolgáltassunk ennél a pontnál igazságot is — Petőfi czenzorának. A jó öreg Reseta derék magyar ember volt, okos ember és Petőfit nagyon szerette. Soha sem használta ellene a gyilkos veres plajbászt. Csak egyetlen egy költeményét alkudta le az összes verseiből: «Megvetésem és útálatomnak hitvány tárgya, ember a neved!» Ezt Petőfi az első kiadásból kihagyta Reseta kedvéért. — De megjelentek a «Rab hazának fia.» — A búcsú 1844-től, a melyben az országgyűlésnek egy nagy momentuma van alapúl véve, a «Rég veri már a magyart a teremtő.»

—«Ha az isten ekkép szólna hozzám!» — «Álmomban én rab nemzetek bilincsét tördelem.» — «Kazinczy Gáborhoz.» — «Az országgyűléshez», s maga a «Dalaim», mely Petőfinek egyik legszebb költeménye: végstrófáját ugyan ki ne tudná könyv nélkül? «De mit tűr a szolgaságnak népe? Mért nem kél föl, hogy lánczát letépje? Arra vár, hogy isten kegyelméből azt a rozsda rágja le kezéről? Dalaim, mik ilyenkor teremnek, Villámlási haragos lelkemnek!» — Azt mondja egy helyen: «a költő a szabadság örök lámpája.»

És ez, a minek hangot adott, nem volt képzelt baj, nem költött fájdalom, nem volt pártszenvedély személygyűlölete; nem volt hatalomravágyó versengés; nem volt szenvelgett visszasóhajtozás a durva ősidőkre; de nem is majmoló utánzása más nemzetek észjárásának; — a korszellem sugallatától élesztett tiszta érzés volt az mind. Készen voltak ezek az eszmék mindenkinek a szívében, a ki csak hazafi, szabadelvű és magyar volt e hazában, csak az első lángnak kellett fellobbanni, hogy mindenki rájuk találjon saját keblében. Petőfi volt ez a láng; s nem lobbant el: tűzoszloppá nőtt fel, mely vezetett.

A haza, a haza! Ez a dicső, ez a nyomorúlt, ez a szegény, ez a hatalmas magyar haza. Róla szól költeményeiben az első vers, róla szól az utolsó. Keresztül mindenféle hanglépcsőjén az érzelemnek. Itt borong, ott kesereg; majd reményt költ; jövendőbe lát; Istent kér; embereket ébreszt; kétségbeesik; majd maró gúnyt vág a szemünk közé: «ez a nemzet éltet nem érdemel!» — «Isten csodája, hogy még áll hazánk!»; aztán megint elragadtatással mondja: «Ha a föld Isten kalapja, Hazánk a bokréta rajta.» — Ismét keserű lesz: «Addig ostorozlak nemzetem, míg végre Földobog szíved, vagy szívem megszakad.» Míg valódi arczát megmutatja e versszakban:

Magyar vagyok, s arczom szégyenben ég,
Szégyenlenem kell, hogy magyar vagyok!
Itt minálunk nem is hajnallik még,
Holott máshol már a nap úgy ragyog,
De semmi kincsért s hírért e világon
El nem hagynám én szülőföldemet,
Mert szeretem, hőn szeretem, imádom
Gyalázatában is nemzetemet!

Ez a vágy a haza nagysága, a nép-szabadság, az emberi jogok arany korszaka után, gyakran látnoki ihletté magasztosúl föl nála: jóslatokat mond, a mik mind csoda módon beteljesűlnek. Megjósolja a dicső napok visszatértét 1845-ben; ugyanakkor a magyar hazának egészen újjáalkotását imádkozza le istentől. Majd szól az erdélyi honfiaknak: «a század viselős, születni fognak nagyszerű napok, élet-halálnak vészes napjai.» Lelke előtt megjelennek az óriás harczok, a miket a népek küzdeni fognak a szabadságért, s azok közt legelől és legtovább mindig az ő imádott nemzete. — S ezen látnoki jós-szavakkal mindig együtt jár saját végzetének sejtelme. Felcserélni a lantot a karddal s ott fejezni be a nagy művet a csatatéren.

— — — — — — — — —
Meghalni az emberiség javáért,
Milyen boldog, milyen szép halál!
— — — — — — — — —
S eddig csak írtam; hol van még a tett?
Piros betük az ünnep napjai,
S igy életemnek nincs még ünnepe,
Hogy az legyen, vérem kell ontani.
— — — — — — — — —

Három évvel a világharczok megindúlta előtt mély, lusta, lomha békekorszak közepett írta meg e vészjósló költeményt:

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg:
Ha majd minden rabszolga-nép
Jármát megunva sikra lép,
Ott essem el én
A harcz mezején.
Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből
S ha ajkam örömteli végszava zendül,
Hadd nyelje el azt az aczéli zörej,
A trombita hangja, az ágyudörej,
S holt testemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra
S ott hagyjanak engemet összetiporva!..

S nehány lappal odább megint:

«Véres napokkal álmodom,
Mik a világot romba döntik
S az ó-világnak romjain
Az új világot megteremtik.

— — — — — — —
Ha meghalok
A vérpadon, vagy csatatéren.
Lesz, a ki majd holttestemről
Könyűivel lemossa vérem.

Ezek a látások még legnagyobb boldogsága napjaiban sem hagyják el. Mézes-heteknek híják azt az időt más boldog embereknél, a mikor Petőfi ezt a verset írta:

Vérpanoráma leng előttem el.
A jövendő kor jelenései.
Saját vérök tavába fulnak be
A szabadságnak ellenségei.
Egy kis menydörgés szívem dobogása
S villámok futnak által fejemen.
S keblemre hajtva fejecskéjét, alszik
Kis feleségem mélyen, csendesen.

S ismét ezt:

Drága áru a szabadság,
Nem ingyen, de pénzen adják,
Drága pénzen, piros véren,
Varrd meg azt a zászlót, feleségem!

Mintha az a csillag, a mi keblében lakott, olyan türelmetlenül vágyott volna már lerázni magáról földi terhét s visszatérni az égbe.

Pedig szebb helye ott sem volt neki, mint viselője szívében. Mikor az megtelt szerelemmel, szebbé varázsolta ezt a földi világot magánál a menyországnál. Ugyanaz a lant ellopta a villámtól a dörgést, s a csalogánytól az epedő kéjsírást. Átkozódni tudott, mint egy démon és áldani, mint egy angyal. Mint a vadvirágok a monumentális romok boltíveit, úgy folyják körül a szerelmi dalok folyondárai azt a romjaiban is bámulatos építményt, a mit Petőfi honszerelméből emelt. Annyiféle virág, a hány indulatot teremt ez az istenekkel együtt uralkodó érzés, a szerelem; — a napsugár nem törik annyi színre, a hányat e költői lélek szerelemlángja szertelövell: a boldogságtól a kétségbeesésig, a haldokló vágytól a kitörő dicsekedésig s a földi kéjtől a mennyei üdvig. Ugyanaz az óriás alak, ki trónokat ostromol és lánczokat tördel, ott térdel az örökké imádott bálvány előtt, megkötve egy hajszál selyemfonalával: s

kinek az egész nagy világban nem volt elférése, elvész ebben a maga kis világában önkényt!

S Petőfi valóban megérte azt, hogy boldog legyen. Elzengte gyászát a Cziprus-lombokban egy holt kedves után; szerelmi vágyai, epedései, emlékei és csalódásai meg vannak örökítve a Szerelem gyöngyeiben: de legragyogóbbak a szerelmi boldogságáról írt dalai.

Boldogsága paradicsomában még a hír egét is megtagadja, valamennyi vérszomjú bálvány-istenével.

«Egész babérerdőnél egy rózsabimbó többet ér.» S most már hosszú életről, boldog megvénülésről ábrándozik. Csak egy ízben lepi meg ismét a látnoki ihlet, egyik legszebb verse ez: «Szeptember végén.»

«Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
Fejfámra sötét lobogóul akaszd:
Én feljövök érte a síri világból
Az éj közepén s oda leviszem azt,
Letörleni véle könyűimet érted,
Ki könnyeden elfeledéd hivedet
S e szív sebeit bekötözni, ki téged
Még akkor is, ott is örökre szeret.

Petőfi, a míg élt, bizony szeretve volt. Erős szellemnek kell azt nevezni, a mi egy gazdagsághoz, jóléthez, fényűzéshez szokott, imádóktól körűlrajongott ifjú leányt arra bírjon, hogy daczolva a szülői haraggal, egy sors üldözte költőhöz kösse az életét: a ki daczban él az egész világgal s szíve hölgyének nem adhat más kincset, mint egész lelkét.

Hogy milyen mérhetlen kincs ez a lélek; — s hogy vannak sokan, a kik azt az iczipiczi kis szegény lelkecskét, a kit a véletlen testükbe szorított, még azt sem adják oda a hitvestársnak egészen: hát erről ugyan ki beszél? A nőre csak nélkülözések vártak s ez a közönséges emberi észjárás szerint szerencsétlenség.

Mai nap szegénységnek nevezné mindenki ezt a sorsot: mit ők választottak, nekik az dicsekedő boldogság volt. Az ifjú pár menyegzői útja nem volt Olaszország, hanem Erdély: ott fogadta őket Teleki Sándor gróf vendégszerető kastélya, a mit a jó barát egészen átengedett nekik. Őszre hazajöttek Pestre. Egy szállást tartottunk,

abban volt három szoba. Az egyik volt az enyém, a középső a közös étkező; túl rajta a harmadik: az volt Petőfiék szobája, író-, háló- és elfogadó szoba: a Helikon és a Vaucluse egy helyen. Szerény bútorzat; legbecsesebb a könyvtár, csupa díszkiadású művek, aczélmetszetekkel, Béranger, Hugo Viktor, Heine művei, a Girondisták története, Shakespeare, Ossian, Byron és Shelley. Falain körül remek kőmetszetű képei a franczia forradalom kiváló alakjainak; de azok között nemcsak madame Roland volt ott, hanem Corday Sarolta is. Ez volt az egyedüli fényűzése. Petőfinén soha sem láttam egyebet egyszerű fekete ruhánál: a haját rövidre vágva viselte. Az ebédet az Arany sasból hordattuk, s együtt étkeztünk: az egész kiadásunk volt havonként harmincz forint. Bort egyikünk sem ivott: én addig sem, Petőfi pedig azóta nem, a mióta megházasodott; a vacsorát pótolta a theázás, s olyankor egymásnak fölolvastunk saját műveinkből, vagy a franczia költőkből. Egyedüli mulatságunk volt néha elmenni a színházba; ha drámát adtak és Egressy Gábor játszott. Petőfi operába nem ment soha. Látogatóba nem jártak sehova s őket sem látogatta, Aranyékat kivéve, senki. — Nem volt a háznál se zongora, se virág, még egy énekes madár sem.

És a nő mégis boldog volt; mert egészen az övé volt Petőfi.

Petőfi nem volt eszményi alak egy férfiban. Hátramaradt arczképei közül csak az az egy hű, melyet legelőször rajzolt Barabás, a hol Petőfi két kezét hátratéve tartja: a többi mind eszményitve van. Termete szikár, középnagyságú, arczszíne sápadt, szemei apró feketék, szemöldei satyr-vonalban menők, orra hegyes, tövén a homloknál benyomott, haja fölfelé szoktatott, szája kicsiny és egy rendetlenül előre álló fog miatt gúnyoros kifejezésre nyíló. Egész lénye, tekintete komor zárkozott volt, nyakán kendőt nem viselt soha, a mi azt még előrenyúltabbá tette. Ez a nyakravaló nem viselés később végzetessé is vált reá nézve, a minek az emlékét megtaláljuk Mészáros Lázárhoz czímzett versében. — Vajh, de mikor ezt az arczot a költészet lángja megvilágítá: mikor műveit elkezdte szavalni, akkor minden vonásában kigyúladt a lélek; tekintete lángolt, sugárzott; alakja megnőtt; felmagasúlt, szobor-

idomot vett; akkor aki látta, hallgatta, belé kellett neki szeretni. Férfit és nőt magával ragadt, ahová akarta.

S a kit aztán megszeretett, attól követelte, hogy épen oly egészen átadja magát neki, úgy beleolvadjon a lelkével az ő lelkébe, mint a hogy ő teszi. Zsarnoka volt annak, a kit szeret. Egyetlen eltérő nézetet, egy vélemény-különbséget nem bocsátott meg neki. Uralkodott a barátai fölött, az által, hogy szerette őket.

Azok pedig bálványozták őt.

A mit a hűtlen barátokról ír verseiben, azok vagy végtelen parányi indokokra vezethetők vissza, vagy olyan kortársaira vonatkoznak, a kik álnevek alatt ócsárló bírálatokat írtak verseiről, s kiknek a neveit Petőfi egyszer egy szójátékban örökité meg: de azt kevesen ismerik: egy párnak meg ő maga adott okot csípős élczeivel arra, hogy megharagudjanak rá, mint Szemere Miklós, a ki a «Zöld Marczi» paródiát írta ellene. Ellenben szívvel-lélekkel hozzá tapadó jó barátja több volt Petőfinek, mint bárkinek e földön. Hozzájuk írt költeményei tanúskodnak róla. Legelől Vörösmarty, Bajza, a kik Petőfit legelőször vezették az olvasó közönség elé, Arany János, Egressy Gábor, Teleki Sándor gróf, katona barátja, kihez többször intézi költeményeit, Kuppis Vilmos, Várady Antal, Kazinczy Gábor, Adorján Boldizsár, Frankenburg, Vahot, Csengery, s az öreg Szemere Pál, ki mikor legelőször találkozott vele, így szólt hozzá: «hány esztendős vagy?» — «Huszonkettő.» — «Én meg hetvenkettő: tegezzük egymást.» — És végre a «tizek».

Egy egész új irodalmi iskolát teremtett maga körül: a mit a magyar romantika iskolának szeretett ő maga nevezni: úgy hítta őket, hogy a «tizek társasága.» Ő rajta kívül ezek voltak benne: Tompa, Kerényi, Pálffy Albert, Degré, Lisznyai, Pákh Albert, Obernyik, Bérczi és én. Iránya volt: a magyar nép nyelvét irodalmi értékre emelni, irályban és eszmejárásban követni a nemzeti sajátságokat. Hogy ez sikerüljön, ahoz olyan lángész kellett, mint az övé; és e mellett olyan tisztúlt műízlés, olyan erős széptani érzék és annyi tanúlmány. Petőfi igen sokat tanúlt, ismerte a világirodalmat latin, német, franczia és angol eredetiben.

A míg azzal az irodalmi iránynyal, a mely a költő-írásmódot

a szokatlan, keresett, idegen mintára alkotott szó- és eszmejárásban állapítá meg, csak annak az ellentéte, a bundaszagú parlagiasság, a földhöz ragadt néptánzás, a szegényes különczködés küzdött meg, addig az első mindig fölül maradt. De a mint Petőfi előtámadt, keresztül tört diadalmasan az az elv: «hogy az eszme a gondolat az úr, s a szavak csak a szolgák!» s rövid időn teljes győzelme volt vele. A népnyelv irodalmi nyelv lett: a népköltészet magas költészet, s ez maradt mind e mai napig: s ez volt az roppant siker, mely Petőfit oly nagygyá tette, mely emlékét örökre fentartja.

Elérte már a földfeletti régiókban, a mi után vágyai emelték: a szerelemben a boldogságot, a költészetben a dicsőséget. S az eszményi diadalnak anyagi eredménye is volt. — Egész Petőfiig nem érte azt el magyar költő, hogy mellékhivatal nélkül, vagy legalább akadémiai tagság nélkül szellemi munkája után megéljen, még családot is tartson. Petőfivel az eddig megírt költeményeiért, a kiadója Emich, húsz hónapra kötött szerződést, havonkint száz forint fizetésre. Húsz hónapra biztosítva volt a költő, a nélkül, hogy valakinek azt kellett volna mondania: «Köszönöm.» Húsz hónapra! Egész életére!

Elérte már, a mit az égben látott: a hírt, a boldogságot: csak az volt hátra, hogy azt is diadalra vezesse, a mi földi bálványképe: a magyar nép, a szabadság.

Ez is eljött.

Márczius tizenötödike volt. Ekkor írta meg a «Talpra magyart!» El is szavalta a piacz közepén az ifjú Magyarország tomboló rivallása mellett. Ettől a naptól számítja a magyar nép újjászületését: ezen a napon hullottak le a bilincsek a jobbágyok kezéről; ezen a napon lett szabaddá a föld és a szellem. S soha többé rabigába nem lehetett azokat verni. Ezt a napot «Szent Petőfi napjának» nevezze Magyarország; mert ezt a napot ő állítá meg az égen: igazabban, mint valaha Józsue.

És azután bekövekeztek a «véres napok», a mikről álmodott, a miket megjósolt, a miket híva hitt.

Költői alkotásainak új korszaka nyílik itt meg.

A miket eddig írt, azokat is nagybecsűekké tette az általános

költői aranyérték; de a szabadságharcz alatti versei legtöbbjének története van, s egy kommentátornak kellene járni a nyomában, a ki azokat elmondja, hogy megértse az utókor. A «Feketepiros» dalokat, mikben a költő «vérbemártott lantját véres kezekkel pengeti.» Ismerni kell a kort, az események hátterét, a napok uralkodó eszméit, a lázas kedélyhangulatot, mely mellett azok keletkeztek. Némelyik csak akkor lesz érthetővé, csak akkor mondhatjuk rá, hogy szabad volt így írni, ha hozzáképzeljük a körös-körül lángba borúlt országot, a kétségbeesés erőfeszített küzdelmét, az egymást túlszárnyaló rémhíreket s aztán megint a diadalmámor leírhatatlan őrjöngését s a népharag fékeszakgató szenvedélyeit. Úgy kell e költeményeket olvasni, mintha mindegyik egy szarkofág födelére volna vésve. Némelyik költeménye maga magyaráz, mint a «Hallod-e szívem?» Gyanúsítják gyávasággal, hogy csak másokat lelkesít, de maga nem megy a csatatérre. Azután a «Búcsu». Indúl már: búcsúzik nejétől: sejti végzetét. Hítta a dicső halált, s az akkor jelenik meg előtte, a mikor legboldogabb az élet. És én mindig nagyob hősnek tartottam Hektort, ki a halál előérzetével indúlt a harczba neje ölelő karjai közt, mint Achilleüszt, kit a boszú vitt oda és a biztos diadalérzet. Az a vitézebb, a kinek az idegei fájnak a halál tekintete előtt és ő parancsol nekik, hogy ne fájjanak. Petőfi elárvereztette a könyvtárát a sebesültek javára s elment a táborba. Erdélybe ment: ott volt egy lengyel hadvezér: Bem; az megbecsülte a magyar költőt: hadsegédévé tette. A történelmi hűség végett meg kell említenem, hogy akkor a magyar kormány adott Petőfinek egy lelkesítő Csatadaláért, a mit a hadsereg közt kiosztottak, s a mit ő a magyar marseillaisenek szánt, ötszáz forintot. Ez volt az utolsó költeményei egyike, a mik az Életképekben megjelenek.

Egy költeményéhez különösen teljes világítás kell; különben árnyékot vetne az a költő jellemére. Ez a Vörösmartyhoz írt verse, a melyben e költőtársának sokszor visszatérő refraineben azt mondja: «Nem én tépem le a fejedről, Magad tépted le a babért!» — Petőfi nem volt féltékeny mint költő, költőtársaira: sőt elismerés, magasztalás hangzott az igazi fölkentek irányában verseiből:

Arany Jánost Homérnak nevezi és saját maga fölé emeli őt. Hanem Petőfi a «költő» féltékeny volt a «politika» nagy hőseire. Erről versei is szólnak. Ki kell mondanom, hogy Petőfi féltékeny volt Kossuthra. Féltette a csillagát a feljövő naptól. A márcziusi napok dicsősége csak addig tartott, a míg a magyar miniszterium lejött Pozsonyból: míg a magyar parlament összeült: azontúl a márcziusi hősökről senki sem beszélt. A képviselőválasztásnál is szerencsétlenül járt a költő. Ott lépett fel szülőföldén, az annyiszor megénekelt alföldön és keservesen megbukott. Az a nép, melynek szabadságát kivívta, kurdarczczal kergette el a nemzet legfényesebb lángszellemét, s megválasztott helyette egy obskurus embert, a kinek nem voltak ugyan semmi érdemei: de volt tele pinczéje a választás előtt, s üres pinczéje a választása után. Ez aztán még magán becsületében is megsértette Petőfit, s mikor ő lovagias elégtételadást követelt tőle, azt megtagadta. És az országgyűlés elnézte neki a vesztegetést és a lovagiatlanságot és Petőfi az egész országban nem kapott egy kerületet, mely képviselését rábízza.

Még más oka is volt az elkeseredésre. A márcziusi napok után együtt szerkesztettük az Életképeket; s abban a félévben jelentek meg e lapban csaknem valamenyi akkor élő magyar irodalmi kapaczitás legszebb művei: Vörösmartytól a «Szent ember,» Arany Jánostól a «Rodostói temető», «Rákócziné», a «Rab lelkek», a «János pap országa», az «Álom és való». Tompától minden számban vers vagy próza, Petőfitől néha két költemény is. Itt jelentek meg Gyulai Pál, Szász Károly, Tóth Endre, Tóth Kálmán, Lisznyay, Lévay, Jámbor, Bozzai legszebb költeményei; Garay János utolsó munkája, Vasvári, Szilágyi, Kolmár, Lázár Kálmán, Dobsa, Helfy, Pap Gábor, Roboz prózai művei, Bernát Gáspár, Lauka tréfás munkái; magam is tele írtam minden számban egy negyedrészét a lapnak: soha annyi szépirodalmi írója a magyar nemzetnek egy kalap alatt nem volt, tán nem is lesz: — hanem egy mulasztást ejtettünk: elhagytuk a lap mellől a divatképet; s az az egy divatkép lenyomta mindnyájunknak a súlyát, Petőfiével együtt. A legnagyobb morális diadal közepett megbuktunk anyagilag. Nem használtak sem az ő remekművei, sem az én Chari-

varim, még Ludassy Mór királygyilkos vígjátékai sem; a közönség ott hagyott bennünket, s a szabad sajtó dicső első esztendejében a mi lapunk leszállt ezerötszáz előfizetőről háromszázra: úgy hogy a kiadónk már júliusban felmondott nekünk. — De ne fogjuk rá a divatképre: — a politika ölte meg a lapunkat: a mindent elnyelő Astaróth: a politika. Senkinek sem kellett költészet, szépirodalom többé. — Egy napon aztán, augusztus 21-ikét jegyzett a krónika, volt egy olyan mozzanata a politikai életnek, a mi örökre feledhetetlen marad: a magyar országgyűlésen a felállítandó magyar honvédseregről vitáztak. — Az ellenzék megtámadta a kormányt, hevesen, indulatosan, kiméletlenül; olyan fényes nagy alakoknak, mint Kossuth, Batthyányi Lajos, Széchenyi István, a legszenvedélyesebb kifakadások ellen kellett magukat és álláspontjukat védelmezni a hazafiság, a meggyőződés teljes ékesszólásával. Soha a parlamenti életben ennél izgalmasabb, soha kínosabb jelenetek nem fordúltak elő. Azoknak a nagy nemes alakoknak végre könyörögniök kellett, hogy hagyják abba a pártok a személyes harczot, mert így elveszünk a hazával együtt. Ekkor aztán szavazásra került a sor. Kossuth és a magyar kormány két harmadrész többséggel győzött a radakális ellenzék fölött A kormánynyal szavazók között volt Vörösmarty is. Erre írta Petőfi ezt a verset. Én kértem, hogy ne adja ki a lapunkban. Ő mégis kiadta. Ezen úgy meghasonlottunk, hogy egész Budavár ostromáig nem jöttünk többet össze egymással. A százötven fontos argumentumok hoztak bennünket újra össze. Meg valami más is. — Az, hogy egy év folytán mind a ketten el voltunk már múlva. — Magyarország a szabadság diadalát űlte: de Petőfit elfeledte mindenki (hát még engem!) Találkoztunk a semmiségben újra. Itt volt már a magyar hadsereg; olyan dicső alakban, a milyennek ő álmodta, ő követelte; de ő nem volt annak többé tagja: kényszerítették, ki tudja minő formaság miatt, letenni a kardbojtot a karddal együtt. Utolsó költeményeinek egyike «Egy goromba tábornokhoz» ide czéloz. A betűszedő csillag alatt azt a megjegyzést teszi rá, hogy ez a goromba tábornok nem Mészáros Lázár volt. Nem bizony; hanem a szabadságharcz egyik legünnepeltebb hőse: az akkori magyar

hadügyér; s ha azzal koczczant össze Petőfi, kit híjon vala fel bírónak, a midőn a bíró, a közvélemény azt, a kit ő bepanaszol, koszorúkkal tetézi: annak az indúlóját danolja, s ő róla azt kérdi: «ki az?»

Nem volt már se lant, se kard. Azt dalolta egykor «A szerelem mindent pótol s a szerelmet nem pótolja semmi!» — Pótolta-e?

S közelgett az idő, hogy nem lesz se haza, se nemzet, se szabadság...

Bizony meg voltunk mi halva mind a ketten; s vártuk, hogy a sírgöröngy, az összeomló haza kit hová temet el?

Én még azután megpróbáltam kitúrni magamat a sírból s újra kezdeni az életet; de ő azt mondta, hogy hazamegy a maga helyére, az égbe.

Volt egy ember, a ki Petőfit úgy szerette, mint a fiát! Bem tábornok: ahoz tért vissza: nem harczolni már, hanem csak meghalni. Hisz a kardját is elajándékozta másnak. Azt a híres tenyérnyi széles pallost, a mit ő maga guillotinnak nevezett. A döntő ütközetet a csatatéren nézte végig, de fegyvertelenül.

Az a bolond kozák, a ki őt leszúrta, egy egész templomot ölt meg, tele istenséggel!

Azt mondják: szép halál az ilyen; én pedig azt mondom; hogy jó halál volt!

Magyarország elbukásával Petőfinek az élete be volt fejezve. Számára ezen a planétán többé nem lehetett hely. Utolsó költeményeinek czíme «Szörnyű idők.» S a mit elmond, azzal végzi «vajjon, a ki ezt a történetet hallja, nem veszi-e egy őrült, rémülésteli zavart ész meséjének?» Hát a mi idők azután következtek. Azokban igazán meg kellett volna neki őrülnie. A halált nem félte soha; de van egy költeménye: «A munkácsi várban», ennek a refrainje: «Oh de ez a börtön: Ettől félek!» A honnan mások megőszülve jöttek, ő onnan megőrülve jött volna elő.

Jól járt, hogy meghalt! mi, a kik megmaradtunk, mentől tovább toljuk az éveket egymás után, folyvást kisebbek leszünk, míg az ő alakja, mentől távolabbra halad az időben, annál magasabbá nő fel.

Jól történt, hogy porait szétszórták a szelek: így minden magyarnak jut belőle egy porszem, s minden porszemében él a hazaszeretet.

Most érczszobra előtt állunk.

Én azt hiszem, hogy ő maga is jelen van.

A szellemnek ott kell laknia a szoborban, mit az igazságosztó utókor megörökítésére emel.

Ez a szobor lát, érez és gondolkozik.

S a szellemek igazságosak: világosan látnak s szenvedély nélkül ítélnek.

Láthatja ez érző, gondolkodó szobor, mi történt azóta, hogy szelleme a földet elhagyta?

A népszabadság, melyet ő még, mint gyémántot, keresett, és megtalálva annak tartogatott, ma már közönséges, de hasznos úttöltő kavics: félthetetlen, elveszíthetetlen...

Láthatja Budapestet, s ítélhet felőle, hová emelkedett, metropolissá lett az a város, melyről ő egykor oly tréfásan énekelt? ...

Látja, hogy a mit a «vasúton» írt dalában ábrándúl óhajtott, hogy Magyarország át legyen hálózva száz vasúttal: íme teljesült «ha nincs elég vasatok, törjétek össze lánczaitokat s lesz elég.» Ez is megvan: nincsenek lánczok...

Láthatja, hogy a honvédsereg újra fennáll: erőben, hazaszeretetben a régivel versenyző; hogy Magyarország nem félti jövendőjét semmi ellenségétől többé...

Láthatja, hogy van erős pártküzdelem, és abban van erős öntudatos nemzeti élet egész hazaszerte!..

Láthatja, hogy van szabad sajtó, egész légiójával a szellem harczosainak, s az olvasók száma egész tábor, egész ország! S a harczosok között nincsen egy sem, a ki ne a szabadságot, a haza nagyságát védené; ha volna, nem lenne, a ki olvassa...

Láthatja, hogy szépirodalom, tudomány, művészet, ipar és kereskedelem mind úgy megerősült, úgy megöregbedett, hogy Magyarországnak nem kell többé könyörögni, hogy észrevegyék; betölti helyét a mívelt világban.

És láthatja, hogy az, a mit kincsül hagyott hátra: lánglelke

művei százezernyi számban vannak elterjedve széles e hazában: s otthon vannak a főúr dísztermének mozaik asztalán épen úgy, mint a földmíves mestergerendáján. Szárnyaik is nőttek; berepülték már a kerek föld világát. Az a német nemzet, kivel annyit viszálkodott, maga nyitott útat szellemkincseinek a széles világba: francziák, angolok, olaszok és svédek, lengyelek, spanyolok világot gyújtottak nála; versei átmentek az oczeánon az új világba: meglátogatták Japánt, még Chinát is; s mint a nap, úgy tértek vissza kelet birodalma felől. És minden földön, a mit bejártak, hirdették a magyar dicsőségét...

És nem hiába hirdették: azt is jól láthatja.

S aztán még egyet láthat.

Azt, hogy «van még egy szeretett és népeit szerető király» s az Magyarországé:...

S aztán hallgathatja, mit suttog fülébe a korszellem nemtője.

Hogy minden haladni fog előre a magasság, a tökéletesség felé. Beszélni fog neki a jövendőnek olyan titkairól, miktől még a szobor szívének is meg kell dobbannia.

Tán csak az én káprázó szemeim látják; de nekem úgy tetszik, hogy mikor e néptenger körülözönli őt: a szobor érczarczulatán dicsőült mosolygás túlvilági derengése ömlik át.

Ah, jönnek még idők, a mikor e szobornak a szíve úgy megtelik gyönyörrel, hogy annak hőségétől a szobor izzóvá lesz s világítani fog az éjszakában!

JEGYZETEK PETŐFI ÉLETÉRŐL.

Gyulai Pál előadásai nyomán.

1. Petőfi szülőinek neve, születésének ideje és helye.

Petőfi Sándor atyja Petrovics István, anyja Hrna Mária volt. Keresztlevele szerint 1822. évi deczember 31-ikén éjjeli 12 órakor született. Sokáig bizonytalanságban volt az, hogy hol látott Petőfi először napvilágot. Városok versengettek a miatt, hogy a költőt magukénak nevezhessék. E versenyben Kis-Kőrös, Félegyháza és Szabadszállás közül Kis-Kőrösé lőn a győzelem — nem csak azon oknál fogva, hogy ott kereszteltetett meg, hanem azért is, mivel kitünt, hogy atyja 1822/3-dik években a kis-kőrösi mészárszéket bírta bérben s csak 1827-ben költözött a Petrovics család Félegyházára.

2. Petőfi gyermekkora.

Petőfi kora gyermekéveiről keveset tudunk. Testvére István, a ki nála három évvel fiatalabb volt, egy levelében azt írja bátyjáról, hogy kevésbe ügyes, méla, hallgatag gyermek levén, szülői sokszor pirongatták félrevonuló természete miatt — a mely oly erősen kifejlett, hogy még a rokoni látogatások alkalmával is inkább csak könyveivel mulatott, mint a vendégekkel. — Szülei korán elkezdték Sándor fiok iskoláztatását. 1828-tól 1832-ig különféle helyeken járt Petőfi iskolába, 1832—1838-ig Aszódon tanult s innen került Selmeczre.

3. Petőfi jellemének alakulására ható főtényezők.

Petőfi atyja és anyja különböző két jellem volt; atyja nagyon makacs, szigorú természettel, anyja szelíd, érzékeny, mély kedélylyel bírt. Fiok mindkettőjöknek jellemvonásait örökölte. — A gyermeken korán daczban, heveskedésben s makacsságban nyilvánuló akaratерőt — gyorsan s erősen kifejtette atyjának szigorú bánásmódja s a szülői háztól való gyakori és huzamos távollét; a mély kedélyvilágot pedig nagyra nevelte Petőfiben az édes anya gyöngéd szeretete. E kettős hatás alatt alakult Petőfi jelleme olyanná, a minőnek azt Jókai emlékbeszéde bemutatja s a minőnek az már kora ifjuságában bizonyult. — Atyjának szívós akaratereje, a melylyel az egyszer kitűzött czélhoz ragaszkodott, Petőfiben is a jellem alapvonása lett — s anyjának azon mély anyai érzelme, melyet fia iránt tanúsított, felébreszté a fiúban a határtalan vonzódást nemcsak az édes anya, hanem az édes anyát környező világ iránt is. — Ez lett forrásává a nép, a nemzet, a haza iránt érzett szent ragaszkodádásának és szeretetének. Az édes anya s a család iránt való szeretete volt az oka annak is, hogy ő lett az első a magyar költők között, ki a szülői és gyermeki érzést mélyebb és erősebb érzelemmel énekelte meg.

4. Petőfi lelkének forrongása s az élet küzdelmei.

Selmeczről az atyjával s tanárával meghasonlott ifjú kalandos utazás után Pestre érkezett s megszállott az akkor még rozzant állapot-

ban levő «Kecskeméti-ház»-ban, hol atyjáról jól ismerték. Atyja itt még egyszer találkozott vele egészen véletlenül s éreztetni akarta vele zsarnoki természetét — az elszánt ifjú azonban a szó szoros értelmében megszökött az atya szemei elől s beállott a nemzeti színházhoz statisztának és szerephordónak. — Éreznie kellett Petőfinek, hogy az élet sem bánik vele kíméletesebben a szigorú édes atyánál. — Nehány hónap múlva atyja csakugyan kiragadta «a komédiások» köréből s akarata ellenére haza vitte, hogy otthon a mészárosságra szorítsa. Az atya szigorúságát nem örömest néző édes anya azonban nem nyugodott addig, míg rá nem vette férjét, hogy a fiút vigye Vasmegyébe Ostfiasszonyfára egyik távoli rokonukhoz gazdasági gyakornoknak. Petőfi örömmel fogadta ezen helyzetet; de ott Asszonyfán nem annyira a gazdaság körül foglalatoskodott, mint inkább az őt szívesen fogadó úri körök ifjaival, a kik tanulmányaikat a soproni és pápai iskolákban folytatták s csak a szünidőt töltötték otthon. A verselgetési hajlam, Horatius olvasgatása s az új barátokhoz való vonzalom fölébresztették benne azon vágyat, hogy iskoláit folytassa. Szülei engedelmével az 1839/40 dik iskolai év elején tehát Sopronba ment; de itt a helyett, hogy rendes tanuló maradt volna, beállott zöld hajtókás, sárgapitykés közlegénynek — *Goldner* ezredébe. — Az érzékeny szívű, heves fantaziáju ifjut már sehogy sem tudta kielégíteni a mi közönséges, ő rendkívüli dolgokat keresett; — látni akarta a világot, a szabad Svajczot stb. — A katonai élet első heteit Sopronban élte le, hol őrállás közben verseket csinált s azokat a faköpönyegre írogatta. — Sopronból, Horvátországba, innen Tyrolba került ezredével — itt gyöngélkedni kezdett s egy jó szívű orvosra akadt, ki belátta, hogy az értelmes ifjunak megölője lenne a közkatona terhes élete s szabadságot eszközölt számára. Tyrolból Pozsonyon Sopronon és Pápán keresztül tért a gyöngélkedő obsitos Duna-Vecsén élő szüleihez 1841. tavaszán, de itt csak két hónapig maradt. Azután újra nyakába vette a világot s Ozorán beállott *Szepsy Károly* színtársulatába; e társaság azonban 3 hónap múlva feloszolván, Petőfi újra diákéletre szánta magát: előbb Sopronba ment, de itt meg nem élhetvén, Pozsonyba, majd onnan Pápára került, hol mivel bizonyítványai nem voltak, csak ideiglenes tanulónak vették fel. Itt ismerkedett meg Jókai Mórral s egy távoli rokonával Orlai Petrits Somával, a festővel. Ebben az időben a három jó barát közül még egyik sem azért lelkesült, a miben később nagyot alkotott. Jókai a festészetért, Petőfi a színpadi dicsőségért rajongott; Orlay pedig novellákat írogatott. — Mind a három buzgó munkása volt az ifjúság önképző körének.

Pápán már élesen mutatkoztak rajta a nagy Petőfi jellemvonásai. A feltétlen őszinteség, minden álfontoskodásnak és képmutatásnak gyűlölete, heveskedő természete — a melyek miatt az életben annyi baja volt — már előtérben állottak lelkének egyéb tulajdonai mellett. Pápán kezdett oly költeményeket írni, a melyek folyó íratokban megjelentek. — Itt írta «A borozót», mely Petrovits névaláírással jelent meg az «*Athenaeumban.*» Itt változtatta családnevét Petőfire, a melyet ezentúl állandóan használt és örökéletűvé tett a hír birodalmában.

Az 1842/3-ik tanév elején ismét Pápára ment, hogy iskoláit tovább folytassa; de mivel nem bírta magát ott fenntartani, harmadszor is színpadra lépett. — Petőfinek e korban minden tette, levele lázas lelki izga-

tottságról tanúskodik. Tulajdonképen nem tudja, mit akar; csak érzi, hogy nem közönséges pályára van hivatva, s mindenütt keresi a pályát: ma katona, holnap költő, majd színész, végül mindkettő egyszerre. Nem maradhat egy helyen sokáig; vándorolnia kell, hamar lemond egy-egy pályáról — csak lantjához marad hű!

5. Petőfi közeledik hivatásának felfogásához; az első siker hatása.

Petőfi az 1844-iki telet Debreczenben töltötte betegen, a legnagyobb nyomorban. Egy színházi jegyszedőnő özvegy asszonynál feküdt, ki abban a reményben ápolta, hogy megfizet egyszer ha módjában lesz. — Petőfi itt Debreczenben sajátította el a franczia nyelvet — itt fűzte szorosabbra Pákh Alberttal, kit még Sopronból ismert a barátságot. Vele olvasott több esztetikai és dramaturgiai munkát. Itt írta össze eddig elkészült költeményeit. Végre miután Pákh 150 frtnyi tartozásáért elvállalta a jótállást, innen indult Pestre, hogy összegyűjtött verseit kiadassa. — Pákh szerzett számára némi úti költséget is. — Ezen az úton szenvedhetett Petőfi egész ifjuságának küzdelmei közt a legtöbbet. — Maga így szól ez útjáról: «Debreczenből utaztam Pestre. 1844-ben februáriusban, kopott ruhában gyalog, egy huszassal és egy kötet verssel. E kötet versben volt minden reményem; gondolám; ha eladom, jó, ha el nem adhatom, az is jó . . . mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok és akkor vége lesz minden szenvedésnek. Egyes-egyedül mentem a Hegyalján; egy lélekkel, egy élő lénynyel sem találkoztam. Minden ember födelet keresett, mert iszonyú idő volt. A süvöltő szél havas esőt vert reám. Épen szemközt jött arczomra, megfagytak a könyek, melyeket a zivatar hidege és a nyomorúság fakasztott.» De Petőfinek is éreznie lehetett, hogy minél nagyobb a szükség, annál közelebb a segítség s hogy a zivataros idővel daczoló hajósnak — legtöbbet kell küzdeni akkor, a midőn a révparthoz közeledik. — A keserves útnak első édes gyümölcsét Egerben szedte, hol a kis papok szivesen látták s hol Tárkányi Béla, kit verseiről ismert, barátságosan fogadta s lelkesítő buzdítással erősítette.

Pestre érve, kétségbeesett bátorsággal beállított verseivel Vörösmarty Mihályhoz, aki a nyomorral küzdő költőt barátságosan biztatva mindent elkövetett, hogy a költeményeket értékesítse. Végre az úgynevezett «Nemzeti kör» segítségével s egy becsületes szabómesternek Tóth Gáspárnak áldozatkészségével megjelent Petőfi költeményeinek első gyűjteménye. Petőfi a «*Nemzeti kör*» tagjaitól 150 forintot kapott, mely összegből először is megküldte debreczeni ápolójának és hitelezőjének Fogasnénak a tartozást s felmentette Pákhot a jótállás alól; — azután egy öltözet új ruhát vett — s megjelent művével elment szüleinek látogatására. Ekkor békült ki vele édes apja is. Még otthon volt, midőn Vachot Imre a Pesti Divatlaphoz segédszerkesztőnek hívta meg; 1844 julius 1-én foglalta el P. ezen állását, mely neki szállást, kosztot s havonként 15 frtot jövedelmezett. Minden számba tartozott egy költeményt írni, melyért külön két frtot kapott. Később fizetése tetemesen javult. — Petőfi biztos állást nyervén, egyre fokozódott tettereje. Tanult, írt s szoros összeköttetésbe lépett az íróvilággal, a mely tárt karokkal fogadta.

6. Petőfi életének fénykora és halála.

Petőfi életének fénykora eléggé részletesen van ismertetve Jókainak emlékbeszédében. — A nemzet legörömestebb hallgatta már 1848-ban az ő lantját — népszerűbbé vált magánál Vörösmartynál — a lapok szerkesztői megtiszteltetésnek vették az ő közreműködését. A poltikai írók és szónokok közűl legközelebbi ismeretsége volt Eötvössel — a ki iránta verseinek megjelenése óta nagy elismeréssel viseltetett, a ki Császár Ferencz támadásával szemben Petőfit védte s kimondta már 1845-ben hogy: «*Petőfi a szó legszigorúbb értelmében magyar költő s ez az, mely valamint magyarázata a nagy hatásnak, melyet művei gyakorolnak, úgy egyszersmind érdemeinek legfőbbikét képezi.*»

Petőfi akkor alapított családot, a midőn dicsőségének tetőfokán állott. 1847 szept. elején váltott jegyet Szendrői Juliával, a ki iránt 1846 óta lángoló szerelemmel viseltetett; de a kit atyja, Károlyi Sándor grófnak Erdődön lakó jószágigazgatója nem szívesen adott a költőnek. Az esküvő Erdődön történt Szatmármegyében; a mézes heteket Koltón Teleki Sándor gróf birtokán élvezte a fiatal házaspár. — Házassága Petőfiben a költészetnek is újabb szárnyalást s erős lendületet adott. A szabadságharcz ideje alatt is folyvást írt s a mint töredékműveiből látszik, nagyobb munkába is fogott. Egyaránt szolgálta hazáját lanttal és karddal s az oroszok ellen vívott egyik csatában esett el 1849-ben julius 31-én Segesvárnál, a miről a leghitelesebb és legrészletesebb leírást olvashatjuk *Lengyel* sz.-keresztúri orvostól a Vasárnapi Újság 1860-dik évfolyamában.

7. Petőfi a világirodalomban.

A hova egy emberöltővel ezelőtt a magyar nemzet híre még elhatolni sem bírt, ma ott is ismerik és bámúlják a mi lánglelkű Petőfinket. Petőfi költői nagysága mellett mi sem bizonyít oly nyomósan, mint azon körűlmény, hogy nemcsak nemzete, melynek dalait írta, gyönyörködik költészetében; de a világ összes nemzetei csodálják őt és irodalmukat siettek az ő remekeivel gazdagítani. — Olvassák Petőfi költeményét minden európai nyelven; sőt Ázsiának legkeletibb birodalmaiba Sinába és Japánba is útat tört magának. — Egy óriási könyvtárt lehetne Petőfi lefordított műveiből s az ő méltatásáról szóló idegen nyelvű munkákból összegyűjtenünk.

8. A Petőfi-szobor történetéből.

Azon eszmét, hogy Petőfinek közadakozás útján szobrot emeljen a magyar nemzet, 1860-ban, a magyar nemzet politikai újra ébredésének évében pendítette meg Reményi Ede. Ő volt ki e czélból a gyűjtést megkezdte s az ország külömböző pontjain tartott hangversenyeinek jövedelme által a leghatalmasabban előmozdította. 1863 végével már 7111 frt 51 krajczárnyi tőke volt a Petőfi-szoborra egybegyűjtve s az első hazai takarékpénztárban elhelyezve. — Az 1863-dik év — az ínség ideje — nem volt alkalmas a gyűjtés folytatására — már csak a politikai helyzet miatt sem. Ekkor merült föl azon kérdés is, hogy nem volna-e

helyesebb a már begyült összeget Petőfi fiának, Zoltánnak (a ki később elhalt) neveltetésére fordíttatni. E kérdést azonban megoldották a írói segélyegylet, Zoltán anyai nagyatyja, Petőfi István és Gyulai Pál — a kik gondoskodtak a költő fiának neveltetéséről. 1865-ben Reményi Ede ismét megkísérlette a szoborra való gyűjtés országossá tételét. E fáradozása azonban csak akkor ért sikerhez, a midőn 1867-ben a kiegyezés már végbe ment s a magyar királyságot alkotmányos, felelős miniszterium kormányozta. 1871-ben a szobor alaptőkéje 27,372 forintra rúgott. Ekkor bízta meg a szoborügy-bizottsága Izsó Miklós hazánkfiát azzal, hogy Petőfi szobrának elkészítéséhez fogjon. — Izsó el is kezde a szobormű megalkotásához szükséges tanulmányokat; de nem hozhatta azt egészen létre; meghalt 1875. május 28-án. A művet Huszár Adolf jeles művészünk fejezte be. Öntését Bécsben eszközölték a cs. kir. érczöntő-intézetben Turbain érczöntő vezetése alatt. A szobor minden tekintetben méltó arra, hogy Petőfi nevét viselje. — Leleplezése 1882. évi október 15-én történt.

Megemlíthetjük azt is, hogy a szobor öntése 9500 forintba került. Izsónak fizetett a bizottság 10,000, Huszárnak 10,000 forintot: a talapzat elkészítése Ybl terve szerint készült és 9000 forintba került; míg az alapozás 4400 forintot vett igénybe. A szobor tehát összesen 34,000 forintba került, mely összeghez Budapest hatósága 4000 forinttal járult.

—*y*. —*r*.

Léderer Ábrahám tanár úr, munkatársunk a következő *helyreigazító* sorok közzétételére kért föl bennünket:

A «Szózat» módszeres tárgyalásához.

A tek. szerkesztőség azon figyelmeztetését, hogy a «Szózat» 7. versszakának első mondatában «népek hazája» kifejezés alatt nem a magyar nemzet érthető, ezennel hálával elfogadom és elismerem. Mentegetésül szolgáljon: 1. hogy ezen mondatban az alany hiányzik és csak az előbbi versszak utolsó sorában áll, t. i. «él *nemzet* e hazán, 2. hogy ezen mondat szerkezete olyan, hogy az ember ezen mondatban a «nagy világ», sőt «egy ezredéves szenvedés» kifejezést mint alanyt tekinthetné, különösen pedig akkor, ha a helyesírási jeleket más módon alkalmazzuk és végül 3. «Errare humanum est».

Ezen nem épen lényeges tévedésért a tekintetes szerkesztőségtől és tisztelt olvasótól bocsánatot kérvén, maradok kiváló tisztelettel

Budapesten, 1882. október 12.

alázatos szolgája
LÉDERER Á.

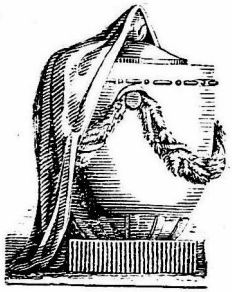

ARANY JÁNOS MEGHALT.

Füzetünk egybe volt már állítva, ívei ki voltak szedve, mikor az a hír, mely az egész nemzetet gyászba borította, bennünket is lelkünk mélyéig megdöbbentett:

ARANY JÁNOS MEGHALT!

Nehány napja múlt csak, hogy elhúnyt költőink legnagyobbjának érczszobrát hálás szívvel, büszke érzéssel és lángoló lelkesedéssel álltuk körül, nem is sejtve, hogy egy hét múlva sajgó fájdalommal és mélységes gyászba borúlva hajtjuk meg fejünket legnagyobb élő költőnk, ARANY JÁNOS RAVATALA ELŐTT!

Ma már az örök nyugalom helyén aluszsza a boldogok álmát a fönséges jellemű ember: de a költő a koporsóból kitör és eget kér. A mi halandó volt benne, átadtuk a földnek; erkölcsi nagysága és halhatatlan szelleme azonban közöttünk marad, hogy a meddig magyar ajkon magyar szó cseng, világító oszlopa legyen hálás nemzetének.

AZ ÖRÖKKÉVALÓSÁG ŐRKÖDJÉK ÁLDOTT EMLÉKE FÖLÖTT!

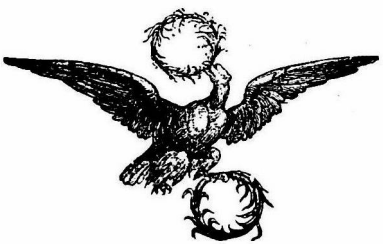

VEGYESEK.

= *Békey Imre*, miniszteri osztálytanácsos és főv. kir. tanfelügyelő úr e hó 5-én töltötte be 50-ik születésnapját. Nagyszámú tisztelői tömegesen jelentek meg lakásán, hogy örömüknek és szerencsekívánataiknak kifejezést adjanak. A tisztelgők közt voltak az Eötvös-alap, a budapesti tanító-testület, a Népnevelők budapesti egyesülete, az ágostai hitv. tanítók és a főv. állami tanítóképezdék küldöttei. Az ünnepelt a váratlan ováczióért meghatottan fejezte ki köszönetét, kijelentve, hogy ő csak szorosan magán-körben kívánta ugyan e napot megünnepelni; de mivel az nyilvánossá lett, megragadja az alkalmat s az e nap emlékére tervezett alapítványokat azonnal kézbesíti. Alapított ugyanis: az «Eötvös-alap» részére 500 frtot, a budapesti tanító-testület részére 300 frtot — pedagógiai kérdések díjazására — és a budapesti tanítói segélyalap részére 200 frtot. Az alapító leveleket Péterfy, Jenny és Vajdafy uraknak át is adta. A sok tekintetben érdekes okiratok mindenike tanuságot tesz az adományozó nemes önzetlenségéről s a tanügy iránti meleg érdeklődéséről. Közöljük közülök az «Eötvös-alap» gyűjtőbizottsága elnökéhez intézettet, mint a mely az alapítvány alkotására késztető érzelmeit leghívebben tükrözi vissza:

«Tekintetes Péterffy Sándor, állami tanítónőképezdei tanár úrnak, mint az «Eötvös-alap» központi gyűjtő-bizottsága elnökének Budapesten.

A gondviselés kegyelméből a mai nappal betöltém életemnek 50-ik évét.

Egy félszázad az örök idők folyásában számba alig vehető, de elég nagy évsor az egy ember életében!

Magamba szállva e napon, visszapillantottam lelkileg a lefolyt évtizedek emlékeire, s jól esett lelkemnek azon tudat, hogy az elmult ötven esztendőből a köztisztviselői pályán eltelt 33 évből 23-at teljesen a közoktatásügy szolgálatában tölthettem, és hogy részese lehettem s vagyok az még ma is, azon nagy munkának, a melyet a főváros lelkes törvényhatósága és tanácsának, a polgárságnak és a főváros tanító karainak áldozatkészsége s illetőleg buzgósága a nemzeti nevelés körében kifejtett s érvényesített, kifejt és még kifejteni fog.

Büszke vagyok arra, hogy jelenlegi állásomnál fogva is folyton szoros összeköttetésben állhatok a fővárosi népnevelés intéző köreivel s a budapesti tanítósággal, melynek fejlődését, erősbülését, áldásos működését mindenkor fontos nemzeti mozzanatoknak tartottam.

Gyönyörűségemre szolgált mindenha azon meggyőződés, hogy a fővárosbeli néptanítóság legnagyobb része hivatását nem csak felfogja, hanem be is tudja tölteni és e miatt méltán áll az ország néptanítóságának sorában az első helyen.

Készséggel hozzájárultam mindenkor tőlem telhető módon ahhoz, hogy a főváros tanügyét intéző közegek részéről, vagy a fővárosi tanítóság által kezdeményezett tervek, a mennyiben azok czélszerű voltáról meggyőződhettem, megvalósuljanak.

Életemnek üdvös munkában még eltölthető részét is azon ügynek szolgálatában óhajtom átélhetni, a melynek szerény munkása voltam eddigelé is; de azzal kívánom köztem és a népoktatásügy fővárosi többi munkásai között mindig szükséges s eddig is szivélyes — hivatalos és magánjellegű — összeköttetést szorosabbá fűzni, hogy e mai napon belépek a fővárosi néptanítók által teremtett, s ma már országossá vált «Eötvös-alap» intézménynek — természetesen minden igény nélküli — rendes tagjai közé.

Ezentúl évenként 30 tanító-özvegy helyett én kívánom az évi egy forintnyi tagsági dijat befizetni, gondoskodni fogván arról is, hogy földi létem befejezése után az «Eötvös-alap» intézmény részére örököseim az évi 30 frtnyi járulékomnak megfelelő összesen 500 (ötszáz) forintnyi tőkét kifizessenek.

Az évi 30 frtnyi tagsági járulékok összege az idéntől kezdve minden év november 5-én leend esedékes, s általam készpénzben kifizetendő.

A midőn erről tek. Elnök urat értesíteni szerencsém van, azon óhajtásomnak adok kifejezést, vajha az Ön által kezdeményezett s a fővárosi tanítóság nemes buzgósága által országossá fejlődött intézmény minél nagyobb támogatásban részesülhetne azon polgárok részéről is, a kik nem néptanítók ugyan, de a kik vélem együtt az országban a jó néptanítót a nemzet egyik legderekabb munkásának tartják.

Az anyagi erőmhöz mért, bár csekély, de a legjobb indulatból eredett áldozatkészségem legyen némi újabb példa és buzdítás is a hazai néptanítóságnak az «Eötvös-alap»-ban is erősebben nyilvánuló érdekeit szívükön viselő honfitársaimnak! . . .

Fogadja egyúttal Tekintetességed azon őszinte nyilatkozatomat is szívesen, hogy én — a midőn azt sürgettem és szorgalmazom azt ma is, hogy az «Eötvös-alap» ügye a mult évi első országos tanítótestületi képviseleti közgyülés javaslatai alapján kibocsátott vallás- és közokt. magy. kir. miniszteri magas szabályrendelet (1882. január 31-ről) 1., 2, és 3. §§. értelmében intéztessék el, — nem lehetett s ma sem lehet oly szándékom, hogy a közp. gyűjtő- és kezelő-bizottság ellen — mely iránt saját bizalmam nem ingott meg egy pillanatnyira is eddigelé, — bizalmatlanságot keltsek.

Ezt tanusítja mai igénytelen cselekvényem is.

Remélni óhajtom, hogy a fenforgó kérdésben ezentúl annál kevésbbé értetem félre, mivel erős meggyőződésem az, hogy az országos tanítógyűlés is csak az Ön elnöklete alatt derekasan működő gyűjtő- és kezelő-bizottságra bízhatná az intézmény továbbfejlesztését; mert, a kik úgyszólván semmiből hozhatták létre a mindig kifogástalan hűséggel kezelt intézményt — azokra szükség leend az «Eötvös-alap» felvirágoztatásánál ezentúl is. *Semmit sem kívánhatok forróbban, mint hogy az «Eötvös-alap» ügyének kérdése az intézmény erősbülésével oldassék meg.*

= *György Aladárné*, a kitűnő édesanya, tanítónő és irónő, az országos nőiparegylet tanítónőképezdéjének egykori igazgatója *e hó 11-én elhunyt.* Temetésén megjelentek az irói és tanítói körök kiválóbbjai, hogy

részvétüknek s az elhunyt iránt érzett tiszteletüknek kifejezést adjanak. Nemes tevékenységben eltöltött életéről legközelebbi füzetünk bővebb ismertetést hoz.

— *A nőipariskolák örvendetesen terjednek hazánkban*, a házi ipari és iparoktatási országos bizottság ez évi jelentései a következőket sorolják fel:

I. A miniszterium által támogatva.

	Növendék száma.	Állami támogatás.
1. Kolozsvári nőipariskola	42	1000 frt
2. Iglói nőipartanműhely	16	—
3. Sepsi-szt.-györgyi nőipariskola	32	1350 frt
4. Beregszászi nőipartanműhely	18	—
5. S.-a.-ujhelyi nőipariskola	20	—
6. Miskolczi nőipartanműhely	65	200 frt
7. Budaujlaki nőipariskola	45	645 frt
8. Orsz. nőiparegylet nőipariskolája	172	4000 frt
9. Ipartanítóképezde, Pozsony	45	
10. Szakolczai nőipariskola	26	5000 frt
11. Aranyos-maróti nőipariskola	25	
12. Nagyszombati «	32	

II. Önerejükből fönállók:

1. Nagyváradi nőipariskola	68	növendékkel
2. Beszterczebányai püspöki nőipartanoda	42	«
3. Fővárosi felső iparrajziskola női osztálya	38	«
4. Pécs-bányatelepi nőipartanoda	52	«
5. Körmöczbányai nőipariskola	35	«
6. Izraelita nőipariskola Z.-Egerszeg	33	«
7. Bááni «	—	«
8. Bitsei «	—	«
9. Érsekujvári «	—	«
10. Zsolnai «	—	«
11. Pécsi «	—	«
12. Csurgói «	—	« létesülő
13. Debreczeni «	—	« félben
14. B.-csabai «	—	«

E 26 nőipariskola statisztikájából kitetszik, hogy azon iskoláknál is, melyeknek látogatottságára nézve biztos számadataink vannak, több mint **800** leány keres évenkint tanítást és foglalkozást. S ha azokat is fölveszszük a hozzávetőleges számításba, melyeknél a kimutatások hiányzanak, **2000**-nél jóval többre tehető évenkint azon leányok száma, kik a nőipariskolák jótékonyságát igénybe veszik.

A nőipariskolák tanulóinak száma évről-évre emelkedik és ritkábban fordul elő, hogy egyik-másik nőipariskola pártolás vagy szervezetlenség hiánya miatt működését felfüggeszteni volna kénytelen. Ez kétségtelenül igazolja, hogy a nőipariskolák létjogához szó sem fér, igazolja, hogy az élénk érdeklődés, mely országszerte, Pozsonytól Kolozsvárig e nőipariskolák iránt mutatkozik, egy rég érzett szükségből keletkezett, hiányt pótol s eredményeiben is hasznos kell hogy legyen. — A mi viszont azt foglalja magában, hogy az állam és társadalom, egyesek és egyletek és az egész összesség a nőipariskolák állandó erkölcsi és anyagi támogatása tekintetében jövőre is kell, hogy a rájuk eső arányos kötelezettségeiket teljesítsék.